

міжнародний центр перспективних досліджень

Участь громадськості в суспільному діалозі щодо партійних програм

Узагальнений досвід з аналізу,
моніторингу та оцінки партійної політики

Київ 2005

УДК 329:342.531.1] (477) (035)
ББК 66.69 (4УКР) я2

П 41 **УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В СУСПІЛЬНОМУ ДІАЛОЗІ
ЩОДО ПАРТІЙНИХ ПРОГРАМ** (Узагальнений досвід
з аналізу, моніторингу та оцінки партійної політики).
– К.: МЦПД, 2005. – 100 с.

Над виданням працювали:

Віра Нанівська, Петро Удовенко, Андрій Зельницький, Андрій Блінов,
Надія Цісик (літературний редактор), Остап Стасюк (дизайн і верстка).

Видання посібника уможливила підтримка Інституту сталих спільнот (ISC) США та Мережі громадянської дії в Україні (UCAN).

Оцінки та судження, висловлені в матеріалах, є виключно позицією учасників заходів, що проводилися в рамках проекту, і не завжди збігаються з поглядами Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД), а також у жодному разі не можуть вважатися позицією Інституту сталих спільнот (ISC) США та Мережі громадянської дії в Україні (UCAN).

У посібнику представлено методологічні матеріали та пропозиції щодо підвищення ефективності партійної політики. Зокрема подано основи розроблених МЦПД двох методик: Методики аналізу, моніторингу та оцінки програм політичних партій і Методики підготовки і проведення публічних дебатів з проблем партійної політики. У посібнику також представлено результати діяльності громадських організацій шести міст України (Вінниці, Донецька, Коломиї, Миколаєва, Полтави, Стрия) з аналізу, моніторингу та оцінки партійних програм і проведення публічних дебатів. Посібник розраховано на керівників політичних партій, громадських організацій, аналітичних центрів та активних громадян, зацікавлених у розгортанні суспільного діалогу з проблем розроблення партійної політики, підвищенні ефективності діяльності політичних партій та їхнього впливу на суспільно-політичні процеси в Україні.

ББК 66.69 (4УКР) я2

Зміст

Вступ	5
-------------	---

Розділ 1.

Аналіз та оцінка програм політичних партій України

Вітчизняний і міжнародний досвід аналізу, моніторингу

та оцінки програм	8
-------------------------	---

Чинники, що впливають на ідеологічні засади та організаційну структуру політичних партій	8
--	---

Основні типи організаційної побудови політичних партій	8
--	---

Основні методи аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій	11
---	----

Основні відмінності процедур розроблення, аналізу, моніторингу та оцінювання партійних програм міжнародними і вітчизняними фахівцями	13
--	----

Партійна звітність та інформування громадян	15
---	----

Література	16
------------------	----

Громадська думка щодо нагальних потреб, інтересів та очікувань громадян, пріоритетів суспільного розвитку та підвищення ефективності партійної політики

Загальні положення	17
--------------------------	----

Основні результати дослідження	18
--------------------------------------	----

Деякі узагальнення та рекомендації за результатами проведення соціологічного дослідження	31
--	----

Головний висновок	33
-------------------------	----

Методика аналізу, моніторингу та оцінки програм політичних партій

Необхідність розроблення методики	35
---	----

Три складники методики	35
------------------------------	----

Оцінка партійних програм	36
--------------------------------	----

Кому і для чого потрібна методика на різних етапах виборчого процесу	37
--	----

Основи розроблення методики	39
-----------------------------------	----

Оцінювання якості партійних програм	40
---	----

Практичні поради щодо використання методики	54
---	----

Висновки	56
----------------	----

Результати практичного використання методики

Принципи відбору програм політичних партій для їх аналізу та оцінки	58
---	----

Політичні партії (блоки), програми яких стали предметом аналізу та оцінки	58
---	----

Експертна оцінка отриманих результатів	59
--	----

Порівняльний аналіз якості передвиборних програм політичних партій і виборчих блоків політичних партій	59
--	----

Структурна побудова передвиборних програм політичних партій (блоків)	62
--	----

Оцінка інтегральної якості передвиборних програм партій (блоків)	63
--	----

Основні пропозиції щодо вдосконалення партійних програм	68
---	----

Розділ 2.

Публічні дебати – механізм взаємодії груп інтересів виборців і політичних партій

Методика проведення публічних дебатів з проблем партійної політики	72
--	----

Публічні дебати: змагання інтелекту та можливостей	72
--	----

Вітчизняний досвід проведення публічних дебатів	73
---	----

Технологія підготовки та проведення публічних дебатів у регіонах	74
Основні засади підготовки та проведення публічних дебатів	74
Етап підготовки та проведення публічних дебатів щодо ефективності партійної політики	75
Основні заходи підготовчого етапу	75
Етап безпосереднього проведення публічних дебатів	81
Підсумковий етап публічних дебатів	84
Налагодження та підтримка зворотного зв'язку	87
Основні результати проведених регіональних публічних дебатів	90
Що об'єднує учасників публічних дебатів?	90
Порівняльний аналіз основних позицій, висловлених учасниками публічних дебатів з визначених проблем	91
Висновок	94

Післямова

Вступ

Наприкінці 2004 року Україна обрала нового Президента. Ним став лідер опозиції Віктор Ющенко.

Нині більшість українців очікують від нової влади докорінних змін. Вони стосуються не тільки економіки. Передусім ці сподівання пов'язані з демократією і верховенством права.

Головний прояв демократії в суспільстві – вільні, чесні, прозорі вибори. Вибори як кредит довіри до лідерів і політичних партій, що їх висувують і підтримують.

У президентських виборах 2004 року за владу боролися лідери 18 партій. Решта з 26 кандидатів – самовисуванці. Однак за кожним з них стояли певні політичні сили. Віктор Ющенко здобув перемогу завдяки підтримці потужних політичних блоків, партій і громадських організацій, що згуртувалися в об'єднання громадян “Сила народу”.

Беручи участь у президентських перегонах, політичні партії бачили себе у виборчій кампанії березня 2006 року. Саме тоді в Україні мають відбутися вибори до парламенту та органів місцевого самоврядування. Причому вперше – на пропорційній основі з подоланням тривідсоткового бар'єра.

Такі законодавчі зміни зумовили активізацію діяльності політичних партій. На 1 лютого 2005 року їх кількість становила в Україні 105 проти 94 на вересень 2004 року. Документи ще декількох десятків новостворюваних партій перебувають у Міністерстві юстиції на розгляді щодо можливої реєстрації.

Більшість з цих партій змагатимуться за перемогу. За здобуття 1 млн. голосів виборців. Саме такий показник гарантує вхо-

дження до парламенту. Не менший інтерес пов'язаний і з перемогою на виборах до місцевих органів влади.

Перший вагомий публічний крок на цьому шляху – оприлюднення передвиборних програм як цілей і завдань партії та способів їх досягнення.

Програма політичної партії в демократичних країнах є основним документом, на підставі якого виборці віддають перевагу тим чи тим партіям і формують парламент. Дієвість цього інструменту в Україні виявилася надзвичайно низькою. Програми партій “порожні”, перенасичені популістськими гаслами, неконкурентоспроможні. Люди не бачать у них себе, не знаходять відповідей на проблеми, що їх турбують.

Основна причина такого стану – відсутність публічної політики. Бо саме вона є стійким і єдиним підґрунтям ефективної партійної політики. Цю тезу перевірено життям. Вона постійно доводить свою практичну спроможність творити суспільне благо. Усі демократичні країни світу успішно користуються цією формулою цивілізаційного процесу впродовж багатьох десятиліть.

Україні нині треба запровадити в суспільну практику відповідні публічні процедури та навички партійної політики. Передусім – залучити громадськість до суспільного діалогу щодо партійних програм.

Саме на вирішення цих проблем і спрямовано проект “Участь громадськості в суспільному діалозі щодо партійних програм”. Проект впроваджував Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) за фінансової підтримки Інституту сталих спільнот (ISC) США та Мережі громадянської дії в Україні (UCAN).

Головна мета проекту – залучити громадян і громадські організації до процесу аналізу, моніторингу та оцінки програм політичних партій через проведення публічних дебатів і підвищення інституційної спроможності громадських організацій.

Основні завдання проекту:

- Вивчення громадської думки щодо пріоритетів розвитку суспільства та способів підвищення ефективності партійної політики (березень–квітень 2004 року).
- Розроблення “Методики аналізу, моніторингу та оцінки програм політичних партій” та її впровадження в діяльність громадських організацій (травень–вересень 2004 року).
- Підготовка та проведення регіональних публічних дебатів щодо пріоритетів розвитку суспільства та їх відображення в партійній політиці, моніторингу та оцінки ефективності партійної політики (вересень–жовтень 2004 року).

Завдання проекту здійснено з участю шести обласних і міських громадських організацій:

- Подільський центр соціальних технологій, Вінниця. Керівник організації Оксана Яцюк;
- Інститут соціальних досліджень і політичного аналізу, Донецьк. Керівник організації Володимир Кіпень;

- Асоціація економічного розвитку Коломиїщини, Коломия Івано-Франківської області. Керівник організації Василь Федюк;
- Асоціація підприємців-роботодавців Миколаєва, Миколаїв. Керівник організації Геннадій Гончаровський;
- Центр соціальних досліджень, Полтава. Керівник організації Віталій Зелюк;
- Західноукраїнський центр прав людини та громадських ініціатив, Стрий Львівської області. Керівник організації Петро Маковський.

У кожному із шести міст було визначено регіональних координаторів, експертів і волонтерів. Найактивніше працювали: Лариса Бездудна, Віталій Вандич, Лариса Вдовиченко, Михайло Вишньовський, Андрій Донець, Надія Кіпень, Володимир Кепич, Олег Кравець, Олег Левченко, Олег Леонов, Віктор Мандзяк, Володимир Мирончук, Юрій Соханчак, Андрій Татарин, Тетяна Устименко, Роман Чуприн. Саме завдяки їхній роботі до реалізації завдань проекту було залучено понад тисячу осіб, зокрема: представників 32 політичних партій різного ідеологічного спрямування, понад 100 неурядових громадських організацій та аналітичних центрів, а також представників науки, органів виконавчої та представницької влади, бізнесу та бюджетної сфери всіх вікових груп. Події та заходи, пов’язані з впровадженням проекту, активно висвітлювалися в друкованих та електронних засобах масової інформації та набули розголосу в регіонах України.

Розділ 1

Аналіз та оцінка програм політичних партій України

Вітчизняний і міжнародний досвід аналізу, моніторингу та оцінки програм

Чинники, що впливають на ідеологічні засади та організаційну структуру політичних партій

Історичний досвід становлення та розвитку демократії в різних країнах світу засвідчує, що цей процес відбувається під впливом діяльності політичних партій і громадських організацій. Саме через них до активної державотворчої діяльності залучаються великі верстви населення, які роблять суттєвий внесок у формування засад демократії. У кожній країні такі процеси мали свої характерні історично-правові особливості та чинники, що впливали і впливають на створення та діяльність політичних партій і громадських організацій. Найвпливовіші серед них: *політичний режим країни, рівень розвитку демократичних засад громадянського суспільства та рівень політичної культури громадян.*

Визначаючи свою головну мету – завоювання влади, партії обирали та декларували свій тип партійної ідеології. У ній поєднувалися ціннісні орієнтації, цілі, головні політичні й економічні інтереси певної соціальної групи населення. Пропаганда ідеологічних цінностей є важли-

вим чинником формування громадської думки та впливу на суспільну свідомість співвітчизників. *Основні ідеології, що стали ідейною базою для багатьох партій, – консерватизм, лібералізм і соціал-демократизм.* Поряд з ними утворювалися, розвивалися і нині діють політичні організації, що базуються на релігійних віруваннях, а також соціалістичні, комуністичні, націоналістичні та партії інших ідеологічних спрямувань. Законодавче закріплення можливостей функціонування партій різного ідеологічного спрямування в кожній країні формувало її партійну систему: одно-, дво- або багатопартійну.

Політичний устрій країни, рівень демократичних засад, особливо партійна та виборча системи, безпосередньо впливають на багатоваріантність організаційної побудови політичних партій. *Організаційну структуру партій розрізняють за базовими елементами, способами їх інтеграції в певну цілісність, внутрішніми зв'язками та керівними органами.*

Основні типи організаційної побудови політичних партій

У політичній літературі виокремлюють кілька найбільш схожих за базовими структурними елементами типів організаційної побудови політичних партій.

Перший тип: *базовий структурний елемент партії – комітет.* До цього типу,

історично найтривалішого, можна віднести структуру, властиву консервативним і ліберальним партіям. У сучасних умовах її з певними змінами втілено в організаційній побудові партій США. *Структура цих партій, з деякими умовностями, базується на комітетах.* комітети графств,

міських районів, міст і так до Національного комітету. Усі комітети достатньо незалежні та децентралізовані, невеликі за чисельністю. До них входять впливові особи. Їхні імена, повноваження, імідж у суспільстві відіграють роль своєрідної поруки і забезпечують кандидатів в депутати голоси виборців. Не менш важливу роль у комітетах відіграють політтехнологи, спеціалісти PR-кампаній та акцій. Партійні функціонери комітетів зазвичай – виборчі агенти.

Поряд з офіційно діючими комітетами можуть створюватися комітети неофіційні. Часто їх створюють боси або впливові політичні особи. Незважаючи на малу чисельність, вони дуже впливові, оскільки об'єднують професійних політиків або потужних бізнесменів.

Отже, американські партії мають своєрідну структуру. У них немає системи фіксованого членства, сплати членських внесків і вертикального підпорядкування. Вони не опікуються створенням масових політичних організацій. Ці партії передусім – виборчі машини, які забезпечують висування кандидатів на попередніх виборах, офіційно організованих за законами відповідних штатів про з'їзди. У цьому сенсі вони становлять оригінальні організації. З іншого боку, вони майже не відрізняються своїми ідеологічними поглядами.

Кожна партія об'єднує людей найрізноманітніших поглядів і соціального походження на всій території США. Їхня діяльність спрямована на вибори, створення парламентських комбінацій і характеризується циклічністю. Максимально активізується у період виборчих кампаній і вщухає в міжвиборчий період. Керівництво партії розпорошено серед депутатів і має чітко виражену особистісну форму.

Реальна влада належить певному колу людей, які згуртовуються навколо президен-

та чи парламентського лідера. Суперництво цих груп і становить життя партії. Партії переймаються суто політичними проблемами. Ідеологічні доктрини відіграють незначну роль.

Політичні партії не мають загальнопартійних класичних програм, зате розробляють дуже насичені передвиборні програми. Основне джерело фінансування – пожертвування та субсидії окремих приватних кредиторів.

Другий тип: *базовий структурний елемент партії – громадська організація*. Історично властивий організаційній побудові соціалістичних партій. Вони створювалися на базі громадських організацій (профспілки, кооперативи, каси взаємодопомоги, молодіжні асоціації, групи представників освіти та культури, релігійні громади тощо) з їх розгалуженими структурами.

У сучасних умовах найрельєфніше така структура простежується в Соціал-демократичній робітничій партії Швеції та Лейбористській партії Великої Британії. Створена на базі профспілок з корпоративним (непрямим) членством Лейбористська партія Великої Британії також запровадила систему прямого членства в партії, чим створила відмінну від інших політичних організацій структуру. З одного боку – “базові елементи” або внутрішні клітинки партійної організації (первинні (секції)), міські, територіальні організації та центральні органи партії), з іншого – цілісність, яка інтегрує і координує всі базові елементи, що об'єднуються в партію. У ній простежуються вертикальні зв'язки. Визначено механізми приймання в партію та сплати членських внесків. Основним базовим елементом партійної структури є секції. Вони інтегруються в секції вищого рівня з виборним керівництвом (секретар, бюро) і дотриманням демократичних принципів управління. Це масова партія.

Така структурна побудова британської лейбористської та подібних до неї партій зумовлена прагматичною орієнтацією. Вони мало опікуються ідеологічними доктринами, а більше уваги приділяють постійному реформуванню економічної, політичної, соціальної та інших сфер суспільства, що знаходить віддзеркалення в партійних програмах.

Третій тип: *базовий структурний елемент партії – первинний осередок (організація)*. Більшість політичних партій країн світу, зокрема й України, обрали для себе третій тип організаційної структурної побудови. Вона характеризується чітким визначенням:

- принципів організаційної побудови, тобто правил створення від первинних організацій (осередків) до центральних органів партії;
- принципів партійної діяльності – основних правил, що визначають стиль і методи партійної роботи та партійного керівництва, які мають вирішальне значення для здійснення партією своєї стратегічної мети;
- норм внутрішньопартійної демократії – загальновизначених правил, порядку, стану, способу життя і поведінки партії в цілому, кожної її організації, керівних органів, усіх членів партії, що проводять роботу серед громадян, спрямовану на посилення партійного впливу на масову свідомість і формування громадської думки в суспільстві.

Зазвичай ці партії розробляють та ухвалюють на своїх установчих з'їздах (конференціях) програми партії. Надалі їх корегують партійні з'їзди. У період виборчих кампаній партія, яка стає суб'єктом виборчого процесу, розробляє та оприлюднює свою передвиборну програму. Після перемоги на виборах така програма стає основою для правлячої партії та розроблення плану дій сформованого нею уряду.

Якщо партія здобула перемогу у складі виборчого блоку політичних партій, створюють коаліційний уряд. Він бере за основу своїх дій передвиборну програму виборчого блоку політичних партій. Саме ці програми найчастіше моніторять фахівці, а громадськість оцінює виконання кожного складника цієї програми та передвиборних обіцянок партії (блоку політичних організацій).

Четвертий тип: *базовий структурний елемент партії – ключові сектори постіндустріальної економіки*. На думку політологів Західної Європи, процеси самоорганізації політичних сил наприкінці ХХ століття сприяли певній їх трансформації. Констатуючи видозміни в структурі і діяльності партій, вони вказують на появу в Європі так званих *рамкових партій: партія-картель, партія професійної структури* тощо. Як приклад такої структури наводять партію С. Берлусконі – “Форца Італія”, що заявила про себе на виборах 1994 року та беззаперечно виграла їх 2001 року. Створена за допомогою політичних маркетологів і менеджерів, ця партія живиться з ключових секторів постіндустріальної економіки: фінансові послуги, телестанції та преса, футбольний клуб “Мілан”, мережа супермаркетів і житлових кондомініумів. Вона не потребує великої кількості активістів і місцевих організацій, оскільки не фінансується членськими внесками, а отримує необхідні ресурси від фірм і підприємств, на базі яких її створено. Партія не бореться за доступ до ЗМІ, а просто користується власними телеканалами і друкованими органами [1. с.71; 2. с.107]. Інколи цю партію характеризують як модерне політичне підприємство, “як партію – політичну потвору” [3. с.30–31]. Програми таких політичних партій дуже прагматичні.

Таким чином, кожна з політичних партій має свою структурну побудову, пов'язану з історично-національними традиціями, політичним устроєм країни, чинною

партійною системою та станом розвитку демократичних засад у цілому. Кожна партія розробляє і реалізує партійну про-

граму, в якій виокремлює пріоритети, політичні завдання та механізми їх реалізації.

Основні методи аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій

Узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду аналізу, моніторингу та оцінювання партійних програм свідчить, що єдиної методології та чітко визначених принципів і методів для їх проведення не існує. Найпоширеніші методи, які використовують політологи та науковці країн світу:

- контент-аналіз;
- якісний аналіз;
- функціональний аналіз;
- порівняльний аналіз;
- кількісний аналіз;
- факторний аналіз;

Контент-аналіз змісту програм політичних партій. Це якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і чіткістю процедури й полягає в опрацюванні тексту на основі вимірювання показників їхньої якості з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом контент-аналізу можуть бути і проблеми соціальної дійсності, які висловлено чи навпаки приховано в документах, і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження [4. с.62].

Метод активно використовують дослідники різних країн і під час аналізування важливих документів, і для моніторингу діяльності політичних партій та їхніх лідерів. Найвідоміші автори, які розробляли основи цього методу: американці Дж.Спід, Д.Вілкопс, Г.Лассвелл [5], анг-

лієць Р.Вільямс, француз Жак Кейзер [6], німець В.Трегер [7], росіянин В. Григорьев [8. с. 2–40] та інші.

Нині майже в кожній країні розроблено свої підходи до проведення контент-аналізу засобів масової інформації та окремих суспільно-політичних проблем. Методику такої роботи висвітлено у монографії українських вчених Наталії Костенко та Валерія Іванова “Досвід контент-аналізу: Моделі та практики: Монографія”. Її можна успішно застосовувати для аналізування партійних програм.

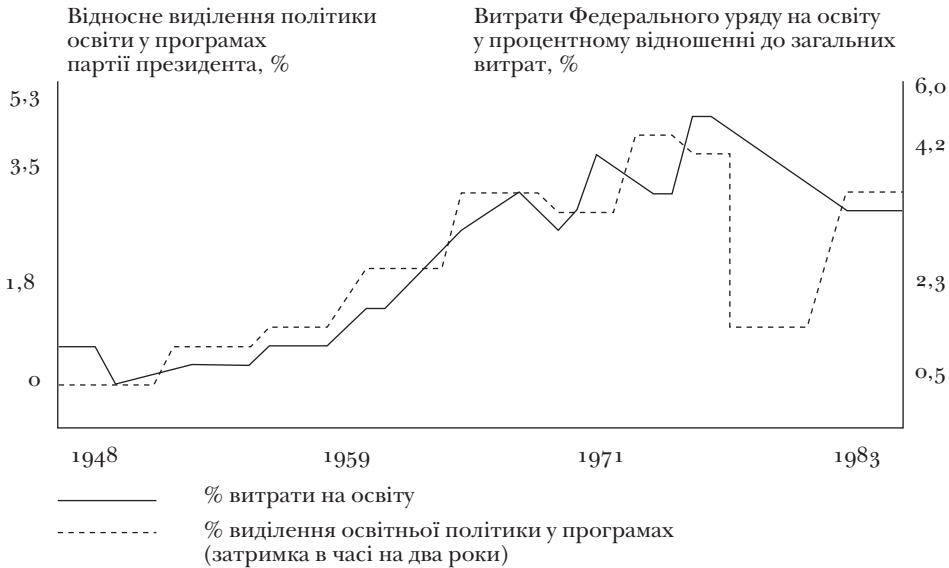
Кількісний аналіз. Цей метод активно використовують аналітичні центри країн усталеної демократії. За термінами його застосування та активністю можна виділити міжнародну дослідницьку групу European Consortium for Political Research (ECPR). Суть методу полягає в тому, що основні положення програм політичних партій (в основному передвиборні програми) кодуєть відповідно до правил класифікаційної схеми, що охоплює 54 критерії [9. с.63–73]. Віднайдені в такий спосіб показники політичної програматики співвідносять з індикаторами урядової діяльності. Цю діяльність оцінюють за витратами урядів (відповідно до функціональних категорій витрат у процентному відношенні до загального обсягу федерального бюджету).

Метод достатньо надійний і результативний, але потребує високого рівня підготовки фахівців для його втілення під час аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій. Як приклад наведено схематичне співвідношення між відносним виділенням освітньої політики

у передвиборних програмах республіканців і демократів та відносною вагою витрат на освіту в США (див. **Графік 1**). Як видно на графіку, передвиборні програми політичних партій і кандидатів у президенти США майже збігаються з їхніми діями в уряді після виборів. Саме ці дослідження дали відповідь на запи-

тання багатьох виборців: чи не є положення передвиборних програм партій США формальними заявами? З'ясувалося, що ні, програми виконують і піддають аналізу та оцінці. В аналізі та оцінюванні програм політичних партій США беруть активну участь громадські організації та аналітичні центри.

Графік 1. Передвиборна програма, урядові заяви

Джерело: Фонд Конрада Аденауера

Функціональний аналіз. Одна з методик цього аналізу – порівняння основних функцій партійних програм через інтенсивність і виразність їх формулювання і подачі. В його основу покладено два важливі складники цільового спрямування партійних програм. З одного боку, вплив на масову свідомість суспільства, з іншого – формування внутрішнього устрою політичної організації, принципів і норм внутрішньопартійної демократії.

У всіх типах програм ці функції реалізують більшою або меншою мірою. Кожній функції задають певний рівень активності та позначку для обліку. Доцільно зауважити, що визначення самих функцій

партійних програм у різних дослідженнях політологи формують по-різному.

Цю методику започатковано й досить активно використовують політологи й аналітичні центри Німеччини і країн Центральної Європи для аналізу функцій чотирьох типів партійних програм: основної, програми дій, передвиборної, урядової. Фахівці Фонду Конрада Аденауера за найнижчий рівень інтенсивності та виразності функцій взяли позначку X. Позначка XX відповідає більшому рівневі інтенсивності, а XXX відображає максимальний рівень інтенсивності та виразності функції партійної програми [10, с.348–350].

Порівняльний аналіз. В його основу покладено зіставлення та порівняння мети, завдань і пріоритетів, задекларованих політичними партіями в програмах за їхніми основними напрямками:

1. Забезпечення верховенства права та демократичного розвитку суспільства.
2. Соціально-економічний розвиток.
3. Духовно-культурний розвиток.
4. Забезпечення прав і гарантій громадян.
5. Бюджетна політика.
6. Податкова політика.
7. Промислова та науково-технічна політика.
8. Аграрна політика.
9. Регіональна політика.
10. Молодіжна політика.
11. Міжнародна політика.
12. Національна безпека тощо.

Програмні пріоритети політичних партій можна порівняти за основними сферами суспільного життя:

- політико-правова;
- соціально-економічна;
- національної безпеки та міжнародного співробітництва;
- духовно-культурна.

Методику зіставлення та порівняння партійних програм активно використовують і закордонні, і вітчизняні політологи й аналітичні центри.

Факторний аналіз. Використовують для визначення індексів відповідності пріоритетів (заяв) програм політичних партій у соціально-економічній, національно-політичній, духовно-культурній, інших сферах і в оцінних судженнях громадян. Завдяки цьому методу можна простежити, як віддзеркалюються програмні завдання в суспільстві (їх реальне сприйняття громадськістю). Він дає змогу проаналізувати правильність вибору партією напрямів впливу на основні соціально-демографічні групи населення. Основа цього методу – результати соціологічних досліджень та опитувань.

Основні відмінності процедур розроблення, аналізу, моніторингу та оцінювання партійних програм міжнародними і вітчизняними фахівцями

Узагальнення досвіду дає змогу встановити певні відмінності в аналітично-організаційній спроможності політичних партій і громадських організацій, а також у процедурах розроблення та аналізу партійної політики.

Для політичних партій країн з усталеною демократією процес залучення громадськості до аналізу, моніторингу та оціню-

вання партійних програм давно став необхідністю і набув публічної форми. Більшість соціал-демократичних, соціалістичних, ліберальних партій країн з усталеною демократією та Лейбористська партія Великої Британії за роки своєї діяльності виробили систему широкої співпраці з громадськими організаціями, аналітичними центрами та пересічними громадянами. Задовго до розгортання перед-

виборної кампанії вони вивчають місцеві проблеми, обговорюють їх на рівні громади, виборчих комітетів, первинних, міських і регіональних організацій партії. Виявлені проблеми та інтереси громадян партійні політичні комісії аналізують і формують в окремі резолюції та пріоритетні положення партійних програм, особливо передвиборних. Після ухвалення партійним форумом така програма набуває чинності. Вона зрозуміла для більшості виборців, адже в ній враховано їхні інтереси.

Громадські організації, виборці активно відстежують виконання окремих положень і програм у цілому. За даними програми “Аналітичні центри та громадські суспільства”, яку реалізує Науково-дослідний інститут зовнішньої політики (США), у світі існує понад 4 500 think tanks, з яких більше третини працюють у США. Think tanks – це дослідницька організація, створена для аналізу суспільно важливих проблем і вироблення способів їх вирішення.

Коли йдеться про неурядові think tanks, то мається на увазі дослідницька організація, по-перше – громадська; по-друге – незалежна (позапартійна); по-третє – неприбуткова (непідприємницька, некомерційна); по-четверте – дослідницька, діяльність якої зосереджено переважно на соціально-політичних проблемах національного рівня і є суспільно корисною, тобто такою, що впливає із загальносуспільних інтересів та орієнтується на них. Останнє зумовлює *головну функцію неурядових аналітичних центрів – громадське лобювання, здійснення впливу на владу задля підвищення якості державної політики через пропозиції обґрунтованих рішень* [12. с.4].

Саме завдяки спілкуванню із широкими верствами населення та громадськими організаціями, спираючись на матеріали досліджень неурядових аналітичних центрів керівництво партій не тільки вивчає інтереси та запити більшості громадян, а й формулює їх у партійні завдан-

ня. Важливо й те, що майже кожне програмне положення зазвичай має цифрові показники. Це дає змогу розробити критерії, які підлягають аналізу і моніторингу, оцінюванню та опрацюванню комп'ютерними програмами статистичної обробки даних. Моніторинг та оцінювання виконання окремих положень і програмних зобов'язань у цілому активно здійснюють аналітичні центри, що є структурними елементами політичних партій, а також аналітичні центри громадських організацій. Кожна політична партія постійно інформує своїх членів і виборців про перебіг реалізації програм, особливо якщо ця партія перебуває при владі.

Отже, можна констатувати, що в країнах усталеної демократії цей процес має цілком виражену публічну форму. Політичні партії та політики не тільки декларують свої наміри, а й намагаються їх виконувати, адже їхні дії перебувають під постійним контролем громадськості.

Для політичних партій посткомуністичних країн, особливо пострадянських, завдання залучення громадськості до розроблення та аналізу партійної політики нове. Воно стало після здобуття незалежності та створення політичних партій і встановлення багатопартійної системи. У цих країнах щойно формується відповідна мережа аналітичних центрів. В Україні, за даними Центру інновацій та розвитку, на 1 січня 2002 року серед усіх зареєстрованих громадських і благодійних організацій 23 назвали себе *“інформаційно-аналітичний центр”*, 12 – *“дослідницький центр”*, 210 – *“інститут”*, 142 – мали у назві термін *“дослідження”* [13]. Із майже 5 000 тисяч неурядових громадських організацій, діяльність яких досліджував Творчий центр Каунтепарт, на запит проекту “Мережа громадянської дії в Україні” в жовтні 2003 року тільки 18% займаються проблемами політики, законодавства та держави [14]. Вони провадять певну роботу, але вона часто-густо не пов'язана

з аналізом та оцінюванням партійних програм.

У посткомуністичних країнах, на жаль, досі не вироблено єдиних підходів і, що більше, єдиних методик для залучення громадськості до аналізу, моніторингу та оцінювання партійних програм. Зміст програм зазвичай обговорюють тільки серед членів партії або членів партій виборчого блоку на зборах, конференціях і партійних з'їздах. Тільки СДПУ(о) зробила спробу за допомогою фокус-груп, проведених у всіх регіонах України, вивчити проблеми, що турбували громадян напередодні виборів 2002 року, та задекларували їх у передвиборній програмі. У цілому громадськість майже не бере участі в розробленні партійних

програм. Вона знайомиться з їхнім змістом уже в період виборчих кампаній.

Водночас треба зазначити, що окремі політологи й аналітичні центри вивчають окремі складники партійних програм та аспекти діяльності політичних партій. Найактивніші серед них: Український центр економічних і політичних досліджень імені О.Разумкова, Міжнародний центр перспективних досліджень, Агенція гуманітарних технологій, Центр політичного маркетингу, Український незалежний центр політичних досліджень, Фонд “Європа XXI”, Фонд “Демократичні ініціативи”, компанія “СОЦІС – Центр політичних і електоральних досліджень” та інші.

Партійна звітність та інформування громадян

Періодична звітність і систематичне інформування членів партії та громадськості про діяльність політичної партії та виконання взятих нею передвиборних зобов'язань стали необхідними й усвідомленими діями партій країн з усталеною демократією. Їх розглядають як важливий напрям у подальшому зміцненні зв'язків з виборцями. Для цього активно використовують партійні та громадські ЗМІ, публічні дебати у виборчих клубах, зустрічі з обраними депутатами. Особливо активно використовують оперативну форму інформації – мережу інтернету та електронну пошту. Своєю чергою громадські організації та аналітичні центри, що систематично відстежують та оцінюють політичну діяльність, також інформують громадян про виконання своїх зобов'язань партією, за яку вони проголосували на виборах.

Більшість політичних партій України таких широких можливостей зв'язків з громадськістю, особливо щодо власних ЗМІ та використання інтернету, не мають. Вони активніше використовують зустрічі партійних лідерів та обраних депутатів-партійців з виборцями і партійним акти-

вом. Між політичними партіями та громадськими організаціями, аналітичними центрами та громадськістю в цілому ще не створено дієвої системи взаємодії. Партії здебільшого не звітують перед своїми виборцями, а громадські організації не беруть участі в розробленні та моніторингу партійної політики.

Таки чином, узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду аналізу, моніторингу та оцінювання партійних програм висвітлило високу актуальність цієї проблеми, певні особливості, розбіжності та спільні підходи до її вирішення. Залучення громадських організацій, аналітичних центрів, широких верств населення до розроблення та моніторингу партійної політики веде, з одного боку, до чіткішої суспільно-політичної орієнтації суспільства і усвідомленого голосування за ту чи іншу політичну силу на виборах. З іншого – публічна участь громадських організацій і виборців в оцінюванні діяльності політичних партій посилює громадський контроль за їхніми діями, сприяє підвищенню відповідальності партій та їхніх лідерів перед народом.

На сучасному етапі розвитку України для громадсько-політичних організацій та аналітичних центрів є важливим: посилення своєї інституційної спроможності; мобілізація зусиль для глибшого вивчення закордонного досвіду; розроблення методик аналізу, моніторингу та оціню-

вання партійних програм; навчання представників громадських організацій, аналітичних центрів, політичних партій та інших зацікавлених сторін формам і методам співпраці у розробленні партійної політики, моніторингу та оцінюванні реалізації партійних пріоритетів і програм.

Література

1. Тоффлер Е. Третя хвиля // З англ. Пер. А.Євса. – К., 2000.
2. Пшизова С.Н. Какую партийную модель воспримет наше общество? // Полис. – 1998. – № 4.
3. Кармазіна М. Партогенез в Україні: бажання демократизації? // Людина і політика. – 2001. – № 4 (16) липень-серпень.
4. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу: Моделі та приклади: Монографія. – К.: Центр вільної преси. – 2003.
5. Speed J. Do newspapers now give the news? // The Forum. – 1893. Vol. XV; Wilcox D. The American Newspaper. A Study in Social Psychology // Annals of the Academy of Political and Social Science. – 1900. – Vol. XVI; Lasswell H. Propaganda Technique in the World War. – N.Y., 1927.
6. K.Kaysers J. Le quotidien francais. – Paris: A.Colin, 1963.
7. Troger W. Die Bedeutung der Films fur die Entwicklung der Werktagigen Jugendlichen. – Munchen, 1959.
8. Григорьев В.Н. Переселение крестьян Рязанской губернии // Русская мысль. – 1884. – № 1.
9. Політичні партії в демократичному суспільстві: Фонд Конрада Аденауера. – К., 1997.
10. Политические партии в условиях демократии: Фонд Конрада Аденауера. – Санкт Августин, 1995.
11. Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і перспективи // Національна безпека і оборона. – 2003, № 10 (46).
12. <http://charity.org.ua/?logis=/usssecases/idc/whoiswho.xmi&action=StartDB>.

Громадська думка щодо нагальних потреб, інтересів та очікувань громадян, пріоритетів суспільного розвитку та підвищення ефективності партійної політики

Загальні положення

Дослідження громадської думки здійснено МЦПД і регіональними громадськими організаціями, залученими до виконання проекту. Дослідження є невід’ємним складником проекту UCAN “Участь громадськості в суспільному діалозі щодо партійних програм”, спрямованого на досягнення двох головних цілей:

1. Отримати необхідні дані для розроблення методики аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій.
2. Виявити громадську думку з нагальних проблем на загальнонаціональному та місцевому рівнях для успішного проведення публічних дебатів, присвячених розробленню та впровадженню ефективної партійної політики.

Відповідно до вимог проекту, дослідження проводили в шести містах України: Вінниця, Донецьк, Коломия, Миколаїв, Полтава, Стрий.

Обсяг вибірки в кожному місті становить 400 осіб. Усього опитано 2 400 респондентів (а також 80 осіб у рамках пілотного дослідження). Цей обсяг вибірки,

враховуючи розмір генеральної сукупності кожного із шести міст, дає стандартні відхилення (за довірчого інтервалу 95% і співвідношення 0,1...0,5) близько 5%. Вибірка сукупності квотна, репрезентативна за статтю і віком.

Основний інструментарій дослідження – анкета. Метод – самозаповнюване опитування.

Дослідження проведено Міжнародним центром перспективних досліджень (березень–серпень 2004 року). Його особливістю є те, що за термінами воно відбувалося через два роки після виборів до парламенту і місцевих органів влади, за два роки до чергових парламентських виборів і за півроку – до президентських, що наклало певний відбиток на сформованість громадської думки.

Дослідження спрямовано на виявлення громадської думки щодо:

- пріоритетних напрямів розвитку суспільства в політичній, соціально-економічній, духовній сферах і у сфері національної безпеки та міжнародного співробітництва;

- соціальних інтересів, потреб та очікувань громадян, їхньої політичної активності;
- нагальних проблем в окремих містах України в соціальній, економічній, політичній і духовній сферах;
- впливовості осередків та організацій політичних партій, громадських організацій в окремих містах України;
- участі окремих громадян і громадських організацій у розробленні про-

грам політичних партій і виробленні політики партій;

- ступеня ознайомлення громадян з програмами політичних партій;
- взаємодії між політичними партіями та громадськими організаціями.

Дослідження не є репрезентативним в Україні. Воно дає змогу оцінити за певними показниками ситуацію в окремих містах і зробити порівняльний аналіз, а також виявити деякі загальні тенденції.

Основні результати дослідження

Партійні програми як чинник впливу на вибір під час голосування

З восьми чинників, представлених в анкеті, було запропоновано вибрати три найважливіші, що впливають на вибір громадянами партій до парламенту під час голосування.

Партійні програми, ідеї, пропозиції партії виявилися найпріоритетнішим чинником серед інших за загальною вибіркою – 81,3%. Другу та третю сходинки посіли такі два показники впливу: ліде-

ри партії – 72,6% і “партія виражає інтереси таких людей, як я” – 66,7%. Ці показники різняться за окремими містами, хоча загальна тенденція зберігається (див. **Таблицю 1**).

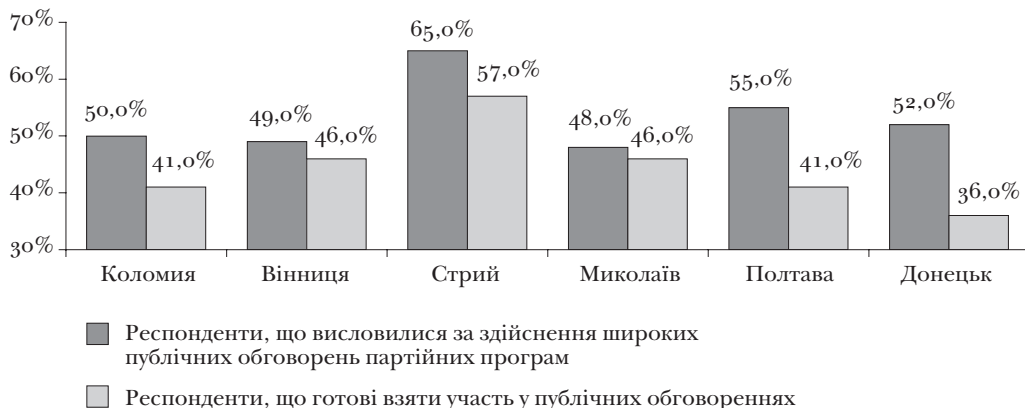
Решта чинників пріоритетності (за загальною вибіркою):

- партія найпереконливіша у публічних дебатах – 35,7%;
- партія виступає проти влади – 31,2%;
- партію підтримують авторитетні для мене люди – 29,8%;

Таблиця 1. Чинник впливу на вибір громадян політичної партії під час голосування

Основні чинники	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Програми, ідеї, пропозиції партії	71,8	79,5	73,2	88,5	84,7	90,3	81,3
Лідери партії	76,7	73,5	77,4	63,1	81,9	63,0	72,6
Партія виражає інтереси таких людей, як я	55,3	68,6	71,4	63,1	63,0	78,1	66,7

Графік 2. Необхідність і готовність проведення публічних обговорень партійних програм

- подобається реклама партії – 12,6%;
- партію підтримує влада – 8,8%.

Звертає на себе увагу і те, що в усіх досліджуваних містах показник “Партія виступала проти влади” (за загальною вибіркою – 31,2%), як чинник впливу на вибір партії, в 3,5 разу перевищує показник “Партію підтримувала влада” (за загальною вибіркою – 8,8%). Переважає протестне ставлення до партій, яких підтримує влада.

Політична активність громадян

Готовність громадян до публічних обговорень партійних програм

Серед опитаних 52,1% вважає за необхідне проведення широких публічних обговорень програм політичних партій, виборчих блоків політичних партій (див. **Графік 2**). На думку 47,6% респондентів, це має відбутися в термін за півроку–рік до виборів. А більш як 40,0% респондентів виявили готовність взяти безпосередню участь у такому обговоренні.

Позиція громадян, які не готові брати участь в обговоренні програм

Аргументація респондентів, які не готові брати участь в обговоренні (60%), зводиться в основному до відсутності власного інтересу до них, недостатніх спонукальних заходів суб’єктів виборчого процесу та неусталеності власної думки з цих проблем (див. **Таблицю 2**).

Найнижчий показник готовності громадян брати участь в обговоренні партійних програм у Донецьку – 36,0%, а кожний десятий пов’язує своє небажання брати участь в обговоренні з можливим ускладненням своїх стосунків на роботі. Це в 2,5–4 рази перевищує аналогічний показник в інших досліджуваних містах України і є свідченням можливого впливу адміністративного ресурсу та працевлаштування на пересічних громадян.

Інтерес до політичного життя в Україні

За загальною вибіркою кожний сьомий громадянин зовсім не цікавиться політичним життям України, а дві третини опитаних цікавляться почасти. І лише кожний п’ятий дуже цікавиться.

Більш як 50% громадян зовсім не знайомилися з партійними програмами перед голосуванням або читали їх не надто ретельно.

Не можуть згадати, чи голосували за якусь партію, чи ні (на останніх виборах) – 7,5% опитаних.

Більш як 16% не знають, чи увійшла та партія, за яку вони голосували, до складу парламенту. Найобізнаніші за цим показником жителі Стрия (Львівська обл.) – 93,8%. Найнеобізнаніші – Полтави – 73,7% (див. **ГРАФІК 3**).

Членство в партіях і громадських організаціях

До 8% опитаних (за загальною вибіркою) представилися інтерв'юерам як члени політичних партій, а 6,75% – як члени громадських організацій (ГО) (див. **ДІАГРАМУ 1**).

Привертає до себе увагу те, що в усіх містах, крім Вінниці та Стрия, відсоток членів політичних партій більший за аналогічний щодо громадських організацій. Особливо високий відсоток партійців у Донецьку, що перевищує аналогічні показники в інших містах в 1,5–2,5 рази.

Політична активність партій

Представники політичних партій не цікавляться потребами, інтересами та очікуваннями громадян. За загальною вибіркою близько 70% громадян не мали жодного контакту з партійцями, ініційованого партією. А більш як 16% опитаних точно не пам'ятають, чи відбулися такі контакти. Тенденція достатньо усталена для всіх міст України (див. **ТАБЛИЦЮ 3**).

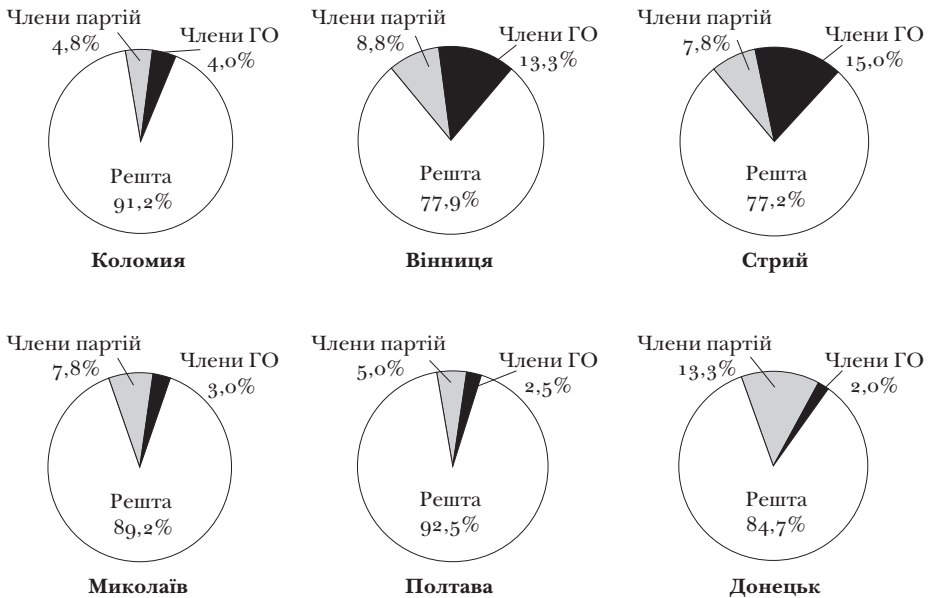
Таблиця 2. Причини неготовності брати участь в обговоренні партійних програм

Основні причини	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Не маю до цього жодного інтересу	39,83	23,15	26,70	40,00	21,19	22,92	28,97
Ніхто мене не запрошував до обговорення	24,58	26,85	23,26	20,47	25,85	25,69	24,45
Поки що не склалася усталена думка з цих проблем	21,61	24,07	27,91	13,02	19,92	14,50	20,17
Це може ускладнити мої стосунки на роботі	2,54	4,63	2,91	0,00	3,39	10,25	3,95
У мене склалася власна думка, думки інших мене не цікавлять	9,32	16,67	12,79	15,35	22,03	22,00	16,36
Інше	2,12	4,63	6,4	11,16	7,63	4,75	6,11
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Графік 3. Обізнаність громадян про партії, за які вони голосували

Діаграма 1. Членство в партіях і громадських організаціях

Таблиця 3. Чи представники партій цікавилися будь-коли інтересами, потребами та очікуваннями громадян?

Категорія відповіді	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Так	8,00	14,50	15,50	18,00	19,25	18,50	15,63
Ні	76,75	66,25	67,75	70,50	63,00	65,00	68,21
Точно не пам'ятаю	15,25	19,25	16,75	11,50	17,75	16,50	16,17
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Політичні вподобання громадян

Серед політичних партій і виборчих блоків, суб'єктів виборчого процесу 2002 року, що подолали 4% межу й увійшли до складу парламенту, більшість громадян (за загальною вибіркою) віддають перевагу програмі виборчого блоку “Наша Україна”. У складі блоку – десять політичних партій (29,4%). На Заході та

в Центрі ці показники перевищують аналогічні на Півдні і Сході в 2,5–7 разів. Так, у Стрию прихильників “НУ” – 59,3%, а в Миколаєві і Донецьку – 8,3% і 10,8% відповідно. Проте в цих містах більшою мірою підтримують програми п'яти провладних партій, що на той час входили до блоку “За Єдину Україну!” Сумарний показник: Миколаїв – 15,5%, Донецьк – 24,5%, КПУ – 16,3% і 14% відповідно (див. **ТАБЛИЦЮ 4**).

Таблиця 4. Підтримка виборчих програм політичних партій (блоків), обраних до парламенту 2002 року

Підтримка програм	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
КПУ	3,00	7,25	2,75	16,25	11,25	14,00	9,08
Політичний блок БЮТ	7,75	15,25	11,25	4,25	8,25	4,25	8,50
СДПУ(о)	4,75	3,50	2,25	7,25	7,25	5,75	5,13
Політичний блок “НУ”	47,50	30,00	59,25	8,25	20,50	10,75	29,38
Соціалістична партія України	3,50	9,75	4,50	4,50	9,25	6,75	6,38
Партії, що входили до блоку “За Єдину Україну!”	1,25	3,25	1,75	15,50	3,75	24,50	8,33
Інше	0,25	0,75	1,00	8,00	2,50	1,25	2,29
Жодної	2,25	12,00	7,25	19,75	20,00	20,00	15,21
Важко сказати	19,75	18,25	10,00	16,25	17,25	12,75	15,71
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Оцінювання громадянами діяльності партій (блоків) у парламенті

На запитання анкети: “Як ви оцінюєте діяльність партії (блоку), за яку голосували, у Верховній Раді України?” більшість опитаних (за загальною вибіркою) відповіли “загалом задовільно” – 37,1%, 22,9% – “добре” і 18,1% – “погано”. Утруднилися відповісти близько 22%. Характерно, що респонденти в усіх досліджуваних містах оцінюють діяльність партій

(блоків), за які вони голосували, більше позитивно, ніж негативно (див. **ТАБЛИЦЮ 5**).

Впливовість політичних партій у містах

За загальною вибіркою близько 60% опитаних утруднилися відповісти на відкрите запитання “Які з організацій політичних партій найвпливовіші у вашому місті?” Найпоінформованіші з цієї проблеми мешканці міст Стрия і Донець-

Таблиця 5. Оцінка діяльності у Верховній Раді України партій (блоків), за які голосували на виборах 2002 року

Категорія відповіді	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Добре	24,10	25,27	30,52	24,81	19,22	13,25	22,86
Загалом задовільно	33,45	38,99	35,71	38,93	33,10	42,16	37,06
Погано	14,75	14,80	15,91	17,56	24,56	21,00	18,10
Важко відповісти	27,70	20,94	17,95	18,70	23,14	23,50	21,97
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

ка, де 50,5% і 51,2% відповідно назвали впливові політичні партії і політичні блоки (див. ДІАГРАМУ 2).

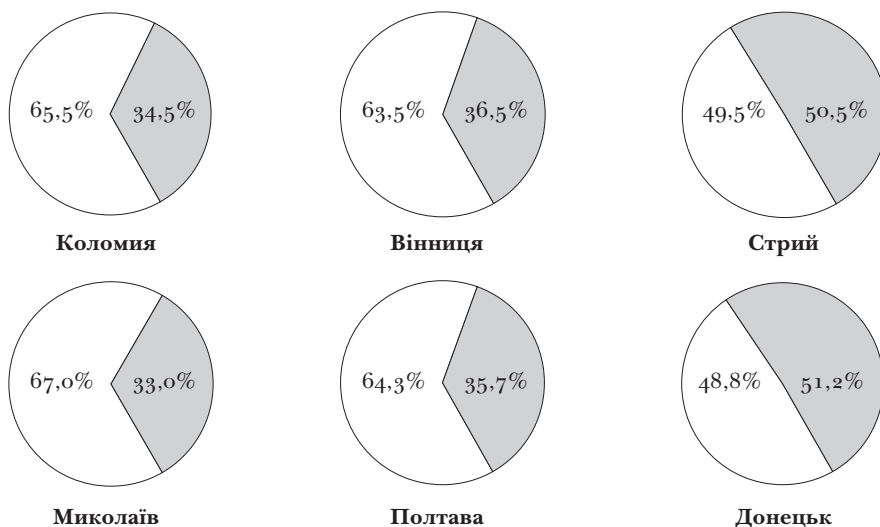
Обізнаність громадян про впливовість політичних партій у містах

Найвищі показники обізнаності громадян щодо впливовості організацій політичних партій: у Донецьку – Партія регіонів (40,25%) і в Стрию – “Наша Україна” (38%). Комуністів впливовими визнають у Миколаєві – 8,75%. У Коломиї та Вінниці – “Нашу Україну” (23% і

7% відповідно). У Полтаві – Партію регіонів – 7%.

За загальною вибіркою серед дев’ятнадцяти названих впливових політичних партій (блоків) у шести містах згадано такі: “Наша Україна” – 13,08%; Партія регіонів – 8,76%; КПУ – 4,25%; СДПУ(о) – 3,6%; НРУ – 1,54%; СПУ – 1,46%; Українська народна Партія – 1,46%; Народно-демократична партія – 1,42%; Аграрна партія України – 0,88%; Партія промисловців і підприємців України – 0,83%; Політичний блок “БЮТ” – 0,67%; “Трудова Україна” – 0,63% та інші.

Діаграма 2. Обізнаність громадян про впливовість політичних партій у містах

□ Респонденти, що утруднилися відповісти ■ Респонденти, що знають впливові партії

Впливовість громадських організацій у містах

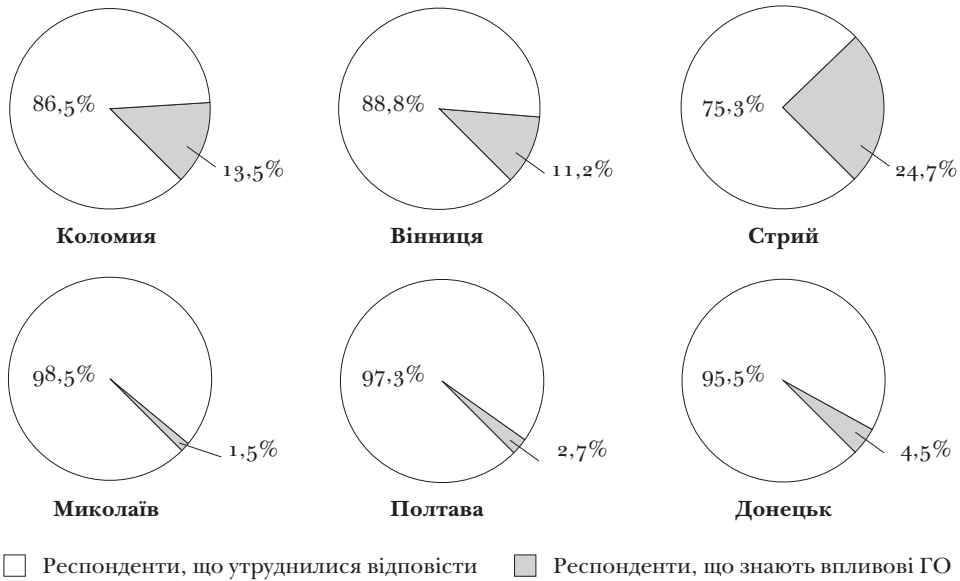
За загальною вибіркою до 10% опитаних змогли назвати впливові громадські організації (ГО) у містах (див. ДІАГРАМУ 3).

Найбільший абсолютний показник впливовості має “Молодий Рух” у Коломиї – 10,25% і Товариство “Просвіта” у Стрию –

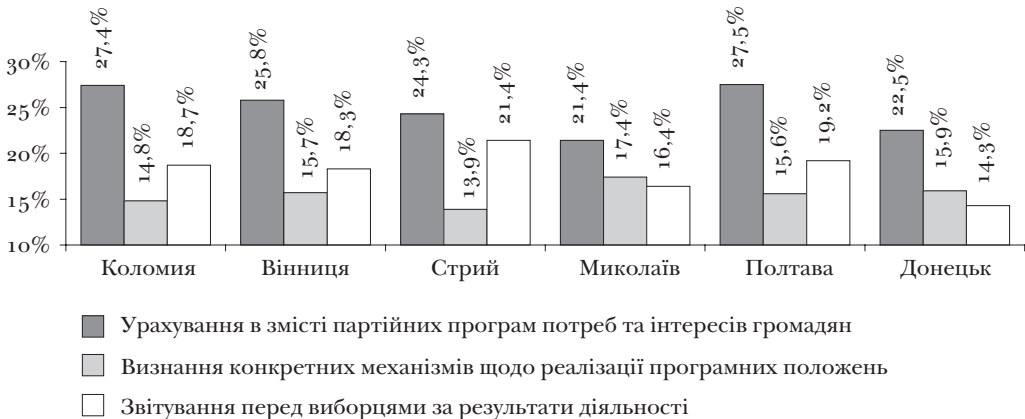
8%, Подільський центр прав людини у Вінниці – 3%, Фонд дітям України “Зелений Рух” у Миколаєві – 0,5%, Товариство “Просвіта” у Полтаві – 1,5%.

Із 44 загалом названих у містах громадських організацій у Стрию згадали – 13, у Вінниці та Донецьку по 11, у Полтаві – 6, у Коломиї та Миколаєві – по 5. Жоден з респондентів не згадав професійних спілок.

Діаграма 3. Обізнаність громадян про впливовість громадських організацій у містах

Графік 4. Пріоритетні шляхи щодо підвищення ефективності діяльності політичних партій

Ефективність діяльності політичних партій

Три головні шляхи громадяни визначили як пріоритетні щодо підвищення ефективності діяльності політичних партій. Два з них стосуються програм безпосередньо й один – опосередковано.

Перший пов'язаний з урахуванням у змісті програм інтересів громадян (24,8% – за загальною вибіркою). Другий передбачає систематичний звіт партій перед виборцями за результатами своєї діяльності (за загальною вибіркою – 18%). Третій – визначення в програмах механізмів щодо реалізації програмних положень (за загальною вибіркою – 15,9%) (див. **Графік 4**).

Вибір респондентами пріоритетних шляхів підвищення ефективності діяльності партій здебільшого пов'язаний з вимогами до змісту програм і контролем за реалізацією партійної політики.

Пріоритетні інтереси та потреби громадян в основних сферах суспільного життя

Для визначення пріоритетів в анкеті пропонувалося зазначити один з найвагоміших (з наданого переліку або додатково дописаний) чинник, що, на думку респондента, найбільше впливає на розвиток тієї чи іншої сфери суспільного життя. Визначення громадянами таким чином пріоритетів розвитку суспільства є базою для включення їх до партійних програм.

Загальнонаціональний рівень

Щодо розвитку політико-правової сфери пріоритети віддано: рівності всіх громадян перед законом, подоланню корупції в державі, реальному забезпеченню прав і свобод громадян. У кожному з досліджуваних міст за ці напрями як пріоритетні висловилися від 14% до 22% респондентів.

Заслуговує на увагу також однотайність думок громадян усіх міст щодо пріоритетності чинника – забезпечення вільних, чесних і прозорих виборів (10%). Тобто розвиток політико-правової сфери суспільства громадяни пов'язують передусім з верховенством права та процесами демократизації суспільного життя (див. **Таблицю 6**).

У соціальній сфері до найважливіших напрямів (за загальною вибіркою) належать: підвищення мінімальної заробітної плати та пенсій (за це висловилося від 22,5% до 27,3% респондентів; подолання безробіття (від 21% до 28%); безплатне якісне лікування основної частини населення (від 16% до 20%). Найпріоритетнішим напрямом розвитку визначено освіту (16,8%), що випередила навіть такий показник, як “повернення втрачених заощаджень”, – 15,5% (див. **Таблицю 7**).

Серед пріоритетних показників економічного розвитку суспільства – зменшення податкового тягаря на населення; скорочення витрат на утримання державного апарату; підтримка вітчизняного виробника; розвиток підприємництва.

У сфері національної безпеки та міжнародного співробітництва до пріоритетних напрямів належать: першочергове співробітництво України з країнами Західної Європи – від 13,5% у Полтаві до 31,1% у Коломиї (за загальною вибіркою – 21,2%); першочергове співробітництво з Росією та країнами СНД – від 5,5% у Стрию до 24% у Донецьку (за загальною вибіркою – 16,2%). За більшістю цих показників є суттєві розбіжності між думками опитаних на Заході та Сході України. Хоча є і показник, що об'єднує: “розвиток співробітництва з будь-якими країнами, якщо це вигідно Україні”, – від 17,5% до 23,7% (за загальною вибіркою – 19,9%), який різниться в досліджуваних містах меншою мірою.

Таблиця 6. Пріоритетні напрями розвитку політико-правової сфери суспільства

Пріоритетні напрями	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Рівність усіх громадян перед законом	21,64	20,06	22,06	17,87	20,68	21,75	20,68
Подолання корупції в державі	16,97	17,30	18,58	14,26	19,17	16,25	17,09
Реальне забезпечення прав і свобод громадян	14,67	14,78	14,59	16,51	14,42	17,75	15,45
Забезпечення вільних, чесних і прозорих виборів	10,98	10,89	11,18	7,13	11,86	7,25	9,88
Прозора діяльність влади та підзвітність її народові	8,44	9,91	9,22	8,97	8,06	8,50	8,85
Забезпечення реального місцевого самоврядування	6,31	4,47	5,30	4,81	4,36	5,75	5,17
Інше	0,33	0,00	0,22	1,68	0,28	0,25	0,46
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

За всієї розбіжності думок громадян щодо пріоритетних напрямів розвитку сфери міжнародного співробітництва за загальною вибіркою переважає курс на євроінтеграцію (див. **ТАБЛИЦЮ 8**).

У духовно-культурній сфері пріоритетними напрямами визначено: збереження і розвиток національних традицій, мови, літератури, культури – від 15,3% у Миколаєві до 31% у Стрию; подолання соціально ганебних явищ СНІДу, наркоманії, дитячої безпритульності – за загальною вибіркою – 21,3%, що практично в межах стандартних відхилень за шести містами. Надання російській мові статусу другої державної – від 2,7% у Стрию до 30% у Донецьку тощо (див. **ТАБЛИЦЮ 9**).

Серед наведених показників привертають увагу розбіжності між позиціями гро-

мадян у містах Заходу й Сходу України з питань збереження та розвитку національної культури і традицій. Приділено увагу і проблемі збереження та розвитку наукового потенціалу і національної науки (за загальною вибіркою – 15,9% – показник у межах стандартних відхилень у шести досліджуваних містах), що свідчить про розуміння джерел прогресивного розвитку суспільства і єднає погляди громадян міст Сходу і Заходу України.

Місцевий рівень

Участь територіальної громади в місцевому самоврядуванні. Найпріоритетнішим напрямом у розвитку місцевого самоврядування представники територіальних громад назвали “громадський контроль за використанням бюджетних коштів”. За це висловилося від 28,3% до 30,1% опита-

Таблиця 7. Пріоритетні напрями розвитку соціальної сфери

Пріоритетні напрями	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Підвищення мінімальної заробітної плати та пенсій	24,14	22,57	25,30	25,77	25,43	27,35	25,22
Подолання безробіття	28,24	21,48	25,49	21,40	22,90	20,90	23,44
Безплатне якісне лікування основної частини населення	17,82	20,28	15,92	21,60	19,36	19,66	19,08
Доступна та якісна освіта для молоді	15,31	19,92	16,00	15,29	18,11	16,24	16,76
Повернення втрачених заощаджень у найближчі 4-5 років	14,49	15,75	17,29	15,93	14,20	15,80	15,50
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

них. На другій позиції – “залучення громадськості до вирішення конкретних питань розвитку міста” – від 16,3% до 19,2%. Третю сходинку в пріоритетності посідає вибір стратегії міського розвитку на основі консультацій з громадськістю міста – від 16,4% до 19% (див. **Графік 5**). Менш значущим серед чинників респонденти вважають “сприяння розвиткові органів

самоорганізації населення” – (за загальною вибіркою – 10,3%).

Привертають увагу достатньо високі та практично рівні чисельні значення другого і третього за значущістю показників у всіх досліджуваних містах, що є свідченням бажання городян досягти більшої прозорості процесів місцевого

Графік 5. Участь територіальної громади в місцевому самоврядуванні: пріоритетні напрями діяльності

самоврядування та власної причетності до них.

Подолання корупції. Найголовнішими напрямками в подоланні корупції громадяни вважають контроль за діяльністю міської влади, правоохоронних органів і податкової служби. За загальною вибіркою значення цих показників становлять 20,8%,

20,1% і 18% відповідно, з невеликою розбіжністю за містами в межах кожної позиції. Найменш значущим – визнано “прозорість приватизації об’єктів державної власності” – від 7,5% до 12,1%. Переважає тенденція здійснення територіальною громадою контрольних функцій за діяльністю владних структур і фіскальних органів (див. **Таблицю 10**).

Таблиця 8. Пріоритетні напрями розвитку у сфері міжнародного співробітництва

Категорія відповіді	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Першочергове співробітництво України з країнами Західної Європи	31,07	22,54	29,01	13,76	13,45	17,00	21,14
Першочергове співробітництво України з Росією та країнами СНД	10,97	13,37	5,45	20,45	22,77	24,00	16,17
Розвиток співробітництва з будь-якими країнами, якщо це вигідно Україні	17,49	20,05	23,66	18,90	19,15	20,00	19,88
Співробітництво з організаціями, що сприяють воєнній безпеці	10,44	11,93	13,93	10,17	11,38	10,00	11,31
Приєднання України до союзу Росії та Білорусі	3,52	7,34	2,20	14,00	10,48	14,50	8,67
Вступ до НАТО	8,49	6,55	9,53	4,19	4,40	3,00	6,03
Позаблоковий статус України	6,66	6,95	4,71	5,02	6,60	5,75	5,95
Участь України в миротворчих операціях (під егідою ООН)	7,05	6,03	5,45	5,02	4,92	4,00	5,41
Першочергове зміцнення партнерства зі США	4,18	4,98	5,86	5,38	5,43	1,25	4,51
Інше	0,13	0,26	0,21	3,11	1,42	0,50	0,94
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Таблиця 9. Пріоритетні напрями розвитку в духовно-культурній сфері

Категорія відповіді	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Збереження і розвиток національних традицій, мови, літератури, культури	29,88	23,7	31,00	15,33	20,54	16,75	22,89
Подолання соціально ганебних явищ	21,26	22,90	20,81	19,49	24,86	18,25	21,26
Збереження та розвиток вітчизняного наукового потенціалу, нац. науки	14,50	15,71	17,88	15,43	16,80	15,25	15,93
Вільний розвиток мов і культур усіх етносів	14,39	14,60	9,48	15,63	13,96	17,00	14,18
Надання російській мові статусу другої державної або офіційної	5,34	6,53	2,67	16,42	8,40	22,00	10,23
Утвердження гуманістичних принципів у всіх сферах суспільного життя	6,98	9,29	4,97	12,07	12,03	8,00	8,89
Створення єдиної помісної української церкви	7,42	7,19	13,08	4,15	3,18	2,75	6,29
Інше	0,22	0,00	0,09	1,48	0,23	0,00	0,34
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Заслуговує на увагу і розуміння громадянами ролі й місця ЗМІ в подоланні корупції. Ці показники конкурують з іншими пріоритетними напрямами вирішення зазначеної проблеми.

Надання комунально-побутових послуг. Найбільшу стурбованість у людей викликає п'ять основних проблем у містах: утри-

мання будинків; вивезення сміття та санітарний стан території міста; якість питної води; стан доріг і під'їзних шляхів; освітлення вулиць, магістралей. Це головні проблеми, які зазначила в анкетах абсолютна більшість городян, що є свідченням визрівання необхідності проведення докорінної реформи у комунально-побутовій сфері.

Таблиця 10. Пріоритетні напрями подолання корупції

Пріоритетні напрями	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Контроль за діяльністю міської влади	23,15	22,60	23,10	17,65	19,22	19,00	20,79
Громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів	16,98	19,29	20,86	20,23	20,68	22,75	20,13
Громадський контроль за діяльністю податкової служби	17,28	17,51	17,55	19,50	17,40	19,00	18,04
Оприлюднення в ЗМІ фактів корупції	16,98	15,72	14,15	15,17	16,91	15,75	15,78
Оприлюднення в ЗМІ надходжень та витрат міського бюджету	14,61	12,00	14,95	12,59	14,60	15,50	14,12
Прозорість приватизації об'єктів державної власності	10,49	12,05	9,22	10,11	10,46	7,50	9,97
Інше	0,51	0,31	0,18	4,75	0,73	0,50	1,16
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Надання інших послуг жителям міста. Респонденти зазначили три пріоритетні напрями. За загальною вибіркою це надання якісних медичних послуг (21,2%), створення робочих місць (16,8%) і надання якісних освітніх послуг (12,1%). Меншу увагу опитані приділили запобіганню техногенним катастрофам (5,3%) (див. ТАБЛИЦЮ 11).

Треба зауважити, що такими проблемами, як охорона здоров'я, освіта, створення робочих місць, громадяни переймаються і на загальнонаціональному, і на місцевому рівнях. Вирішення їх належить до найважливіших чинників суспільного добробуту.

Таблиця 11. Пріоритетні напрями щодо надання послуг територіальній громаді міською владою

Пріоритетні напрями	Дані за містами, %						
	Коломия	Вінниця	Стрий	Миколаїв	Полтава	Донецьк	Загальний відсоток
Надання якісних медичних послуг	21,58	22,92	20,50	18,78	22,59	20,75	21,19
Створення робочих місць	15,68	17,48	18,81	16,77	18,16	13,50	16,73
Надання якісних освітніх послуг	10,94	13,36	11,81	10,06	15,94	10,25	12,06
Забезпечення чистоти довкілля	12,52	11,62	11,20	10,58	8,95	14,00	11,48
Озеленення міста	9,86	8,24	9,98	11,62	6,22	11,00	9,49
Створення сприятливіших умов для розвитку бізнесу	8,71	7,91	8,28	9,84	6,82	8,50	8,34
Надання послуг щодо культурного відпочинку громадян	8,71	5,77	8,69	9,31	7,84	7,50	7,97
Створення безпечних умов праці	6,76	6,60	5,91	7,75	8,53	6,50	7,01
Запобігання техногенним катастрофам	5,18	6,02	4,75	4,69	3,58	7,50	5,29
Інше	0,07	0,08	0,07	0,60	1,36	0,50	0,45
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Деякі узагальнення та рекомендації за результатами проведення соціологічного дослідження

Споживча спрямованість

Узагальнення та рекомендації за результатами дослідження мають передусім обслуговувати цілі дослідження та бути корисними для зацікавлених суб'єктів, задля яких реалізують проект.

Головних цілей – дві

1. Отримати необхідні дані для розроблення методики аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій.

2. Виявити громадську думку з нагальних проблем на загальнонаціональному та місцевому рівнях для успішного проведення публічних дебатів, присвячених розробленню та впровадженню ефективної партійної політики.

Зацікавлених суб'єктів у результатах проекту – два: 1) громадські організації, рухи, недержавні аналітичні центри, громадськість у цілому, 2) політичні партії (блоки).

*Узагальнення та рекомендації,
що мають враховуватися під
час розроблення методики
аналізу, моніторингу
та оцінювання партійних
програм*

***Аналітичними центрами –
розробниками методики***

Узагальнення 1. Партійні програми, ідеї та пропозиції партії (блоку) – головний чинник, на думку більшості громадян, що має впливати на вибір під час голосування. Нинішні програми для людей не цікаві. Вони не хочуть з ними знайомитися, бо прагнуть бачити в них свої інтереси, потреби, сподівання та конкретні механізми вирішення особистих проблем.

Рекомендація 1. Розробляючи методiku, необхідно вивчити та узагальнити потреби й сподівання різних верств населення та груп інтересів. Забезпечити включення до переліку показників оцінки якості програми цих потреб та інтересів.

Узагальнення 2. Як свідчать результати дослідження, потреби та інтереси громадян стосуються різних сфер суспільного життя: політико-правової, соціально-економічної, міжнародного співробітництва, духовно-культурної. Вони великою мірою різняться між собою і за змістом, і за значущістю.

Рекомендація 2. Розробляючи методiku, необхідно забезпечити таку структуру показників, яка дала б змогу оцінити та проаналізувати рівень представлення в програмі пріоритетів щодо розвитку кожної з основних сфер суспільного життя.

Узагальнення 3. Одним з пріоритетних способів підвищення ефективності партійних програм респонденти визначили

конкретизацію механізмів реалізації основних програмних положень.

Рекомендація 3. Розробляючи методiku, необхідно запровадити такі показники, які стимулювали б розробників до використання в програмах показників реалізації програмних положень: засоби, терміни, ресурси, які задіюватимуть для їх виконання.

*Узагальнення та рекомендації,
що мають враховуватися під
час підготовки та проведення
публічних дебатів щодо
здійснення партійної
політики*

***Політичними партіями
та громадськими організаціями***

Узагальнення 1. Широке публічне обговорення партійних програм – конче необхідний захід. Переважна частина респондентів готові взяти в ньому участь. За результатами дослідження таких заходів практично не проводять.

Рекомендація 1. Необхідно повною мірою використати високу готовність громадян до обговорення партійних програм, проведення публічних дебатів. Започаткувати традиції щодо здійснення публічної політики. Підняти рівень зацікавленості громадян до участі в обговореннях, у формуванні партійної політики.

Узагальнення 2. За загальною вибіркою з більш як сімдесятьма відсотками виборців партії жодного разу не вийшли на контакт щодо виявлення їхніх потреб, інтересів, нагальних проблем для врахування їх у своїх партійних програмах. Як результат – пусті для виборців програми і розрив класичного демократичного ланцюга партійної політики: інтереси гро-

мадян – партія – дії влади – вплив громадян на владу.

Рекомендація 2. Громадським організаціям, аналітичним центрам у цих умовах потрібно перебирати ініціативу на себе і щодо виявлення громадської думки, і щодо проведення публічних дебатів про партійну політику. Залучати до цих заходів і представників громад, і політичних партій. Сприяти подоланню прірви між ними. Формувати навички слухати одне одного, спільно розробляти партійну політику.

Узагальнення 3. Потреби та сподівання різних груп інтересів, верств населення за результатами дослідження мають суттєві розбіжності. Зокрема вони залежать від: віку, статі, місця проживання, політичних уподобань тощо.

Рекомендація 3. До проведення публічних дебатів потрібно залучати представників більшості груп інтересів: бізнесу, влади, пенсіонерів, молоді, бюджетної сфери, конфесій, впливових громадських організацій, аналітичних центрів тощо. Такому залученню має передувати проведення відповідних досліджень і в окремих регіонах, і на загальноукраїнському рівні.

Узагальнення 4. За результатами досліджень визначено пріоритетні напрями

розвитку (на думку громадян) у головних сферах суспільного життя і на загальнонаціональному, і на місцевому рівнях. Вони віддзеркалюють ті проблеми, що є нагальними і потребують оперативного рішення.

Рекомендація 4. Визначені пріоритетні напрями розвитку суспільства (громади), найнагальніші проблеми, що найбільше турбують громадян, і способи їх вирішення мають стати головною темою проведення публічних дебатів із залученням до них тих груп інтересів, які ці проблеми висунули.

Узагальнення 5. Серед пріоритетних способів підвищення ефективності партійної діяльності респонденти визначили: забезпечення громадського контролю за діяльністю партій, періодичне звітування партій перед виборцями. Люди зацікавлені у виконанні партіями своїх обіцянок. Партії мають відповідати перед виборцями за результати своєї діяльності.

Рекомендація 5. Проводячи публічні дебати, необхідно наголошувати на необхідності моніторингу громадськими організаціями щодо виконання партією задекларованих програмних положень. Партії мають бути готовими до такого контролю і систематичного звітування.

ГОЛОВНИЙ ВИСНОВОК

Більшість громадян (за загальною вибіркою у шести досліджуваних містах – 52,1%) цілком переконані в необхідності здійснення публічних обговорень програм політичних партій і включенні до них своїх потреб, інтересів та очікувань, а 44,6% опитаних готові взяти в таких заходах безпосередню участь. Партії до цього поки що не готові, інтересами громадян не цікавляться. Про це заявили більш як 70% опитаних.

Конкуренція між політичними партіями після ухвалення в Україні законів про вибори на пропорційній основі має зміститися в бік “конкуренції програм”. Відтак зацікавленість у створенні якісних, наповнених потребами громадян “живих” партійних програм висока з обох боків (партія – громадяни), що має призвести до реалізації програмних положень, запровадження ефективної політики і поліпшення життя людей.

Проблема – у створенні механізмів залучення всіх зацікавлених сторін до вироблення партійної політики та впровадження технологій публічних обговорень ефективності програм політичних партій, їх аналізу, оцінки та моніторингу виконання, здійснення публічної політики.

Головний механізм вирішення цієї проблеми полягає у використанні підготованих всеукраїнських і регіональних громадських організацій, аналітичних центрів для проведення публічних дебатів що-

до вироблення та впровадження партійної політики, обговорень ефективності партійних програм із забезпеченням участі в цьому всіх зацікавлених сторін.

Інструментарій щодо визначення якості та вдосконалення програм політичних партій має становити розроблену методику їх аналізу, моніторингу та оцінювання, в основу якої покладено результати проведених МЦПД досліджень щодо вивчення потреб, інтересів та очікувань громадян, пріоритетів суспільного розвитку.

Методика аналізу, моніторингу та оцінки програм політичних партій

Необхідність розроблення методики

Методику розробив Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) як інструментарій для використання його суб'єктами громадянського суспільства в інтересах створення досконаліших партійних програм, формування та впровадження ефективної партійної політики на засадах розвитку її прозорості та публічності.

Необхідність розроблення цієї методики зумовлена низкою чинників:

- недосконалістю і неконструктивністю абсолютної більшості партійних програм, перенасичення їх популістськими гаслами та емоційними виразами;
- недостатньою теоретичною розробленістю проблеми розгляду партійних програм як системного комплексу, що включає одразу три складники: аналіз, оцінку, моніторинг;

- недостатньою технологічністю методик на рівні їх практичного застосування представниками пересічних громадських організацій, політичних партій, груп інтересів та окремими політично активними громадянами;
- певною складністю адаптації методик, які використовують у країнах усталеної демократії, до наших реалій;
- безвідповідальністю партій перед своїми виборцями за результати реалізації програмних положень, фактичною необов'язковістю систематичного звітування;
- неготовністю громадян бути активними суб'єктами публічної політики;
- відсутністю традицій спільного обговорення партійних програм представниками різних груп інтересів, політичних партій і громадських об'єднань.

Три складники методики

Аналіз партійних програм

Результати ознайомлення з більшістю передвиборних програм політичних партій України свідчать, що підходи до їх складання вкрай різноманітні. Це стосується і структури, і змісту, і рівня узагальнень і обсягу, і стилю викладення.

Специфіка аналізу програм за цих обставин полягатиме, з одного боку, в ураху-

ванні всіх зазначених особливостей. З іншого – у розробленні засад формалізації програм для групування їх на певні смислові блоки, що забезпечать технологічність і достатню повноту аналізу.

Проблеми аналізу програм

Проблема структуризації: за якою основою потрібно розкласти партійну програму на окремі її складники.

Проблема універсальності змістових складників: як досягти рівня універсальності змістових складників, що забезпечуватимуть охоплення основного змісту будь-якої програми.

Проблема подальшого оцінювання: як передбачити під час структуризації програми можливість подальшого розчленування основних змістових блоків на показники, за якими можна оцінити кожний з них і якість програми в цілому.

Оцінка партійних програм

Оцінка партійних програм є результатом процесу їх оцінювання. Оцінити програму означає визначити її суспільні переваги та цінності відповідно до прийнятих показників (критеріїв).

П'ять основних проблем оцінювання програм

1. **Проблема мети:** задля яких загальних цілей проводиться оцінювання?
2. **Проблема організації:** хто повинен здійснювати оцінювання і як воно має бути організовано?
3. **Проблема передбачення:** як має бути охарактеризовано й описано оцінювану програму?
4. **Проблема критеріїв:** за якими критеріями мають оцінюватися переваги програми?
5. **Проблема корисності:** як використовуватимуть результати оцінювання? Як їх застосовуватимуть на практиці?

Моніторинг партійних програм

Моніторинг партійної програми спрямовано здебільшого не на саму програму, а на результати її реалізації.

Моніторинг, у цьому контексті, передбачає систематичне відстежування ступеня збігу наслідків виконання програмних завдань із визначеними цілями. До уваги беруть і терміни, і ресурси, передбачувані

програмою. Моніторинг має бути органічно пов'язаний з прогнозуванням і виробленням пропозицій. Бо визначення ступеня реалізації програми партії не має достатнього конструктиву і не відповідає на питання, що робити для досягнення окреслених цілей.

Проблеми моніторингу

Основні проблеми щодо якісного моніторингу реалізації партійних програм є почасти похідними від успішності вирішення проблем їх оцінювання. Особливо це стосується розроблення критеріїв якості програм політичних партій. Моніторинг передбачає також вирішення таких питань:

- збір об'єктивних даних про реальні дії партії, що матеріалізувалися в конкретні результати, і визначення їхньої відповідності задекларованим цілям, термінам і задіяним ресурсам;
- оцінювання та аналіз партійних рішень і законодавчих ініціатив, спрямованих на вирішення пріоритетних завдань;
- збір даних про рівень представництва партійців в органах законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування – як показник довіри людей до партії, що через представництво в цих органах реалізує свою програму;
- підготовка обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності партійної політики на основі здійснення її моніторингу.

Таким чином, ефективне використання методики аналізу моніторингу та оцінювання програм політичних партій передбачає вирішення низки проблем, властивих кожному із зазначених її компонентів.

Перш ніж розпочати вирішення суто технологічних питань щодо змістового наповнення зазначених складників, є сенс

розглянути проблеми, пов'язані зі споживчою спрямованістю методики на різних етапах її розроблення і використання. Потрібно окреслити коло можливих її користувачів.

Практично це деталізація цілей застосування методики та їх актуалізація, а також визначення цільових груп, яким її адресовано.

Кому і для чого потрібна методика на різних етапах виборчого процесу

Громадянам, громадським організаціям, групам інтересів

На етапі формування програм і до їхнього ухвалення:

- для висування перед політичними партіями своїх потреб та інтересів, які мають стати невід'ємним складником партійної програми;
- для спонуки партій до визначення в програмах пріоритетних напрямів розвитку суспільства, що збігаються з інтересами громадян, і конкретних шляхів їх реалізації;
- для ініціювання публічних обговорень партійної політики щодо вдосконалення програм;
- для формування усвідомленого ставлення до програм та обстоювання власних поглядів і переконань під час публічних обговорень програм;
- для підвищення відповідальності партій перед народом за виконання задекларованих програмних положень;
- для отримання базових знань щодо підготовки та способів реалізації партійних програм.

На етапі після ухвалення програм і до виборів:

- для виявлення ступеня відповідності програм своїм потребам та інтересам;
- для публічного обговорення та зіставлення програм різних політичних партій на основі використання передбачених методикою критеріїв;
- для здійснення усвідомленого вибору на користь тієї чи іншої партії під час голосування.

На етапі між виборами:

- для аналізу діяльності партій відповідно до ухваленної програми, оцінки та моніторингу її виконання, оприлюднення результатів;
- для висування пропозицій партіям щодо вдосконалення партійної політики;
- для підвищення власної інституційної спроможності впливати на партійну та державну політику.

Політичним партіям (блокам)

На етапі формування програми:

- для включення до партійних програм інтересів, потреб та очікувань громадян;

- для визначення програмних пріоритетів в основних сферах суспільного розвитку;
- для визначення конкретних механізмів реалізації пріоритетних програмних положень, відмови від популістських гасел;
- для забезпечення відповідності змістів основної та передвиборної програм, дохідливості її викладення;
- для ефективних публічних обговорень запропонованої партійної політики;
- для ухвалення узгодженого з виборцями варіанта партійної програми.

На етапі після ухвалення програми і до виборів:

- для отримання морального права переконувати громадян підтримати на виборах партію, яка висунула узгоджену з ними програму;
- для аналізу отриманих від громадян пропозицій щодо вдосконалення передвиборних програм, формування пропозицій до програми дій уряду.

На етапі між виборами:

- для здійснення самоаналізу партійної діяльності та її моніторингу;
- для організації звітування перед виборцями за виконання спільно визначених пріоритетних завдань у задекларовані терміни;
- для проведення публічних обговорень результатів впровадження партійної політики.

Суспільству в цілому

- для підвищення рівня політичної активності громадян та їх обізнаності зі змістом партійних програм і пріоритетів партійної політики;
- для налагодження усталених зв'язків між громадськістю та політичними партіями в перебігу вироблення та впровадження партійної політики;
- для перетворення громадян з пасивних об'єктів підтримки вироблених владою рішень на активних суб'єктів формування партійної та державної політики і втілення її в суспільне життя;
- для взяття партіями на себе відповідальності перед громадянами за реалізацію узгодженої партійної політики;
- для здійснення громадянами систематичного контролю з дотримання та виконання партіями взятих на себе зобов'язань;
- для постійного вдосконалення партійної політики через започаткування та розвиток процедур публічної політики.

Таким чином, вирішення зазначених проблем з використанням наведених підходів до аналізу, оцінювання та моніторингу партійних програм стає механізмом, що стимулює здійснення прозорої партійної політики на всіх етапах її розвитку (вироблення, впровадження, вдосконалення) за рахунок підвищення інституційної спроможності громадських організацій, застосування процедур публічної політики.

Основи розроблення методики

Стрижнем розроблення методики є визначення способів і механізмів вирішення окреслених проблем щодо аналізу та оцінки партійних програм.

З усіх видів аналізу партійних програм, які застосовують у світовій практиці для отримання конкретних результатів, використовуємо кількісний аналіз як такий, що найбільшою мірою відповідає цілям проекту.

Сутність кількісного аналізу

Цей метод передбачає системне розчленування основних програмних положень до показників (критеріїв), спираючись на які можна оцінити якість партійних програм, порівняти їх і виявити їхні сильні й вразливі аспекти. Тобто якість програми в цьому контексті є показником відповідності її змісту системі об'єктивних критеріїв. А кількісний аналіз уособлює і процедури щодо розчленування програми на складники, і процедури щодо оцінки їхньої якості.

Що оцінюють у програмах

Вивчення програм найвпливовіших політичних партій в Україні та проведення контент-аналізу їх змісту дало змогу виокремити основні складники, які тією чи іншою мірою представлені в кожній програмі і можуть бути оцінені за відповідними критеріями.

До таких складників належать чотири важливі сфери суспільного життя, в межі яких вміщуються основні положення будь-якої програми партії, а саме:

- **політико-правова сфера:** верховенство права, демократизація суспільних відносин, врядування (державна влада та місцеве самоврядування);

- **соціально-економічна сфера:** економічні перетворення, соціальний захист і соціальні гарантії громадян;
- **сфера національної безпеки та міжнародного співробітництва:** зовнішня політика, внутрішня політика, військова сфера;
- **духовно-культурна сфера:** загальнолюдські духовно-культурні цінності; національні духовно-культурні цінності.

Критерії оцінки програм

Головне завдання політичних партій у структурах громадянського суспільства – перетворення приватних інтересів окремих громадян і соціальних верств на їхній сукупний політичний інтерес та його обстоювання. Такі інтереси мають бути досліджені і віддзеркалені в партійній програмі. Це є основою для виокремлення відповідного критерію. **Перший критерій** – ступінь відповідності змісту програми проблемам, що найбільше турбують громадян.

Окрім висвітлення в програмі проблем, що найбільше турбують громадян, партія має визначитися із загальним стратегічним курсом і пріоритетами партійної політики в основних сферах суспільного життя. **Другий критерій** – ступінь визначеності стратегічного курсу та пріоритетів партійної політики.

Наступним показником, що суттєво підвищує відповідальність партії перед виборцями, має стати відповідь на питання: “Яким чином партія планує вирішити пріоритетні проблеми”. **Третій критерій** – ступінь конкретизації запропонованих у програмі механізмів реалізації пріоритетних програмних положень: засоби, ресурси, терміни.

Передвиборні програми за своїми найважливішими положеннями мають відповідати змісту основних програм партії, розвивати їх. Партія має бути послідовною у формуванні партійної політики. **Четвертий критерій** – ступінь відповідності положень передвиборної та основної партійних програм.

Свідченням якості партійної програми є дохідливість викладення її змісту. Програма має бути розрахована на ознайомлення з нею різних верств населення, а також орієнтована щодо стилю викладення і вживання термінів на пересічного громадянина, який би міг у першому читанні зрозуміти зміст її основних положень. **П'ятий критерій** – ступінь дохідливості викладення змісту програм.

Оцінювання якості партійних програм

Загальний алгоритм оцінювання

За результатами проведення попередніх процедур визначено основні складники партійних програм: об'єкти аналізу та оцінки і критерії їхньої оцінки. Це дає змогу визначити ступінь відповідності змісту будь-якої програми зазначеним критеріям, тобто оцінити якість програми.

Загальний алгоритм оцінювання програм має такий вигляд (див. **СХЕМУ 1**).

Наведений алгоритм оцінювання програм дає лише загальне уявлення про цей процес. І якщо критерії здебільшого зрозумілі і можуть використовуватися для оцінки, то сам предмет оцінки – складники програми – має бути ретельніше структурованим, деталізованим. Залишається не вирішеною і проблема, як оцінити конкретну програму.

Однак передусім предмет оцінки і критерії, за якими він оцінюється, треба представити систематизованіше – у вигляді, що забезпечуватиме уявлення про якість партійної програми як органічно-го цілісного утворення.

Систематизація критеріїв

Критерії оцінки якості програм в узагальненому вигляді наведено в **ТАБЛИЦІ 12**.

Їх зведено в три ієрархічні рівні (по вертикалі) і чотири змістові блоки (по горизонталі), що стосуються розвитку основних сфер суспільного життя. Потрібно звернути увагу на те, що кожен із змістових блоків представлено у системі критеріїв ступенем повноти наповнення окремого складника. Тобто йдеться про певні універсальні показники, щ, власне й свідчатимуть про якість програми. Алгоритм виокремлення таких показників буде розглянуто далі.

Кожний з критеріїв наведеної системи певним чином пронумеровано (від 1 до 28). Поряд з показниками третього ієрархічного рівня, за використанням яких оцінюватимуть програму, проставлено їхні коефіцієнти вагомості. Вони призначені експертним методом і свідчать про значущість кожного показника з позиції його впливу на інтегральну якість партійної програми.

Таким чином, здійснення систематизації критеріїв (див. **ТАБЛИЦЮ 12**) дає цілісну картину щодо якості програми партії і створює необхідні передумови для її кількісної оцінки.

Деталізовані показники якості програми

Сутність процедури виокремлення деталізованих показників якості партійних програм полягає в розчленуванні кожно-

Схема 1. Алгоритм оцінювання якості партійних програм

го з його основних складників до рівня, який дає змогу користувачам методики здійснювати їхнє кількісне оцінювання.

Розчленування основних складників здійснюється на засадах урахування потреб та інтересів громадян, визначених у результаті соціологічного дослідження, про що вже йшлося. Ще один принцип виокремлення деталізованих показників

полягає в здійсненні контент-аналізу програм. Результати синтезу цих двох підходів представлено у відповідних чотирьох таблицях, кожна з яких віддзеркалює окрему сферу суспільного життя (див. **Таблиці 13; 14; 15; 16**). Оцінка кожного з показників здійснюється в балах ("5"; "4"; "3"; "2") залежно від ступеня повноти його розкриття партійною програмою.

Таблиця 12. Система критеріїв якості передвиборних партійних програм

Ієрархічні рівні системи критеріїв				№ критерію	Вагомість
0	1	2	3		
Інтегральна якість передвиборної програми партії	Рівень представлення в програмі основних аспектів політико-правової сфери суспільства (складник 1)	Ступінь повноти представлення в програмі складника політико-правової сфери	Ступінь відповідності змісту програми проблемам, що турбують громадян	1	0,05
			Ступінь виразності пріоритетів і курсу, визначених у програмі	2	0,08
			Ступінь конкретизації запропонованих у програмі механізмів реалізації пріоритетів	3	0,05
		Ступінь відповідності положень передвиборної та основної партійних програм	4	0,03	
		Ступінь дохідливості викладення змісту складника 1 у програмі партії	5	0,03	
	Рівень представлення в програмі основних аспектів у сфері соціально-економічних перетворень (складник 2)	Ступінь повноти представлення складника щодо соціально-економічних перетворень	Ступінь відповідності змісту програми проблемам, що турбують громадян	6	0,07
			Ступінь виразності пріоритетів і курсу, визначених у програмі	7	0,09
			Ступінь конкретизації запропонованих у програмі механізмів реалізації пріоритетних програмних положень	8	0,07
		Ступінь відповідності положень передвиборної та основної партійних програм	9	0,03	
		Ступінь дохідливості викладення змісту складника 2 у програмі партії	10	0,04	
	Рівень представлення в програмі основних аспектів національної безпеки та міжнародного співробітництва (складник 3)	Ступінь повноти представлення складника національної безпеки та міжнародного співробітництва	Ступінь відповідності змісту програми проблемам, що турбують громадян	11	0,05
			Ступінь виразності пріоритетів і курсу, визначених у програмі	12	0,08
			Ступінь конкретизації запропонованих у програмі механізмів реалізації пріоритетних програмних положень	13	0,05
		Ступінь відповідності положень передвиборної та основної партійних програм	14	0,03	
		Ступінь дохідливості викладення змісту складника 3 у програмі партії	15	0,03	
	Рівень представлення в програмі основних аспектів духовно-культурної сфери (складник 4)	Ступінь повноти представлення складника духовно-культурної сфери	Ступінь відповідності змісту програми проблемам, що турбують громадян	16	0,05
			Ступінь виразності пріоритетів і курсу, визначених у програмі	17	0,07
			Ступінь конкретизації запропонованих у програмі механізмів реалізації пріоритетних програмних положень	18	0,05
		Ступінь відповідності положень передвиборної та основної партійних програм	19	0,02	
		Ступінь дохідливості викладення змісту складника 4 у програмі партії	20	0,03	

Алгоритм розрахунку інтегральної якості програми

Суть оцінювання партійної програми та визначення її інтегральної оцінки полягає в порівнянні змісту конкретної програми з показниками, що характеризують її якість як системного утворення.

Основою процедури безпосередньої оцінювання програми є аргументоване виставлення балів користувачами методики (у чотирибальній шкалі, де “5” – найвищий бал, а “2” – найнижчий, що прирівнюється до нуля) за кожним з критеріїв третього рівня ієрархічної системи, представлених у **ТАБЛИЦІ 12**.

Решта позицій алгоритму оцінювання мають здебільшого технічний характер. Це буде продемонстровано далі на конкретному прикладі.

Процедура оцінювання якості партійної програми містить три основні етапи: 1 – підготовчий; 2 – оцінки основних складників партійної програми; 3 – обчислення інтегральної оцінки та узагальненого аналізу даних.

I етап – підготовчий

1. Відібрати всередині організації, зацікавленої в оцінюванні партійних програм (аналітичні центри, громадські

організації, політичні партії тощо), невеличку групу експертів (3–5 осіб).

2. Експертам треба ознайомитися з методикою аналізу, моніторингу та оцінювання партійних програм і обговорити її з погляду технологічності застосування та внести певні уточнення у зв'язку з особливостями, що могли скластися на цей період. А також ознайомитися з тими програмами, які треба дослідити.
3. Експерти діють незалежно один від одного, маючи перед собою такі документи: відповідні програми політичних партій (основну та передвиборну); систему критеріїв якості партійної програми (**ТАБЛИЦЯ 12**); чотири таблиці з узагальненими показниками оцінки партійної програми у різних сферах суспільного життя (див. **ТАБЛИЦІ 13; 14; 15; 16**) та саму методику. З числа експертів обирають ведучого експертної оцінки.

II етап – оцінювання основних складників партійної програми

Безпосередньо процедуру оцінювання розпочинають з послідовного заповнення графі “експертна оцінка” в кожній з чотирьох таблиць за результатами аналізу передвиборної та основної програм партії.

Таблиця 13. Показники оцінки партійної програми у політико-правовій сфері

Рівень представлення в програмі партії основних аспектів у політико-правовій сфері суспільства	Основні складники оцінки якості програми		Узагальнені показники для здійснення процедури оцінювання якості партійної програми		Експертна оцінка	Підсумкова оцінка	
					Бали		
Рівень представлення в програмі партії основних аспектів у політико-правовій сфері суспільства	Відповідність змісту програм проблемам, що здебільшого турбують громадян	Верховенство права	Рівність усіх громадян перед законом				
			Незалежність судової влади				
			Реальне забезпечення прав і свобод громадян				
			Подолання корупції в державі				
	Демократизація суспільних відносин	Державна влада та місцеве самоврядування	Забезпечення вільних, чесних і прозорих виборів				
			Забезпечення участі громадськості у виробленні та впровадженні державної політики				
			Законодавче закріплення статусу опозиції				
	Виразність стратегічного курсу та визначеність пріоритетів у програмі політичної партії (блоку)	Державна влада та місцеве самоврядування	Прозора діяльність влади та підзвітність її народу				
			Передбачення в законах процедури імпідменту для осіб, обраних до органів влади				
			Принцип формування уряду				
			Забезпечення реального місцевого самоврядування				
	Конкретизація запропонованих у програмі партії механізмів реалізації пріоритетних програмних положень: (засоби, ресурси, терміни)	Відповідність передвиборної та основної програм партії	Визначеність головної теми виборчої кампанії				
			Визначеність партійної оцінки щодо суспільно-політичної ситуації в країні				
			Виразність принципів формування державної влади				
			Виразність курсу на демократизацію суспільних відносин				
			Виразність пріоритетів щодо забезпечення верховенства права				
Виразність курсу щодо забезпечення ефективної діяльності державної влади та місцевого самоврядування							
Дохідливість викладення в партійній програмі змісту окремих її складників	Державна влада та місцеве самоврядування	Принципи формування державної влади					
		Демократизація суспільних відносин					
		Верховенство права					
		Державна влада та місцеве самоврядування					

Таблиця 14. Показники оцінки партійної програми у сфері соціально-економічних перетворень

Рівень представлення в програмі політичної партії (блоку) основних аспектів у сфері соціально-економічних перетворень	Основні складники оцінки якості програми	Узагальнені показники для здійснення процедури оцінювання якості партійної програми	Експертна оцінка	Підсумкова оцінка
			Бали	
	Відповідність змісту програми проблемам, що здебільшого турбують громадян		Підвищення мінімальної заробітної плати та пенсії до рівня прожиткового мінімуму	
Подолання безробіття				
Доступне та якісне лікування				
Доступна та якісна освіта				
Повернення втрачених заощаджень				
Скорочення витрат на утримання держапарату				
Зменшення податкового тягара на населення				
Державна опіка сім'ї, материнства і дитинства				
Підтримка вітчизняного виробника				
Рівність усіх форм власності				
Легалізація тіньових капіталів				
Гарантія прав найманих працівників на частину прибутку				
Забезпечення конкуренції в економіці				
Виразність стратегічного курсу та визначеність пріоритетів у програмі політичної партії (блоку)	Економічні перетворення в Україні	Форми власності		
		Форми управління економікою		
		Спрямованість економічних зв'язків		
		Аграрні відносини		
		Конкуренція в економіці		
		Пріоритетні галузі економіки		
		Податкова політика		
Соціальний захист і гарантії громадян	Робочі місця, подолання безробіття			
	Мінімальні зарплати та пенсії			
	Підтримка соціально вразливих верств			
	Захист прав виробника, споживача			
	Гарантія прав найманих працівників на частину прибутку			
	Забезпечення рівних можливостей громадян на отримання якісних і доступних послуг			
Конкретизація запропонованих механізмів	Економічні перетворення в країні			
	Соціальний захист і гарантії громадян			
Відповідність передвиборної та основної програм партії	Економічні перетворення в країні			
	Соціальний захист і гарантії громадян			
Дохідливість викладення партійної програми	Економічні перетворення в країні			
	Соціальний захист і гарантії громадян			

Таблиця 15. Показники оцінки партійної програми у сфері національної безпеки та міжнародного співробітництва

Рівень представлення в програмі партії основних аспектів у сфері національної безпеки та міжнародного співробітництва	Основні складники оцінки якості програми	Узагальнені показники для здійснення процедури оцінювання якості партійної програми	Експертна оцінка	Підсумкова оцінка
			Бали	
Відповідність змісту програми проблемам, що здебільшого турбують громадян	Співпраця з міжнародними організаціями та партіями			
	Пріоритетність векторів у зовнішній політиці (євроінтеграція, Росія, СНД, США), стратегічне партнерство			
	Визначеність курсу щодо воєнно-політичного блокування (позаблоковості України)			
	Визначеність позицій партії щодо можливості застосування військ (сил) за межами України			
	Визначеність позиції партії щодо розміщення іноземних військ (сил) на території України			
	Визначеність курсу партії щодо захисту громадян, які проживають за межами України			
	Визначеність пріоритетів військової реформи			
	Визначеність позиції партії щодо цивільного контролю над Збройними силами			
	Невикористання армії у внутрішніх цілях			
	Пріоритети у зміцненні обороноздатності держави			
	Фінансування оборонної сфери та стандарти соціальних гарантій військовослужбовців			
	Пріоритети щодо охорони довкілля, екологічної, радіаційної та техногенної безпеки			
Відповідність стратегічного курсу та визначеність пріоритетів у програмі політичної партії (блоку)	Військова безпека держави			
	Економічна безпека держави			
	Екологічна безпека держави			
	Інформаційна безпека держави			
	Особистісна безпека			
	Міжнародне співробітництво, стратегічне партнерство			
	Територіальна цілісність			
Конкретизація механізмів: засоби, ресурси, терміни	Національна безпека			
	Міжнародне співробітництво			
Відповідність передвиборної та основної програм	Національна безпека			
	Міжнародне співробітництво			
Дохідливість викладення партійної програми	Національна безпека			
	Міжнародне співробітництво			

Таблиця 16. Показники оцінки партійної програми в духовно-культурній сфері

Рівень представлення в програмі політичної партії (блоку) основних аспектів у духовно-культурній сфері	Основні складники оцінки якості програм	Узагальнені показники для здійснення процедури оцінювання якості партійної програми	Експертна оцінка	Підсумкова оцінка	
			Бали		
Рівень представлення в програмі політичної партії (блоку) основних аспектів у духовно-культурній сфері	Відповідність змісту програми проблемам, що здебільшого турбують громадян	Збереження і розвиток національних традицій, мови, літератури, культури			
		Збереження і розвиток вітчизняного наукового потенціалу, національної науки			
		Вільний розвиток мов і культур усіх етносів, що проживають на території України			
		Утвердження гуманістичних принципів у всіх сферах життя			
		Подолання соціально-ганебних явищ			
		Статус державної або офіційної мови			
		Відродження територій, що зазнали радіаційного та техногенних забруднень			
		Гармонізація міжконфесійних і національних відносин			
	Виразність стратегічного курсу та визначеність пріоритетів у програмі політичної партії (блоку)	Загально-людські духовно-культурні цінності	Статус людини як найвищої суспільної цінності		
			Вільний доступ людини до досягнення світової науки, культури		
			Забезпечення міжнародних стандартів освіти		
			Доступ громадян до достовірної інформації		
		Національні духовно-культурні цінності	Інтеграція України в світовий інформаційний простір		
			Розвиток мов, культур і традицій різних етносів		
			Пріоритети національної науки		
			Пріоритети в міжнаціональних і між конфесійних відносинах		
			Пріоритетність духовних цінностей у житті суспільства		
			Розвиток української мовної, культурної та національної самобутності		
			Ставлення до статусу державної мови		
			Пріоритети щодо відродження забруднених територій		
	Конкретизація механізмів: засоби, ресурси, терміни	Загальнолюдські духовно-культурні цінності			
		Національні духовно-культурні цінності			
	Відповідність положень передвиборної та основної програм	Загальнолюдські духовно-культурні цінності, вільний розвиток людини			
		Національні духовно-культурні цінності			
	Дохідливість викладення партійної програми	Загальнолюдські духовно-культурні цінності			
		Національні духовно-культурні цінності			

Таблиця 17. Приклад заповнення таблиці “Показники оцінки партійної програми у політико-правовій сфері”

Рівень представлення в програмі партії основних аспектів у політико-правовій сфері суспільства	Основні складники оцінки якості програми		Узагальнені показники для здійснення процедури оцінювання якості партійної програми	Експертна оцінка	Підсумкова оцінка	
					Бали	
Відповідність змісту програм проблемам, що здебільшого турбують громадян	Верховенство права	Рівність усіх громадян перед законом		4,2	К _{Σ11} = 3,8	
		Незалежність судової влади		3,4		
		Реальне забезпечення прав і свобод громадян		4,4		
		Подолання корупції в державі		5,0		
	Демократизація суспільних відносин	Забезпечення вільних, чесних і прозорих виборів		5,0		
		Забезпечення участі громадськості у виробленні та впровадженні державної політики		3,2		
		Законодавче закріплення статусу опозиції		3,4		
	Державна влада та місцеве самоврядування	Прозора діяльність влади та підзвітність її народу		4,2		
		Передбачення в законах процедури імпідменту для осіб, обраних до органів влади		0,0		
		Принцип формування уряду		4,6		
		Забезпечення реального місцевого самоврядування		4,2		
	Виразність стратегічного курсу та визначеність пріоритетів у програмі політичної партії (блоку)	Визначеність головної теми виборчої кампанії		5,0		К _{Σ12} = 4,2
		Визначеність партійної оцінки щодо суспільно-політичної ситуації в країні		5,0		
		Виразність принципів формування державної влади		3,6		
Виразність курсу на демократизацію суспільних відносин			4,2			
Виразність пріоритетів щодо забезпечення верховенства права			3,8			
Виразність курсу щодо забезпечення ефективної діяльності державної влади та місцевого самоврядування			3,7			
Конкретизація запропонованих у програмі партії механізмів реалізації пріоритетних програмних положень: (засоби, ресурси, терміни)	Принципи формування державної влади		0,0	К _{Σ13} = 0		
	Демократизація суспільних відносин		0,0			
	Верховенство права		0,0			
	Державна влада та місцеве самоврядування		0,0			
Відповідність передвиборної та основної програм партії	Принципи формування державної влади		5,0	К _{Σ14} = 5,0		
	Демократизація суспільних відносин		5,0			
	Верховенство права		5,0			
	Державна влада та місцеве самоврядування		5,0			
Дохідливість викладення в партійній програмі змісту окремих її складників	Принципи формування державної влади		5,0	К _{Σ15} = 5,0		
	Демократизація суспільних відносин		5,0			
	Верховенство права		5,0			
	Державна влада та місцеве самоврядування		5,0			

У таблицях представлено узагальнені показники оцінки, зведені в п'ять основних блоків:

- відповідність змісту програми проблемам, що найбільше турбують громадян;
- виразність стратегічного курсу та визначеність пріоритетів у програмі політичної партії (блоку);
- конкретизація запропонованих у програмі партії механізмів реалізації пріоритетних програмних положень (засоби, ресурси, терміни);
- відповідність положень передвиборної та основної програм партії;
- дохідливість викладення в партійній програмі змісту окремих її складників.

Оцінку виконують експерти методом зіставлення програмних положень з узагальненими показниками якості, що виконують роль своєрідних еталонів, з наступним виставленням балів (від 2-х до 5-и). Бал "5" відповідає такому стану того чи іншого програмного положення, який є максимально наближеним до еталону, а бал "2" – повній відсутності в партійній програмі відповідного положення (немає що порівнювати з еталоном), що прирівнюється до нуля. Решта оцінок виставляють у зазначеному інтервалі відповідно до думки експерта. Так, балом "4", наприклад, оцінюють програмне положення, розкриття змісту якого не менш як на 2/3 основних показників відповідає еталону. А балом "3" – не менш як на одну третину. Можуть застосовуватися і десяті частки бала, коли експерт вважає таку свою оцінку за доцільне і готовий аргументувати власну позицію з цього приводу.

Результати зіставлення окремих програмних положень з узагальненими по-

казниками (оцінка в чотирибальній шкалі) експерт заносить у відповідну клітинку графі "експертна оцінка" кожної з чотирьох таблиць.

За всіма основними складниками якості програм підраховують середній бал як середньоарифметичне даних, представлених у графі "експертна оцінка", що заносять у графу таблиці "Підсумкова оцінка".

Таким чином, результатами роботи експерта на другому етапі дослідження партійних програм стають п'ять оцінок в інтервалі від "2" до "5", що заносять у графу "Підсумкова оцінка" кожної з чотирьох таблиць.

Ведучий експертного оцінювання (один з експертів, обраний експертною групою) пропонує кожному експертові оголосити отримані ним оцінки, що обговорюються та аргументуються. За розмаху розбіжностей експертних оцінок більш як у 0,5 бала їх зазвичай узгоджують.

Розглянемо як приклад результат заповнення експертами **Таблиці 13** "Показники оцінки партійної програми в політико-правовій сфері суспільства" (див. **Таблицю 5**).

Аналогічним чином виконують подальшу експертну оцінку і заповнюють решту таблиць (див. **Таблиці 14; 15; 16**). Отримані результати ведучий експертного опитування заносить у підсумкову відомість оцінки якості партійної програми (див. **Таблицю 18**) у графу 5.

III етап – обчислення інтегральної оцінки та узагальнений аналіз даних

На цьому етапі здійснюють обчислення якості кожного зі складників, представлених у партійній програмі (окрема сфера суспільного життя), і підраховують оцінку інтегральної якості партійної програми за таким алгоритмом:

Таблиця 18. Підсумкова відомість оцінки якості партійної програми

Основні складники програми	№ критерію	Критерії оцінки основних складників партійної програми	Вагомість	Оцінка			
				Критерію (бали)	Добуток	Складники	Інтегральна
1	2	3	4	5	6	7	8
I Політико-правова сфера	1	Ступінь відповідності змісту програми проблем, що турбують громадян	0,05	3,8	0,19	K_{ΣI} = 3,46	
	2	Ступінь виразності пріоритетів та курсу, визначених у програмі	0,08	4,2	0,34		
	3	Ступінь конкретизації механізмів реалізації програмних положень	0,05	0,0	0,00		
	4	Ступінь відповідності положень передвиборної та основної програм	0,03	5,0	0,15		
	5	Ступінь дохідливості викладення змісту	0,03	5,0	0,15		
	СУМА			0,24	—		
II Соціально-економічна сфера	6	Ступінь відповідності змісту програми проблем, що турбують громадян	0,07	4,2	0,29	K_{ΣII} = 3,80	
	7	Ступінь виразності пріоритетів та курсу, визначених у програмі	0,09	3,1	0,28		
	8	Ступінь конкретизації механізмів реалізації програмних положень	0,07	3,2	0,22		
	9	Ступінь відповідності положень передвиборної та основної програм	0,03	4,7	0,14		
	10	Ступінь дохідливості викладення змісту	0,04	5,0	0,20		
	СУМА			0,30	—		
III Сфера національної безпеки та міжнародного співробітництва	11	Ступінь відповідності змісту програми проблем, що турбують громадян	0,05	3,2	0,16	K_{ΣIII} = 4,17	
	12	Ступінь виразності пріоритетів та курсу, визначених у програмі	0,08	4,8	0,38		
	13	Ступінь конкретизації механізмів реалізації програмних положень	0,05	45,3	0,22		
	14	Ступінь відповідності положень передвиборної та основної програм	0,03	3,4	0,10		
	15	Ступінь дохідливості викладення змісту	0,03	4,6	0,14		
	СУМА			0,24	—		
IV Духовно-культурна сфера	16	Ступінь відповідності змісту програми проблем, що турбують громадян	0,05	4,2	0,21	K_{ΣIV} = 3,68	
	17	Ступінь виразності пріоритетів та курсу, визначених у програмі	0,07	3,1	0,22		
	18	Ступінь конкретизації механізмів реалізації програмних положень	0,05	3,2	0,16		
	19	Ступінь відповідності положень передвиборної та основної програм	0,02	4,7	0,09		
	20	Ступінь дохідливості викладення змісту	0,03	4,3	0,13		
	СУМА			0,22	—		
			K_Σ = 3,78				

- Проставлені в графу 5 бали перемножують на відповідні їм коефіцієнти вагомості (графа 4)¹. Отримані добутки за кожним з критеріїв заносять у графу 6 “Добуток”. У цьому разі: за першим критерієм добуток становить 0,19; за другим – 0,34 і так до п’ятого критерію включно. Сума добутків (графа 6) за перший складник “Політико-правова сфера” становить 0,83.

- У графу 7 “Оцінка складника” заносять оцінку за окремий складник програми в балах. У цьому разі $K_{\Sigma I} = 3,46$. Цей кількісний показник обчислюють діленням суми добутків (0,83) на відповідний коефіцієнт вагомості (0,24, графа 4), що віддзеркалює загальну вагомість цього складника.

$$K_{\Sigma I} = 0,83 / 0,24; K_{\Sigma I} = 3,46 \text{ (бала)}.$$

Аналогічно обчислюють інші показники:

$$K_{\Sigma II} = 3,80; K_{\Sigma III} = 4,17; K_{\Sigma IV} = 3,68$$

і заносять у графу 7 (див. **ТАБЛИЦЮ 18**).

- Інтегральну оцінку визначають складанням добутків $K_{\Sigma I}; K_{\Sigma II}; K_{\Sigma III}; K_{\Sigma IV}$ на відповідні коефіцієнти вагомості. У цьому разі:

$$K_{\Sigma} = 3,46 * 0,24 + 3,80 * 0,30 + 4,17 * 0,24 + 3,68 * 0,22;$$

$$K_{\Sigma} = 3,78 \text{ (бала)}.$$

Цей кількісний показник заносять у графу 8 “Інтегральна оцінка” (див. **ТАБЛИЦЮ 18**).

Що означає показник інтегральної якості $K_{\Sigma} = 3,78$?

По-перше, інтегральна якість оцінюваної програми на 1,28 бали “не досягла” еталона – бала “5”, що в запропонованій методиці дає всі підстави для аналізу такої оцінки.

По-друге, найбільші втрати від еталонного показника отримано за першим складником – “політико-правова сфера” (бал – 3,46). У середині цього складника, як свідчить оцінка критерію № 3 (нуль балів), не визначено конкретних механізмів реалізації програмних положень у цій сфері. Тобто гасла є, а способів вирішення проблеми немає.

По-третє, в програмі недостатньо розкрито такий її складник, як “духовно-культурна сфера”, (бал – 3,68). Особливо це стосується критеріїв: “ступінь виразності пріоритетів та курсу” в цій сфері (бал – 3,1); “ступінь конкретизації механізмів реалізації програмних положень” (бал – 3,2).

Такий аналіз можна провести й на найбільш поглибленому рівні, якщо взяти до уваги деталізовані показники якості, передбачені розробленою методикою.

Таким чином, інтегральна оцінка відповідає не тільки на запитання “Який чисельний показник інтегральної якості?” Вона дає відповідь на головні запитання: “Чому цей показник саме такий?” і “Що треба зробити для того, щоб вдосконалити програму політичної партії, надати їй більшого практичного сенсу, спрямувати її зміст на вирішення нагальних потреб, інтересів та очікувань громадян?”

Отримані результати оцінки програм різних політичних партій можуть бути порівняні між собою і за окремими складниками, і за інтегральною якістю².

¹ Коефіцієнти вагомості призначають заздалегідь за результатами зовнішньої експертної оцінки. Сума вагомостей критеріїв третього рівня становить одиницю або 100%, що характеризує інтегральну якість партійної програми (див. **ТАБЛИЦЮ 12**).

² Для громадських організацій, задіяних у проєкті UCAN, МЦПД підготував комп’ютерну програму для обчислення інтегральної якості.

Аналіз програм

Для комплексного аналізу програм, окрім розглянутого раніше методу кількісної оцінки їхньої якості, доцільно використовувати й інші методи. Серед них на особливу увагу претендує функціональний аналіз, який знайшов практичне застосування і у вітчизняній, і в закордонній практиці.

Функціональний аналіз

У його основу покладено визначення та порівняння партійних програм за рівнем виразності подачі основних функцій партійних програм: рекламна; відмежування; агітаційна; інтеграційна; легітимації.

Зміст основних функцій програм політичних партій:

1. Рекламна. Завдання програми – показати суспільству мету та головні цілі політичної організації. Сподобатися громадянам, щоб вони підтримали партію, поповнили її лави через вступ до однієї з партійних організацій і віддали свої голоси за партію та її лідерів на виборах.

2. Функція відмежування (ідентифікації). Характеризується чітким визначенням програмної мети, пріоритетів і завдань розвитку різних сфер суспільства, принципів діяльності та загальнолюдських цінностей, які партія захищає. Цим вона відмежовується від інших політичних партій. Партію ідентифікують за змістом програми.

3. Агітаційна. Програма своїм змістом, визначенням мети, пріоритетів і завдань в окремих суспільних сферах, з одного боку, наголошує переваги над іншими політичними організаціями, а з іншого – створює базу для формулювання та конкретизації політичних вимог партії, її організацій і первинних осередків для роз-

гортання агітаційно-пропагандистської діяльності.

4. Інтеграційна. Партійна програма стає своєрідною директивою, до того ж директивою, обов'язковою для всіх партійців, організацій і первинних осередків. Вона визначає їхню політичну діяльність. Програма спонукає членів партії ототожнювати (ідентифікувати) себе з партією та її цілями, спрямовує дії партійців в єдине русло. Вона стимулює діяльність організацій і членів політичної партії.

5. Функція легітимації. Програма дає можливість кожному з її структурних підрозділів, кожному членові організації заявити, що він (вона) діє від імені партії, а отже, легітимно. Адже програма політичної партії неодмінно проходить реєстрацію та публікується в засобах масової інформації. (Реєстрація програм здійснюється: основної – в Міністерстві юстиції України; передвиборної – в Центральній виборчій комісії; урядова – затверджується Верховною Радою України.) Зі змістом програми політичної партії має змогу ознайомитися кожен громадянин країни.

Перші три функції програми політичної партії більше спрямовано назовні і мають завдання впливу на масову свідомість і формування громадської думки на користь партії. Дві інші: інтеграційна та легітимації – на внутрішньопартійну роботу і є менш важливими в контексті основного призначення методики. Усі типи програм забезпечують реалізацію цих функцій більшою або меншою мірою. Ступінь реалізації функції може бути оцінено в бальній системі. Балом “5” оцінюють високу виразність функції. Бал “2” виставляють у випадку, коли функція зовсім не представлена у програмі. Решта оцінок у заданому діалозі свідчатиме про низьку і середню виразність тої чи іншої функції в партійній програмі. На цій основі можна удосконалювати окремі програми та порівнювати їх між собою.

Моніторинг реалізації програм політичних партій

Відповідно до вимог проекту USAN “Участь громадськості в суспільному діалозі щодо партійних програм” фахівці Міжнародного центру перспективних досліджень розробили відповідний алго-

ритм щодо проведення моніторингу реалізації програмних положень. Узагальнений досвід здійснення моніторингу регіональними громадськими організаціями може бути застосовано користувачами методики і на загальнонаціональному рівні. Основні завдання моніторингу подано нижче.

Перший етап (підготовчий)

Завдання першого етапу спрямовано на встановлення контактів з організаціями політичних партій міста та збір інформації щодо їхньої діяльності:

- встановити тісні контакти з головами та секретарями впливових міських (регіональних) організацій політичних партій;
- зібрати програми (основну, передвиборну) політичних партій і виборчих блоків політичних партій;
- зібрати документи щодо рішень з’їздів, конференцій, зборів і звітні матеріали політичних партій, їхніх місцевих організацій за період 2004 року;
- зібрати статистичні дані, матеріали соціологічних досліджень та ЗМІ (друковані та електронні), плани і звіти проведених акцій та інших заходів, організованих і здійснених політичною партією (блоком політичних партій);
- створити інформаційну базу даних щодо діяльності найбільш впливових у місті політичних партій;
- розробити план-графік проведення моніторингу.

Другий етап (основний)

Завдання другого етапу полягають у здійсненні аналізу та оцінки:

- партійних рішень і законодавчих ініціатив, спрямованих на вирішення пріоритетів, визначених у програмі політичної партії (блоку);
- конкретних дій партії (блоку) та її організацій, спрямованих на вирішення пріоритетів, визначених у програмі партії (блоку);
- змін на законодавчому рівні, що відбулися завдяки діяльності політичної партії (блоку);
- інституційних та інфраструктурних змін, що відбулися завдяки діяльності політичної партії (блоку);
- діяльності політичної партії (блоку) на виконання планів соціально-економічного розвитку міста та рівень суспільно-політичного життя в місті;
- відповідності результатів діяльності політичної партії (блоку) та очікувань громадян.

Оцінні дані моніторингу є складником визначення інтегральної якості програми політичної партії.

Дані моніторингу разом з аналізом та оцінкою програм політичних партій і матеріалами соціологічного дослідження

мають лягти в основу підготовки та проведення публічних дебатів.

За наведеними показниками моніторингу визначають ефективність практичної діяльності партії та її впливовість.

Практичні поради щодо використання методики

Перший етап **Соціологічні дослідження та відбір партійних програм**

- Вивчають громадську думку населення щодо визначення основних інтересів громадян і проблем регіону, обізнаність громадян, членів громадсько-політичних організацій щодо програматики політичних сил, що діють у місті (регіоні), їх ставлення до програм і дій політичних партій.
- Визначають найвпливовіші організації політичних партій (блоків політичних партій), які діють у місті (регіоні).
- Відбирають програми (основні та передвиборні) найвпливовіших у місті (регіоні) партій (блоків) та інші партійні документи.

Другий етап **Аналіз та оцінка партійних програм**

- Визначають ступінь відповідності структурної побудови передвиборної та основної програми політичної партії.
- Аналізують функціональні складники програм політичної партії (блоку).
- Здійснюють контент-аналіз змісту партійних програм.
- Виокремлюють основні складники партійних програм, стратегічний курс і пріоритети в межах кожної з них.
- Визначають рівень відповідності задекларованих пріоритетів у передвиборній та основній програмі партії.
- Визначають за основними складниками ступінь відповідності пріоритетів програми інтересам, потребам та очікуванням громадян.
- Визначають ступінь виразності пріоритетів і стратегічного курсу, задекларованих у програмі партії (блоку).
- Встановлюють визначеність і конкретність запропонованих у програмі механізмів реалізації пріоритетних програмних положень.
- Встановлюють дохідливість викладення в партійній програмі змісту окремих її складників.
- Здійснюють підрахунок результатів оцінювання партійної програми за визначеними критеріями та обчислюють підсумкову і загальну

оцінку за кожним з основних складників партійної програми та інтегральну оцінку якості програми.

Третій етап

Визначення способів удосконалення партійної програми, що передбачає:

- виявлення причин розбіжностей між інтересами та потребами громадян і окремими пріоритетами, визначеними в партійній програмі;
- пошук шляхів і напрямів подолання причин, виявлених розбіжностей;
- розгляд альтернативних пропозицій і вибір оптимальних щодо забезпечення збігу громадських і партійних інтересів;
- розгляд можливих механізмів реалізації пропозицій (засоби, ресурси, терміни);
- прогнозування можливих наслідків.

Четвертий етап

Моніторинг реалізації партійної програми, що включає:

- аналіз та оцінку рішень і діяльності партії;
- аналіз та оцінку змін, що відбулися в результаті партійної діяльності;
- аналіз та оцінку ступеня збігу результатів діяльності партії з інтересами та потребами громадян;
- відстежування особливостей провадження конкурентної боротьби між політичними партіями.

П'ятий етап

Підсумовування результатів застосування методики, а саме:

- відтворення загального політичного портрета партії;
- підготовка звіту за результатами аналізу, моніторингу та оцінки програми за такими складниками:
 - опис отриманих результатів за основними складниками програми партії;
 - визначення слабких і сильних позицій партійної програми та їхні відмінності від програм інших впливових партій;
 - визначення відповідності пріоритетних програмних положень і діяльності партії інтересам, потребам та очікуванням громадян;
 - встановлення особливостей політичної конкуренції;
 - визначення проблем, запропонованих для публічних обговорень.

Шостий етап **Здійснення незалежної експертної оцінки, що передбачає виявлення:**

- реалістичності запропонованих у партійній програмі змін, перетворень;
- спроможності партії застосувати конкретні механізми та задіяти ресурси для виконання свого стратегічного курсу та пріоритетних програмних завдань;
- можливих наслідків запровадження в практику стратегічного курсу та пріоритетних завдань, визначених у партійній програмі;
- порівняння висновків незалежної експертної оцінки з оцінкою інтегральної якості програми політичної партії.

Сьомий етап Проведення змістовного діалогу між партіями і громадськістю щодо механізмів поліпшення якості партійних програм і підвищення ефективності партійної політики, оприлюднення результатів публічних дебатів.

Висновки

Методика є інструментом для аналізу, моніторингу та оцінки програм політичних партій. Вона несе в собі стимулювальну функцію щодо вдосконалення партійних програм, підвищення їхньої якості. Передусім – за рахунок критеріальних вимог до змістовного наповнення програм, а саме: відповідності основних програмних положень потребам та інтересам громадян; виразності стратегічного курсу та визначеності партійних пріоритетів розвитку суспільства; конкретизації механізмів щодо реалізації пріоритетів; дохідливості викладення змісту програм.

Методика дає змогу кількісно оцінити якість партійної програми, здійснити її поглиблений аналіз. Дати відповіді на питання, в чому полягають її основні вади та яким чином їх уникнути.

Оцінка програм з використанням методики створює сприятливі передумови для здійснення моніторингу щодо ефективності реалізації партіями програмних пріоритетів.

Методика є інструментарієм, застосування якого чітко окреслює предмет обгово-

рення під час проведення публічних дебатів – досконалість програми – з позиції її якісного і кількісного аналізу.

Методика сприяє підвищенню ефективності партійної політики на засадах наповнення конкретним змістом публічної політики. Вона є спонукою для усвідомленого висунення громадянами своїх вимог до партій і важелем для партій щодо беззаперечного виконання ними своїх обіцянок і системного звітування перед виборцями.

Методика не є догмою. Вона має гнучко реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві. З плином часу змінюються потреби та інтереси громадян, пріоритети суспільного життя та партійної політики. Проте усталеними залишаються основні принципи розроблення таких методик, що можуть використовуватися в практичній діяльності.

Методика є інструментом для аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій. Вона дає змогу бачити певні хиби та невідповідності програм і дій партії потребам, інтересам та очікуванням громадян, пріоритетним напря-

мам суспільного розвитку. Вона також дає змогу: формувати вимоги до партій щодо включення до їхніх програм конкретних механізмів реалізації програмних положень; здійснювати моніторинг партійної діяльності щодо реалізації програм.

Відповідний аналіз, моніторинг та оцінювання програм політичних партій гро-

мадськими організаціями та аналітичними центрами є основою для проведення публічних дебатів у регіонах щодо підвищення ефективності партійної політики, розгортання цивілізованої політичної конкуренції.

Результати практичного використання методики

Принципи відбору програм політичних партій для їх аналізу та оцінки

Відбір партійних програм для їх аналізу та оцінки регіональними громадськими організаціями здійснено за визначеними критеріями впливовості політичних партій (блоків) у кожному окремому місті. Найважливіші серед цих критеріїв:

- кількість голосів, набраних партією в місті (регіоні) під час виборів до парламенту та органів місцевого самоврядування в березні 2002 року;
- оцінні судження громадян щодо впливовості партій, отримані під час соціологічного дослідження в березні-квітні 2004 року;
- ефективність діяльності міських організацій політичних партій, визначена за результатами моніторингу, здійсненого громадськими організаціями.

Політичні партії (блоки), програми яких стали предметом аналізу та оцінки

Враховуючи перелічені чинники, громадські організації обрали для аналізу, моніторингу та оцінювання програми п'ятнадцяти політичних партій і трьох виборчих блоків політичних партій, зокрема:

- **виборчий блок політичних партій “Блок Віктора Ющенка” (“Наша Україна”) та чотири партії блоку:** Українська народна Партія (УНП, колишня назва Український народний рух), Народний рух України (НРУ), “Наша Україна” (“НУ”, колишня назва Партія “Реформи і порядок”), Ліберальна партія України (після виборів вийшла з блоку);
- **виборчий блок політичних партій “Виборчий блок Юлії Тимошенко” (БЮТ) і дві партії блоку:** Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина” та Українська республіканська партія “Собор”, створена методом об'єднання партій Українська консервативна республіканська партія та Українська республіканська партія “Собор”;
- **виборчий блок політичних партій “За Єдину Україну!” (“За ЄДУ”) і три партії блоку:** Партія регіонів (ПР), Народно-демократична партія (НДП), Партія промисловців і підприємців України (ПППУ);
- **інші партії, суб'єкти виборчого процесу:** Комуністична партія України (КПУ), Соціалістична партія України (СПУ), Партія зелених України (ПЗУ), “Жінки за майбутнє”, Всеукраїнське політичне об'єднання, Демократична партія України, Соціал-демократична партія України (об'єднана).

Експертна оцінка отриманих результатів

Від 6 до 17 липня 2004 року отримані результати якості передвиборних програм політичних партій пройшли обговорення та експертну оцінку в робочих експертних групах шести міст України. У засіданнях взяли участь 124 експерти, зокрема у: Вінниці – 17, Донецьку – 24, Коломиї – 19, Миколаєві – 25, Полтаві – 28, Стрию – 20 осіб. Серед експертів були представники: 19 політичних партій (блоків); 29 громадських організацій;

6 обласних і міських державних адміністрацій, 8 обласних і міських рад; науковці (політологи, соціологи) – 13 осіб. З них 62% мали попередній досвід розроблення партійних програм. Експерти позитивно оцінили методiku, а також результати оцінювання якості партійних програм і запропонували використати їх під час публічних дебатів щодо ефективності партійної політики.

Порівняльний аналіз якості передвиборних програм політичних партій і виборчих блоків політичних партій

Загальна характеристика партій (блоків), суб'єктів виборчого процесу та їхніх програм

Серед політичних партій (блоків), програми яких було вибрано для аналізу та оцінювання, блок *“Наша Україна”* у виборчій кампанії 2002 року відіграв роль головної опозиційної політичної сили на чолі з лідером Віктором Ющенком. Блок було сформовано на базі об'єднання десяти політичних партій правого та правоцентристського спрямування.

Особливістю передвиборної програми блоку є те, що її побудовано на ідеї продовження діяльності, започаткованої урядом на чолі з Віктором Ющенком. Вона спрямована на соціально-економічні перетворення в країні. Девіз програми *“З нами прийде процвітання, гідність і добробут – на зміну занепаду та розчаруванню”* вписується в надану характеристику суспільно-політичної ситуації в Україні, тобто як кризову, позначену глибокими соціальними проблемами, вирішення яких залежить від вибору на користь блоку. Головні завдання, визначені в програмі, поділяються на чотири групи довгострокових

пріоритетів і десять тактичних кроків. Основними пріоритетами блок *“НУ”* визначив:

- запровадження моральних і прозорих взаємин суспільства та влади;
- побудова ефективної економіки задля добробуту кожної людини;
- відновлення європейських традицій розвитку особистості;
- використання можливості світового розвитку для розбудови заможного суспільства.

Щодо тактичних кроків, то блок вважав за доцільне спрямувати їх *“на негайне вирішення соціальних та економічних проблем, спричинених безвідповідальним ставленням влади до людини”*.

Програма не містить положень, які можна було б однозначно оцінити на предмет їхнього дотримання чи, навпаки, порушення. Вона наповнена поняттями та емоційними фразами, які важко операціоналізувати з погляду соціології та моніторингу. Крім того, програма *“НУ”* структурована не за певними сферами, а

довільно. Назви окремих розділів мають емоційний характер (*“Творимо майбутнє, діємо вже”, “Вірю в щасливу долю України”*). Проте на користь програми блоку виступає вагомий чинник – опис діяльності уряду Ющенка та ствердження, що саме ця програма блоку є певним подовженням попередньої діяльності.

“Виборчий блок Юлії Тимошенко” об’єднав чотири політичні партії: ВО “Батьківщина”, УСДП, УКРП, УРП “Собор”. У виборчій кампанії 2002 року БЮТ відіграв роль найяскравішої опозиційної політичної сили в українському суспільстві на чолі з лідером Юлією Тимошенко. У програмі БЮТ визначено конфлікти, що склалися в різних сферах суспільного життя та породжували людське невдоволення, економічні та політичні кризи. Для вирішення конфліктних ситуацій пропонувалося взяти науковий метод виявлення, оприлюднення та врегулювання їх з опорою на нові рушійні сили, які нададуть динаміки розвитку суспільства.

Виборчий блок політичних партій “За Єдину Україну!” у виборчій кампанії відіграв роль найголовнішої провладної політичної сили в українському суспільстві. У блоці об’єдналися п’ять політичних партій центристського спрямування: Аграрна партія України (теперішня назва Народна аграрна партія України), Народно-демократична партія, Політична партія “Трудова Україна”, Партія регіонів і Партія промисловців і підприємців України. Лідер блоку – Володимир Литвин.

У передвиборній програмі блоку “За ЄДУ” суспільно-політична ситуація, що склалася на той час в Україні, характеризувалася як стабільна з перспективами економічного зростання. *“Долається довготривала криза, – наголошувалося в програмі, – країна впевнено стала на шлях економічного зростання та політичної стабілізації, відбуваються позитивні зрушення у настроях і очікуваннях людей”*. Ця теза стала основою для побудови та змістового наповнення пере-

виборної програми. Водночас програма перенасичена декларативними заявами на кшталт зобов’язань: відродити українські сімейні цінності; дати реальну перспективу молодому поколінню; забезпечити взаємодію держави, політичних партій, громадянського суспільства тощо.

Центристські позиції у виборчій кампанії також відстоювали партії: СДПУ(о), ПЗУ і ВПО “Жінки за майбутнє”.

Передвиборна програма СДПУ(о) характеризується збалансованістю, чіткою та логічною структурою. У ній відображено основні програмні пріоритети і завдання діяльності партії в усіх сферах суспільного життя. Наголошується на розбудові громадянського суспільства та вирішенні соціально-економічних проблем.

Програма Партії зелених України, на відміну від інших політичних партій (блоків), запропонувала виборцям вирішити проблеми, що накопичилися в політичній, соціально-економічній, духовній сферах в їхній залежності від вирішення екологічних проблем.

Передвиборна програма ВПО “Жінки за майбутнє” в основному зорієнтована на жінок і акцентувала увагу всіх громадян на гендерній політиці, зміні статусу українських жінок у суспільно-політичному житті країни. Саме через зростання ролі жінок у суспільстві партія бачила важливі умови розвитку вільної особистості і необхідний складник соціальної демократії.

Лівий спектр політичних партій у виборчій кампанії здебільшого представлений Комуністичною та Соціалістичною партіями України.

Програма КПУ вирізнялася структурованістю, переходом від цілей і завдань до результатів діяльності комуністів у разі перемоги на виборах. Проте у ній, як і в

інших програмах, є емоційні оцінки та майже художні формулювання. Наприклад, *“Прозвітання України в рівноправному союзі братерських народів суверенних держав”*. Популістські обіцянки на кшталт: *“Українські чорноземи родитимуть щедрі врожаї для всього народу, а не будуть засобом збагачення для шахраїв”*.

Головна особливість передвиборної програми СПУ – максимальна конкретизація та лаконічність. Її побудовано за принципом формулювання семи кроків-обіцянок, поєднаних зі встановленням заходів, необхідних для досягнення визначених цілей. Однак обіцянки, зроблені СПУ, видаються певною мірою популістськими, тому виникають деякі запитання щодо ресурсного забезпечення виконання програми.

Визначення ідеологічних засад і соціальної бази партії (блоку)

Більшість політичних партій (блоків), чий програми проаналізовано, відмовилися від конкретного визначення власних ідеологічних засад і соціальної бази партії. Лише СДПУ(о) зазначила: *“У своїй діяльності партія спирається на ідеологію, що витримала іспит історією і довела свою ефективність у швидко мінливому світі”*. Її основні цінності *“Свобода. Справедливість. Солідарність”* домінують у програмі. Програма блоку *“Наша Україна”* була наймеш ідеологізованою і свідомо ґрунтувалася на ідеях соціальної справедливості та підвищенні громадської відповідальності за майбутнє України.

Деякі партії (такі як СПУ) побудували програму так, що їхню соціалістичну спрямованість ідеологічних засад з опорою на найманих працівників можна побачити не в самому тексті, а в послідовності пунктів програми: перший – *“Владу під контроль народу”*; другий – *“Роботу і зарплату, пенсії і соціальний захист”* тощо. Навіть КПУ не називає себе акцентовано

партією трудящих, але її передвиборна програма пронизана комуністичною ідеологією. БЮТ у преамбулі передвиборної програми робить спробу дистанціюватися від “традиційних” політичних ідеологій, визнаючи своїми пріоритетами духовність і волю до справедливості.

Отже, можна припустити, що політичні партії свідомо не наголошували на своїх ідеологічних спрямуваннях, щоб штучно не звужувати власну електоральну базу, а забезпечити підтримку різних груп інтересів.

Топ-тема виборчої кампанії

У передвиборних програмах майже всіх партій (блоків) визначено та простежуються топ-теми виборчої кампанії:

- Блок “За ЄДУ” наголошував на *єдності суспільства, згуртуванні народу*. Лозунг блоку *“За Єдину Україну!”* – блок який *переможе!*” чітко характеризував його прагнення.
- Блок “Наша Україна” висунув основне гасло *“Зміни потрібні вже”* та сконцентрував зміст програм на *вирішенні соціальних проблем*, що розраховано на переконанні громадян у невідворотності змін в українському суспільстві та державі.

Топ-теми інших політичних партій, об’єднань:

- БЮТ – відродження духовності та врегулювання суспільних конфліктів.
- СДПУ(о) – *Ми сила. Ми знаємо, що і як робити!*
- ВПО “Жінки за майбутнє” – *забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків*.
- ПЗУ – *гармонізація взаємодії суспільства з довкіллям*.

На думку громадських організацій, найвдаліше вибрала топ-тему Соціалістична партія України. Вона пронизувала ті сім кроків, які задекларувала партія в програмі: *“Ми готові діяти заради забезпечення прав і соціальних гарантій громадян. Підтримайте СПУ!”*

Місія партії (блоку)

Місію партій (блоків), суб'єктів виборчого процесу, було визначено достатньо чітко. В умовах розмитості ідеологій і соціальної бази саме вона (місія) давала змогу виборцям ідентифікувати та розрізнити партії.

Блок “За Єдину Україну!” позиціонував себе як силу, що збереже та розвине досягнуте владою. Блок “Наша Україна” вбачав свою місію в зупиненні занепаду та розчарування, зміні чинної влади та забезпеченні фундаментальних змін в Україні, які започаткував уряд Віктора Ющенка. КПУ – відродження і повернення народовладдя, яке діяло в радянський період. СПУ наголошувала на потребі змін взагалі, зміні системи влади. БЮТ бачив свою місію в об'єднанні українського народу, *“що свідомо роз'єднаний, ошуканий, багаторазово зраджений безвідповідальною владою”*, на основі духовності та волі до справедливості. Лише СДПУ(о) випала з цієї двополюсної системи і визначила свою місію як *“забезпечення рівних можливостей і життєвих*

шансів у реалізації соціальної активності й творчого потенціалу для всіх громадян”.

Якщо будувати своєрідний інтегральний вектор спрямування програм політичних партій, він матиме такий вигляд:

- КПУ – минуле, повернення народовладдя зразка радянського періоду;
- “За Єдину Україну!” – сьогодення, стабільність;
- СДПУ(о) – системний розвиток у діалозі з людьми;
- БЮТ – духовне відродження та розвиток;
- “Наша Україна” та СПУ – майбутнє, зміни системи влади. Як можна побачити, вони мають тут схожу позицію, а тому можна припустити, що коротку, чітку програму СПУ (1 сторінка А4) було створено як альтернативу великій і розмитій програмі блоку “НУ”.

Отже, кожна з політичних партій (блоків) своєрідно вирішувала і надавала можливість виборцям ідентифікувати себе з партією. Задля цього вони приносили в жертву конкретність і змістове наповнення програм, залишаючи собі певний простір для маневру в процесі агітаційної кампанії.

Структурна побудова передвиборних програм політичних партій (блоків)

Структурна побудова програм політичних партій (блоків), обраних для аналізу та оцінки, відрізняються одна від одної за певними ознаками, які можна звести до трьох узагальнень.

Перший підхід – структуризація програмних положень за сферами суспільного життя. Цей варіант обрали “За ЄДУ”, БЮТ, СДПУ(о) та ВПО “Жінки за майбутнє”. На-

голос зроблено на політико-правовій, соціальній, економічній сферах. Водночас гострі питання міжнародного співробітництва та національної безпеки України в повному обсязі не розкрито. На думку громадських організацій, це зроблено свідомо, щоб поширити електоральне поле.

Іншим шляхом пішла КПУ. Структура її програми покликана визначити послідов-

ність діяльності партії в часі та продемонструвати її очікувані результати. Відповідно й основні розділи мають такі назви: “Наші головні цілі”, “Після перемоги на виборах зосередимо зусилля на вирішенні таких завдань”, “Це дасть змогу ...” – тобто чітко окреслено послідовність роботи партії.

Третій шлях обрали СПУ, “НУ”, ПЗУ. Програма СПУ фактично тезова, а її окремі елементи майже не взаємопов’язані. Щодо блоку “НУ” та ПЗУ – формальний поділ пріоритетів програми на сфері існує, проте окремі положення щодо однієї і тієї самої сфери можна знайти в різних розділах.

Оцінка інтегральної якості передвиборних програм партій (блоків)

За результатами аналізу та оцінки партійних програм політичних партій (блоків), здійснених громадськими організаціями, жодна з них не отримала інтегральної оцінки якості, вищої за 3,7 бала (еталон 5 балів), що становить лише 74% можливих 100% їхньої якості (див. **ТАБЛИЦЮ 19**).

Найбільший розмах розбіжностей між інтегральними оцінками якості партійних програм, обрахованими регіональними громадськими організаціями, становить здебільшого до 0,5 бала. Це є свідченням певної валідності розробленої методики, що дає підстави вийти на деякі узагальнення.

Вищою інтегральною оцінкою – 3,7 бала – відзначено якість таких програм:

- Соціал-демократичної партії (об’єднаної) за результатами оцінювання Донецьким інститутом соціальних досліджень і політичного аналізу (Донецьк);
- виборчого блоку політичних партій “Виборчий блок Юлії Тимошенко” за результатами оцінювання Центром соціальних досліджень (Полтава).

Найнижчі оцінки якості отримали такі програми:

- серед виборчих блоків – Виборчий блок політичних партій “За Єдину Україну!” – 2,8 бала за результатами

оцінювання Західноукраїнського центру прав людини та громадських ініціатив (Стрий Львівської області);

- серед політичних партій – Партія зелених України – 2,7 бала за результатами оцінювання Донецьким інститутом соціальних досліджень і політичного аналізу;

У цілому переважну більшість оцінених програм політичних партій (блоків) за результатами застосування розробленої методики можна визнати як недосконалі за низкою чинників. Проаналізуємо це на основних складниках програм.

Аналіз якості основних складників програм

А) Політико-правова сфера

Серед виборчих блоків найґрунтовніше викладено програмні положення виборчим блоком політичних партій “Виборчий блок Юлії Тимошенко” – 3,7 бала за результатами оцінювання Центру соціальних досліджень (Полтава), а серед політичних партій – Соціалістичною партією України за результатами оцінювання Подільським центром соціальних технологій (Вінниця) – 3,5 бала.

Цей складник у зазначених програмах найбільше відповідає інтересам, потребам та очікуванням громадян, має достатньо визначені пріоритети, цілком коре-

Таблиця 19. Результати узагальненої оцінки якості передвиборних програм політичних партій (блоків) за даними залучених до проекту громадських організацій міст України (Методика МЦПД)

Назви політичних партій, виборчих блоків політичних партій	Міста, в яких громадські організації оцінювали партійні програми	Оцінка програм за основними сферами суспільного життя (чотирибальна шкала)				
		Політико-правова сфера	Соціально-економічна сфера	Сфера національної безпеки та міжнародного співробітництва	Духовно-культурна сфера	Інтегральна оцінка
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	Вінниця	3,0	3,1	2,7	3,1	3,0
	Донецьк	3,5	3,9	3,4	3,9	3,7
	Коломия	3,0	3,9	3,2	3,7	3,5
	Миколаїв	2,9	3,0	2,8	3,5	3,1
	Полтава	3,5	3,5	3,2	2,9	3,3
	Стрий	3,1	3,4	3,0	3,5	3,2
Соціалістична партія України	Вінниця	3,5	4,0	2,0	2,7	3,1
	Донецьк	3,4	3,7	2,9	2,7	3,2
	Коломия	3,3	3,4	1,8	2,6	2,8
	Миколаїв	3,2	3,4	1,9	2,5	2,8
	Полтава	3,2	3,9	1,9	2,5	2,9
	Стрий	2,9	3,4	2,1	2,6	2,8
Комуністична партія України	Вінниця	3,0	3,6	2,3	2,7	2,9
	Донецьк	3,4	3,9	2,9	3,5	3,5
	Коломия	3,2	3,3	2,5	3,0	3,0
	Миколаїв	3,3	3,6	3,0	3,5	3,4
	Полтава	3,2	3,3	3,0	3,4	3,2
	Стрий	3,0	3,5	2,8	3,3	3,2
Партія зелених України	Донецьк	2,9	3,0	2,5	2,5	2,7
ВПО "Жінки за майбутнє"	Донецьк	2,7	3,3	2,3	2,6	2,8
Виборчий блок політичних партій "Блок Віктора Ющенка "Наша Україна"	Вінниця	3,4	3,3	2,6	3,5	3,2
	Коломия	3,1	3,0	2,3	3,1	2,9
	Полтава	3,5	3,8	3,2	3,7	3,6
	Стрий	3,2	3,2	3,0	3,2	3,2
Виборчий блок політичних партій "Блок Юлії Тимошенко"	Вінниця	3,6	3,4	3,2	4,0	3,5
	Полтава	3,7	3,8	3,0	4,2	3,7
	Стрий	2,9	3,3	2,8	3,8	3,2
Виборчий блок політичних партій "За Єдину Україну!"	Вінниця	3,0	3,1	2,9	2,9	2,9
	Полтава	3,0	3,0	3,0	2,9	3,0
	Стрий	2,8	3,0	2,8	2,5	2,8

люється з основною партійною програмою, досить дохідливо викладено. Важливо, що в програмах партій (блоків) є декларування змін, спрямованих на демократизацію суспільних засад і забезпечення верховенства права.

Найслабше цей складник представлено в програмі виборчого блоку “За Єдину Україну!” за результатами оцінювання Західноукраїнським центром прав людини та громадських ініціатив (Стрий) – 2,8 бала. Серйозною хвилюючою рисою цього складника є низький рівень конкретизації запропонованих у програмі механізмів реалізації пріоритетів і недостатня увага питанням удосконалення системи державного управління та політичної системи.

Б) Соціально-економічна сфера

Серед виборчих блоків найякісніше викладено програмні положення блоків “НУ” і “БЮТ” – 3,8 бала за результатами оцінювання Центром соціальних досліджень (Полтава), а серед політичних партій – СДПУ(о) – 3,9 бала за результатами оцінювання Асоціацією економічного розвитку Коломийщини (Коломия) – 3,9 бала.

Основними перевагами цих програм є визначення таких пріоритетів соціально-економічного розвитку, що здебільшого збігаються з інтересами та очікуваннями громадян. Це передусім стосується таких пріоритетних напрямів:

- розвиток національного підприємництва, малого та середнього бізнесу;
- забезпечення контрольованості та прозорості бюджетного процесу;
- зниження податкового тягаря та внесення змін до чинної податкової системи;
- збільшення робочих місць і подолання безробіття;

- підвищення мінімальної заробітної плати та розміру пенсій до прожиткового мінімуму.

Програмні положення цих складників викладено достатньо дохідливо і збігаються з пріоритетами основних партійних програм.

Основна ж хиба викладення цього складника в зазначених та інших програмах – неконкретність запропонованих механізмів вирішення пріоритетів у соціально-економічній сфері.

В) Сфера національної безпеки та міжнародного співробітництва

Цю сферу партійної діяльності в усіх досліджуваних програмах практично “провалено”. Тим часом в Україні існують досить гострі питання щодо визначення векторності зовнішньої політики та розуміння проблем національної безпеки.

Відповідно й оцінки тут найнижчі. Вони коливаються від 1,8 до 3,2 балів. Найгрунтовніше опрацьовано та визначено пріоритети та партійний курс у програмі СДПУ(о). СПУ навпаки майже повністю не розкрила свої позиції у цій важливій сфері й отримала найнижчі оцінки. Саме в питаннях забезпечення національної безпеки та визначення пріоритетів міжнародного співробітництва найбільші складнощі виникли у порівнянні відповідності змісту основних і передвиборних партійних програм. Основні програми їх чітко декларують, а передвиборні обходять “гострі кути”. З них важко зрозуміти позиції партій (блоків) щодо:

- визначення джерел загрози національній безпеці України та застосування військової сили;
- пріоритетності векторів зовнішньої політики;
- стратегічних союзників України;

- надання військової допомоги та використання українських військових формувань за межами держави;
- пріоритетності засад військового будівництва та соціального захисту військовослужбовців.

Позитивна риса всіх передвиборних програм – декларування миролюбної зовнішньої політики, розширення співпраці з ООН, боротьба з міжнародним тероризмом і протистояння екстремізму, зміцнення світової системи безпеки, рівноправності та вигідності партнерських відносин з сусідніми країнами. Ці та схожі положення містяться в передвиборних програмах і лівих, і правих та центристських партій.

Найвиразніше заявили про зовнішній курс:

- КПУ – союз України з Росією та Білоруссю, розширення співробітництва з країнами СНД, позбавлення від диктату і “послуг” американської адміністрації;
- ПЗУ – приєднання України до ЄС, але проти приєднання України до військово-політичних блоків.

Серед партій, які визначилися з питань військового будівництва та соціального захисту військовослужбовців, вирізняються програми ПЗУ, СПУ, КПУ, ВПО “Жінки за майбутнє”, блоку “За ЄДУ”.

У цілому пріоритети, курс і завдання партій у сфері національної безпеки та міжнародного співробітництва найменш виразні й ускладнюють можливість виборців зайняти чітку позицію щодо ідентифікації себе з партією (блоком). Тимчасом як результати проведених МЦПД соціологічних досліджень підтверджують зацікавленість громадян у вирішенні цих проблем.

Г) Духовно-культурна сфера

Найгрунтовніше цей складник представлено в програмі “БЮТ” – від 3,8 до 4,2 балів (Вінниця, Полтава, Стрий), де визначено пріоритети духовно-культурного розвитку суспільства та конкретні способи їх реалізації. Передусім це стосується збереження і розвитку українських національних традицій, мови, літератури, культури і вітчизняного наукового потенціалу.

Партія зелених України та Соціалістична партія України проблемі духовності приділили набагато менше уваги й отримали від громадських організацій Миколаєва, Коломиї та Донецька оцінки на рівні 2,5 бала.

Головні висновки

Аналіз та оцінка програм політичних партій, здійснені за розробленою МЦПД методикою, забезпечують визначення якості партійних програм. За загальним підсумком, найзбалансованішими є програми виборчих блоків “НУ”, “БЮТ” і Соціал-демократичної партії України (об’єднаної).

Результати регіональних громадських організацій дають підстави аргументовано й доказово виявити сильні та слабкі аспекти кожної програми, здійснити їх порівняльний аналіз і запропонувати політичним партіям відповідні напрями та способи вдосконалення програм у періоді проведення публічних дебатів.

Близькість результатів аналізу та оцінки програм політичних партій, отриманих громадськими організаціями (незалежно одна від одної), свідчать про валідність запропонованої методики.

Основні хиби партійних програм:

- нехтування інтересами, потребами та очікуваннями громадян, що призво-

дять до розбіжностей у баченні політичними партіями та їхніми виборцями шляхів розвитку суспільства;

- недостатня визначеність пріоритетів щодо розвитку основних сфер суспільного життя, що перетворює партійні програми на “неакцентовану розповідь” про те, що потрібно було б зробити взагалі;
- відсутність конкретних механізмів реалізації визначених у програмі пріоритетів. Це перетворює партійні програми на популістські, не конкретні, такі, що не покладають на партію жодної відповідальності і не дають змоги громадським організаціям моніторити ефективність партійної політики;
- некомплексний підхід до визначення своїх позицій щодо охоплення основних сфер суспільного життя, що робить програми односторонніми, викривленими в бік соціально-економічних перетворень;
- у більшості програм не прописано альтернативних дій партії за можливими варіантами результатів виборів: принципи формування уряду, вступу до коаліції, опозиційної діяльності, що свідчить про недостатню готовність партій до дій у цілком прогнозованих задалегідь ситуаціях;
- тексти програм переобтяжені специфічною політологічною, економіч-

ною термінологією і не є дохідливими для певної частки представників цільових груп, на які ці програми розраховано, що знижує ефективність програм, утруднює процедуру вибору громадянами, який вони мають зробити.

Деякі узагальнення щодо дохідливості викладення змісту програм:

Більшість передвиборних програм політичних партій і блоків мають високу ступінь дохідливості викладення змісту програмних положень. Хоча в деяких програмах можна натрапити на вирази, які не мають конкретного змісту й утруднені для сприйняття. Наприклад, у програмі БЮТ: “звіримо законодавчу базу України з вищими духовними цінностями”, “введемо новий розділ Конституції, який народить реальну свободу слова”. У них не тільки декларативність, а й відчуття незрозумілості, що ж треба робити. Програма КПУ насичена фразами – “затяжна криза”, “сіра руйна”, “розруха”, “брутальні порушення”, “ганебна слава”, “духовна отрута”, які здебільшого мають емоційне забарвлення. Програма блоку “За ЄДУ” переважана складними формулюваннями на кшталт: “потенціал українського народу може розкритися тільки через творче освоєння цінностей європейської культури”, “розбудувати інфраструктуру аграрного ринку”, “системні деформації”, “регіональний егоїзм”, “глобальний виклик” та ін. Є такі висловлювання і в програмах інших політичних партій.

Основні пропозиції щодо вдосконалення партійних програм

Визначені громадськими організаціями в процесі аналізу програм і особливо під час обговорення отриманих результатів у робочих експертних групах, ці пропозиції потребують ретельнішого розгляду.

Ретельне вивчення потреб та очікувань громадян для врахування в партійних програмах

Передвиборну програму населення сприйматиме як сучасну, реалістичну та актуальну в тому разі, якщо вона спрямована на задоволення їхніх потреб, якщо виборці впізнаватимуть у ній свої інтереси. Це не означає, що партійна програма повинна стати популістською, однак вона має реагувати на настрої в суспільстві. Наприклад, якщо люди не хочуть бути бідними, треба пояснити, як партія боротиметься з бідністю. Якщо люди не хочуть працювати за мізерну плату, треба показати, які засоби партія пропонує для підвищення мотивації повноцінної продуктивної праці.

Аргументоване визначення топ-теми передвиборної кампанії та основних гасел

Топ-тема є концентрованим виразом програмних цілей і завдань. Її виокремлення із загального тексту і точне формулювання привертають увагу до програми. Як і гасла, топ-тема має вирізнятися своєю динамічністю та сенсом, давати змогу виборцям ідентифікувати себе з партією.

Чітке визначення пріоритетів і послідовності дій щодо їх реалізації

Партійні програми мають містити пріоритетні напрями, однозначні, несуперечливі пропозиції щодо конкретних кроків, які будуть зроблені, якщо партія здобуде підтримку і переможе на виборах. Мають розглядатися можливі варіанти, а саме:

- коли вона самостійно формуватиме уряд;
- коли братиме участь у створенні коаліції;
- коли партія буде в опозиції (показово: у більшості проаналізованих програм немає жодного слова про статус опозиції. Напевно, всі вірили у свою цілковиту перемогу).

Більшість передвиборних пріоритетних пропозицій мають ґрунтуватися на розрахунках щодо можливостей використання певних засобів, залучення ресурсів і дотримання термінів реалізації.

Врахування відповідності основної та передвиборної програм

Передвиборна програма має відповідати визначеному курсу та головним пріоритетам основної програми партії (якщо така відповідність порушується, важливо пояснити населенню причини). Така програма асоціюється у виборців з діяльністю

політичної партії в міжвиборний період і підтверджує послідовність і передбачуваність дій політичної сили.

Програма має містити показники, за якими можна відстежити та оцінити діяльність партії

Зрозуміла постановка завдань, визначеність курсу, пріоритетів, механізмів (засобів, ресурсів і термінів) для їх реалізації дає змогу виборцям відстежувати виконання взятих партією обіцянок. Якщо вони збігаються з очікуваннями виборців – це єднає їх з партією та забезпечує перемогу на виборах.

Партійні програми мають чинити психологічний вплив на виборців

Текст програми має віддзеркалювати суспільно-політичну ситуацію в країні та її регіонах, налаштовувати електорат на

конкретні і рішучі дії партії, які призведуть до позитивних змін у суспільно-політичному житті держави. Програмні положення мають базуватися на раціональних і психологічно впливових чинниках, які спонукають виборців до усвідомленої підтримки партії.

Запропоновані рекомендації з удосконалення програм політичних партій не означають, що вони мають охопити всі сфери й проблемні питання однаковою мірою – у такому разі програма стане надто великою та складною для сприйняття. Однак ігнорування громадської думки та основних підходів під час формування передвиборної програми може відштовхнути від партії (блоку) потенційних виборців. Як показали результати цього дослідження, велике поле роботи з удосконалення власних програм є навіть у провідних політичних партій і блоків політичних партій України.

Розділ 2

**Публічні дебати –
механізм взаємодії груп
інтересів виборців
і політичних партій**

Методика проведення публічних дебатів з проблем партійної політики

Публічні дебати: змагання інтелекту та можливостей

Вітчизняний і закордонний досвід аналізування партійної політики засвідчує, що в процесі конкурентної боротьби політичні партії (блоки) використовують різні форми та методи агітаційно-пропагандистської діяльності щодо розповсюдження серед громадян своїх цілей і завдань. Особливої активності та гостроти політична конкуренція набуває в період передвиборних кампаній. Саме тоді політичні партії використовують широкий арсенал методів прямого, непрямого та опосередкованого впливу на цільові групи для формування у мас певного світогляду, політичних поглядів і спонукання до масових дій. Від того, наскільки професійно підготовано друковані матеріали, виступи на телебаченні та радіо, промови на мітингах і спеціальних заходах, зустрічі лідерів партії з виборцями, проведення кампаній “Від дверей до дверей”, “Всі на вибори”, загальнодержавних і регіональних акцій на підтримку партії, залежить і рівень підтримки електоратом політичної партії (блоку).

У країнах з усталеною демократією політична конкуренція регулюється законами про вибори та демократичною практикою. Одна з найефективніших форм політичної конкуренції – публічні дебати як суспільний діалог між широкими верствами громадськості та представниками політичних партій щодо способів підвищення ефективності партійної політики.

Предмет публічних дебатів – програми політичних партій, їх аналіз та оцінка; рішення з’їздів, конференцій і зборів місцевих організацій політичної партії; партійні концепції, вирішення важливих проблем суспільного розвитку; результати моніторингу діяльності політичної партії з визначених проблем; заяви керівних органів партії щодо актуальних суспільно-політичних проблем; розроблені партією проекти законів і нормативно-правових актів; програми соціально-економічного та культурного розвитку, що мають загально-суспільне або регіональне значення та можуть призвести до певних змін.

Публічні дебати як ефективна форма політичної конкуренції

Публічні дебати з проблем партійної політики уможливають і забезпечують:

- отримання виборцями максимально повної та різнобічної інформації щодо стратегічного курсу та визначених партією пріоритетів розвитку суспільства в основних його сферах, а також в окремих галузях і регіонах країни;
- порівняння механізмів (засобів, ресурсів, термінів), що пропонуються задіяти партією для реалізації визначених пріоритетів;
- визначення альтернативних напрямів розвитку суспільства;

- забезпечення рівних можливостей учасникам публічних дебатів (опозиційним чи провладним, лівим, правим чи центристським) доступу до засобів масової інформації, приміщень тощо;
- формування довіри до організації та її ідей, програмних пріоритетів;
- порівняння особистісних якостей партійних лідерів: інтелект, кмітливість, уміння спілкуватися з аудиторією, людська привабливість;
- спрямування політичної поведінки громадян і соціальних груп на підтримку політичної партії (блоку);
- інформування про дії політичної партії (блоку) та забезпечення прозорості і гласності політичної конкуренції;
- формування свідомої позиції виборців під час голосування.

Вітчизняний досвід проведення публічних дебатів

Зі встановленням багатопартійності в Україні поступово вдосконалюються різноманітні форми партійної роботи та політичної конкуренції. Для забезпечення прозорості та унормування конкурентної боротьби чинним законодавством визначено, що передвиборна агітація політичних партій (блоків) має здійснюватися в таких основних формах:

- індивідуальні агітаційні заходи (листи, бесіди, спілкування через інтернет тощо);
- публічні агітаційні заходи (збори, мітинги, дебати, акції, зустрічі, бесіди);
- використання поліграфічних агітаційних матеріалів (плакати, листівки, буклети, оголошення, гасла, запрошення, книги, брошури тощо);
- використання друкованих засобів масової інформації (газети, журнали, буклети, вісники, тижневики тощо);
- використання аудіовізуальних ЗМІ (радіо і телебачення);
- політична реклама.

Процедури підготовки та проведення основних форм і методів агітації та пропа-

ганди знайшли висвітлення в науковій і публіцистичній літературі. На жаль, питання підготовки та проведення публічних дебатів щодо партійної політики майже відсутні. У партійній літературі можна знайти огляди дебатів, особливо телевізійних, що відбулися на початку 90-х років ХХ століття. Тоді, мабуть чи не вперше, у телеєфірі українці побачили і почули відкриту і запеклу полеміку щодо оцінки суспільно-політичної ситуації в Україні двох політичних сил: правлячої Комуністичної партії України та новоствореного Народного руху України. Вони були резонансними і сприяли зростанню популярності їхніх учасників: Леоніда Кравчука, який представляв інтереси КПУ, та групи письменників, літературознавців і філософів від НРУ – Мирослава Поповича, Івана Драча, Дмитра Павличка та інших.

Можна вважати вдалою спробу проведення публічних дебатів під час перших виборів Президента України, коли перед виборцями зразу постало шість кандидатів на найвищу посаду – від голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука до його найнепримиреннішого опонента – В'ячеслава Чорновола. Однак тільки в період президентської передвиборної кампанії 2004 року порядок і правила проведення телевізійних публічних дебатів

між кандидатами на найвищу посаду в країні було закріплено в Законі “Про вибори Президента України” та нормативно врегульовано постановою Центральної виборчої комісії від 6 жовтня 2004 року № 789. Дебати, що відбулися між Віктором Ющенком і Віктором Януковичем як основними претендентами на посаду Президента України, які представляли позицію різних політичних сил, не залишили байдужими всіх українців.

Досвід організації та проведення дебатів, зокрема й теледебатів, між політичними партіями та їхніми лідерами в період ви-

борів до парламенту та органів місцевого самоврядування досить обмежений. Важко назвати його вдалим у тому форматі, що відбувся 1998 року на телеканалі “1+1” за формою “5 на 5”. Дебатування політичних партій під час передвиборної кампанії 2002 року теж скоріше скидалося на телешоу, ніж давало змогу виборцям побачити та почути від політичних партій погляди на дійсність і програмні пріоритети економічного і соціально-політичного розвитку. Та найголовніше – виборці не могли почути альтернативних пропозицій, адже опозиційні політичні сили були виключені з участі в публічних дебатах.

Технологія підготовки та проведення публічних дебатів у регіонах

Відсутність досвіду та навиків проведення публічних дебатів з проблем партійної політики, особливо на регіональному рівні, спонукала фахівців МЦПД розробити методику їх проведення із залученням політичних партій, громадських організацій, різних груп інтересів і зацікавлених сторін. Особливість методики – поєднання елементів публічних дебатів і громадських слухань. Це зроблено для:

1. Забезпечення рівних можливостей представникам політичних партій лівого, правого та центристського спрямування виголосити своє бачення пріоритетів розвитку суспільства та громади, подискутувати між собою з проблем суспільно-політичного розвитку та моніторингу партійної полі-

тики, поставити місцевим партійним лідерам запитання та почути відповіді на них.

2. Забезпечення сприятливих умов для висловлювання своєї позиції представникам різних груп інтересів, об'єднаних у робочі групи, з окремих проблем.
3. Порівняння позицій і бачення лідерів місцевих партійних організацій з поглядами представників різних груп інтересів щодо проблем ефективності партійної політики.

У методиці також враховано інституційні спроможності регіональних громадських організацій, які готували та проводили публічні дебати.

Основні засади підготовки та проведення публічних дебатів

Ефективність публічних дебатів залежить від засад, на яких вони базуються. До них належать:

- вивчення інтересів і потреб зацікавлених сторін;

- вивчення та узагальнення законодавчої бази щодо предмета дебатов;
- вивчення програмних документів і рішень центральних органів та організацій політичної партії щодо предмета публічних дебатов;
- моніторинг діяльності політичної партії за визначеними проблемами;
- представлення в аналітичних документах і доповідях позицій зацікавлених сторін і різних груп інтересів;
- залучення громадських організацій, недержавних аналітичних центрів, громадськості до процесу публічних дебатов;
- неупередженість і незалежність від впливу певних політичних сил здійсненого аналізу партійних програм і розроблених пропозицій;
- коректність і толерантність учасників у період дискусій і розроблення підсумкових документів;
- прозорість і гласність дій організаторів та учасників публічних дебатов.

Етап підготовки та проведення публічних дебатов щодо ефективності партійної політики

Підготовка та проведення публічних дебатов передбачає низку заходів, які доцільно поділити на три етапи (періоди):

- Підготовчий етап (період).
- Етап безпосереднього проведення публічних дебатов (основний етап).

- Підсумковий етап.

Кожний етап містить заходи, проведення яких забезпечує ефективність публічних дебатов.

Основні заходи підготовчого етапу

Підготовчий етап розпочинається задовго до безпосереднього проведення публічних дебатов. Він передбачає:

- визначення теми та предмета публічних дебатов;
- формулювання мети і завдань;
- прогнозування очікувань від публічних дебатов;
- вибір методу публічних дебатов;
- організаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення;

- планування діяльності щодо підготовки та проведення публічних дебатов;
- попереднє ознайомлення зацікавлених сторін та експертів з предметом публічних дебатов;
- медіа-супроводження.

Визначення теми та предмета публічних дебатов – це основа для розгортання подальшої роботи. Тема окреслює загальне уявлення щодо публічних дебатов, а предмет публічних дебатов конкретизує та спрямовує їх проведення. Зазвичай теми публічних дебатов обирають після або

під час моніторингу партійної політики, ухвалення важливих рішень або заяв політичної партії (блоку), проведення громадсько-політичними організаціями суспільно-політичних акцій.

У практичній діяльності теми визначають планом роботи, умовами проекту або рішенням зборів громадсько-політичної організації.

У нашому випадку теми визначено проектом:

“Пріоритети розвитку суспільства та їх відображення в партійній політиці”;

“Моніторинг та оцінка партійної політики”.

Предметом публічних дебатів стали проблеми, визначені під час аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій.

Визначення мети і завдань публічних дебатів

Усвідомлення мети і завдань окремого публічного обговорення і організаторами, і учасниками публічних дебатів сприяє активності, конкретності та якості обговорення.

Мета публічних дебатів – залучення громадськості до суспільного діалогу щодо розроблення, аналізу, моніторингу та оцінювання програм політичних партій і партійної політики, яку здійснюють політичні партії (блоки) України, та підвищення її ефективності.

Завдання публічних дебатів мають поєднувати інтереси організаторів, а також зацікавлених сторін і запрошених учасників. Актуальними серед них є:

- визначення зацікавлених сторін і груп інтересів;

- визначення можливих способів вирішення певного питання, болючої для громадян чи певної суспільної групи проблеми;
- представлення аргументів “за” і “проти” щодо конкретних варіантів партійної політики;
- виокремлення альтернатив щодо проблем публічних дебатів;
- залучення громадськості до колективного вироблення підсумкового документа;
- доведення результатів і пропозицій, розроблених учасниками публічних дебатів, до керівних органів політичних партій, зацікавлених сторін і громадськості.

Вибір методу публічних дебатів

Вибір методу публічних дебатів зумовлюється низкою чинників. Найважливіші серед них:

- Інституційні спроможності громадської організації. Вони передбачають наявність ресурсів: людських, матеріально-технічних, фінансових і досвіду підготовки та проведення таких заходів.
- Часові обмеження. Наданий для підготовки та проведення публічних дебатів термін дає змогу зосередитися на тому чи іншому методі їх проведення. Якщо час обмежено, доцільно надати перевагу індивідуальним методам, а саме: зустрічі, електронні форми обміну думками, експертні оцінки, де головний акцент у підготовчій роботі зроблено на цільовому визначенні ключових осіб обговорення. За достатньої наявності часу організатори публічних обговорень мають змогу поєднати

індивідуальні та колективні (групові) методи. Це, зокрема, створення консультативної ради, проведення досліджень, аналіз важливих партійних документів, фокус-групи, опитування, семінари, конференції.

- Складність проблеми. Вона потребує від організаторів ґрунтовнішої підготовки, потужної ресурсної бази і достатньої кількості часу. У таких випадках із загальної теми виокремлюють аспекти, розгляд яких потребує тривалого часу й здійснюється із застосуванням різних методів і проведенням додаткових заходів.
- Розбіжності між зацікавленими сторонами щодо предмета обговорення та вироблення підсумкового документа. Наявність певного рівня розбіжностей потребує додаткового вивчення предмета обговорення та консультування із зацікавленими сторонами.

Зазначені чинники взаємозалежні й доповнюють один одного. Неврахування одного з них може суттєво ускладнити проведення публічних дебатів і вплинути на їхню ефективність.

Вивчення та прогнозування очікувань

У підготовчий період організатори публічних обговорень мають дослідити та спрогнозувати очікування зацікавлених сторін. Це дасть змогу ефективніше провести обговорення та уникнути розбіжностей з представниками різних груп інтересів. Очікування вивчають через анкетування, інтерв'ю, аналіз партійних рішень і соціально-політичної ситуації, що склалася в місті або регіоні. Зацікавлені сторони та експерти неодмінно прописують, обговорюють і віддзеркалюють їх у підсумковому документі.

Організаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення

Серед заходів, спрямованих на досягнення ефективності публічних дебатів, великого значення надають організаційному, матеріально-технічному та фінансовому забезпеченню.

До організаційного забезпечення передусім належать:

- діяльність зі створення робочої групи (координаційного комітету) як керівного й координаційного органу з підготовки та проведення публічних дебатів;
- проведення зустрічей-консультацій із зацікавленими сторонами;
- призначення відповідальних осіб за підготовку та проведення окремих планових заходів;
- надання допомоги доповідачам і розробникам аналітичних документів та проекту підсумкового документа;
- планування діяльності щодо підготовки та проведення публічних заходів.

Матеріально-технічне забезпечення передбачає вирішення таких питань:

- оренди та оформлення приміщення;
- оренди та розташування оргтехніки (проектор або мультимедійна установка для показу слайдів, апарати для синхронного перекладу, мікрофони, диктофон, фотоапарат, відеокамера);
- зустрічі і розміщення учасників дебатів;
- харчування та перерва на каву;

- розроблення, макетування та поширення роздаткового матеріалу;
- виготовлення та розсилання запрошень потенційним учасникам дебатів;
- транспортне обслуговування учасників дебатів.

Фінансове забезпечення передбачає розроблення кошторису витрат на підготовку і проведення публічних дебатів і складання фінансового звіту.

Планування діяльності щодо підготовки та проведення публічних дебатів

Планування діяльності – неодмінний елемент її ефективності. План є показником передбачення і відповідає на питання, чого хочуть досягти організатори, як це зробити і в який термін. Досвід проведення громадських слухань, громадських обговорень і публічних дебатів засвідчує доцільність розроблення кількох варіантів планових документів. Найпоширеніші серед них:

- *План підготовки публічних дебатів.* У ньому зазначають: мета; місце і термін проведення; цільові групи; основні проблеми для обговорення; завдання публічних дебатів, прогнози очікувань. Такий варіант плану заздалегідь надсилають представникам безпосередньо зацікавлених сторін для ознайомлення та надання своїх пропозицій для поліпшення плану.
- *Робочий план* підготовки та проведення публічних дебатів. У ньому докладніше розписують заходи, що будуть здійснені, зазначають терміни та відповідальних осіб за підготовку і проведення конкретного заходу.
- План-графік підготовки та проведення публічних дебатів.

План-графік відрізняється від інших планів своєю деталізацією й тим, що дає змогу простежити динаміку щоденного виконання запланованих заходів.

Програма публічних дебатів

Програма публічних дебатів (інколи цей документ називають порядком денний) дає змогу учасникам публічних дебатів усвідомити мету, предмет, послідовність обговорення питань і розроблення підсумкового документа. Зазвичай вона містить:

- назву (тему) публічних дебатів;
- мету;
- місце проведення, дату та час початку і закінчення публічних дебатів;
- час і місце реєстрації учасників;
- пленарне засідання: вступну промову, теми доповідей і визначений для них термін, дані про доповідачів, виступи представників політичних партій різного ідеологічного спрямування, експертів і зацікавлених сторін, обговорення визначених проблем (дискусія) та відповіді на запитання учасників дебатів;
- назви робочих груп (секцій), проблеми, які обговорюватимуть у робочих групах, визначений термін засідання робочих груп;
- перерви на каву;
- презентацію результатів роботи в групах (секціях);
- розроблення підсумкового документа;
- підсумовування результатів публічних дебатів.

Регламент публічних дебатів – сукупність правил і процедур публічних дебатів щодо

часових обмежень, умов участі зацікавлених сторін, порядку роботи пленарного засідання та робочих груп, внесення пропозицій та ухвалення підсумкових документів.

Сценарій публічних дебатів – детально розроблений план публічних дебатів з чітким визначенням дій головуючого, послідовності виголошення доповідей та їх обговорення, процедур залучення учасників публічних дебатів до дискусії та висвітлення позиції щодо окремих питань, процедур розроблення та ухвалення підсумкового документа.

Попереднє ознайомлення учасників та експертів з предметом публічних дебатів

Один з неодмінних елементів публічних дебатів – попереднє ознайомлення експертів та учасників з темою і предметом обговорення. Це доцільно зробити не пізніше ніж за тиждень до дати проведення заходу. Документи, запропоновані до уваги учасників та експертів, повинні розкривати суть питань і подавати варіанти партійної політики, які розглядатимуть під час публічних дебатів. Серед документів, що дають змогу попередньо ознайомитися з предметом обговорень, можна зазначити:

- програма проведення публічних дебатів;
- розроблені аналітичні матеріали;
- тези основної доповіді;
- проект підсумкового документа;
- витяги із законів, нормативно-правових актів, програм політичних партій, партійних рішень та основні результати моніторингу партійної політики.

Експерти та учасники публічних дебатів мають приходити на слухання з усвідомленням теми дискусії, готовністю висвітлити свою позицію та своє бачення способів вирішення актуальних проблем. Найцінніше в дебатах – аргументація різних варіантів партійної політики. Без попереднього аналізу та порівняння виявити альтернативні варіанти партійної політики досить складно, а якісна аналітична робота потребує часу.

Media-супроводження публічних дебатів

Інформування громадськості щодо процесу підготовки, проведення, розроблення підсумкового документа та моніторингу змін, що відбулися внаслідок публічних дебатів, мають вагомий вплив на підвищення ефективності партійної політики. Саме друковані та електронні засоби масової інформації дають змогу зацікавленим сторонам і громадянам бути не тільки поінформованими про окремий захід, що здійснюється політичною партією чи громадською організацією, а й брати участь в обговоренні актуальних проблем і розробленні партійної політики. Надання матеріалів до ЗМІ повинно бути послідовним і мати поширювальний характер.

Перше повідомлення доцільно присвятити темі проекту в цілому та організаціям, які беруть у ньому участь.

Друге повідомлення має розкрити роль і завдання вашої громадської організації в цьому проекті.

Третє – за два–три тижні до проведення публічних дебатів доцільно розповсюдити в друкованих і електронних ЗМІ анонс як інформаційну довідку або замітку. Вона має поінформувати громадськість про те, що готується такий захід, його мету, предмет, місце, час проведення і зазначити організацію, яка готує і проводить публічні

дебати та запрошує до участі зацікавлені сторони.

Четверте повідомлення подають за кілька днів до дебатів. У ньому міститься розширена інформація про організацію, яка здійснює захід, а також його учасників та очікувані результати.

Прес-реліз щодо публічних дебатів. Виходячи з того, що прес-реліз – це коротке (1–2 сторінки) письмове інформаційне повідомлення про важливі заходи для здійснення масового інформування громадськості, матеріал доцільно компонувати таким чином, щоб найважливішу інформацію було викладено в перших двох абзацах. У прес-релізі редакції ЗМІ мають побачити:

- хто – Міжнародний центр перспективних досліджень спільно з громадською організацією (назва) за підтримки (назва організації);
- що – публічні дебати на тему: “Пріоритети розвитку суспільства та їх відображення в партійній політиці”;
- коли – дата і час проведення;
- де – адреса будинку та номер приміщення або його назва;
- мета – важливість теми для громадськості; яка тема основної доповіді та хто її проголошує? Доцільно дати одну–дві цитати з доповіді або висловлювання організаторів дебатів;
- хто з лідерів політичних партій і громадської думки бере участь у публічних дебатах, яка прогнозована загальна кількість учасників;
- які очікувані результати дебатів;

- якщо були попередньо проведені такі публічні дебати, можна посперитися на них;
- інше – де можна отримати матеріали публічних дебатів, хто контактна особа та її адреса.

Прес-реліз напередодні публічних дебатів розсилають до редакцій ЗМІ та поширюють серед журналістів безпосередньо перед початком публічних дебатів. Він є основою для розповсюдження інформації про захід, що відбувся.

Прес-конференція. У разі потреби її можна проводити після початку або завершення публічних дебатів. У ній мають взяти участь організатори, активні учасники та кореспонденти презентованих ЗМІ. Прес-конференція має бути динамічною та змістовною. Найефективніша форма подачі інформації під час прес-конференції – інтерв’ю з організаторами чи активними учасниками публічних дебатів, відомими та авторитетними серед місцевого населення.

Упродовж тижня після завершення публічних дебатів доцільно здійснити моніторинг ЗМІ, особливо тих, що були презентовані на дебатах, та аналіз поданої інформації про захід. На основі моніторингу та аналізу матеріалів публічних дебатів розробляють поширену інформацію для ЗМІ. Згодом, коли буде здійснено відповідні зміни за результатами публічних дебатів, громадськість знову має отримати про це повідомлення. Це буде яскравим підтвердженням того, що голос громадськості почуто. З іншого боку, така інформація зміцнюватиме віру громадськості в її спроможності формувати партійну політику та контролювати реалізацію спільно вироблених рішень.

Етап безпосереднього проведення публічних дебатів

Основний етап складається з певних заходів, найважливіші серед яких:

- підготовка приміщення для проведення публічних дебатів;
- зустріч, розташування, харчування та забезпечення матеріалами й оргтехнікою, необхідними для якісної роботи, учасників публічних дебатів;
- презентація представників ЗМІ;
- відкриття публічних дебатів, привітання та знайомство учасників;
- узгодження програми та регламенту публічних дебатів;
- пленарне засідання;
- робота секцій або робочих груп;
- надання пропозицій та ухвалення підсумкового документа.

Підготовка приміщення для проведення публічних дебатів

Аби робота під час проведення публічних дебатів приносила задоволення, важливо підготувати робоче місце кожного учасника. Потрібно врахувати особливості загального задуму щодо режиму їх проведення: пленарний, секційний (у робочих групах), комплексний, що впливатиме на кількість і розміри окремих приміщень. Підготовчий етап визначає:

- розставлення столів за найдоцільнішою схемою. Під час проведення публічних дебатів щодо проблем партійної політики доцільно розмістити представників політичних партій за їхніми ідеологічними спряму-

ваннями: ліві – центристські – праві партії;

- визначення місць розташування експертів, лідерів політичних партій і громадських організацій, представників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, бізнесових структур і зацікавлених громадян;
- визначення місця розташування головуючого та секретаріату, якщо такий орган передбачено, або помічника головуючого;
- розставлення настільних бджів (якщо їх не вручають особисто кожному учаснику дебатів);
- визначення місця для реєстрації учасників дебатів і приготування кави;
- розставлення столів для посуду та води;
- розміщення необхідних наочних засобів;
- встановлення табличок з напрямками руху;
- встановлення табличок з назвами робочих секцій чи груп;
- встановлення технічного обладнання (граф-проектор або мультимедійна установка, фліп-чарти з аксесуарами, мікрофони, диктофон, камери відеознімання, апаратура для синхронного перекладу).

Зустріч і забезпечення учасників публічних дебатів

Організатори публічних дебатів – це гостинні господарі. Ось чому важливо проду-

мати всі елементи зустрічі та необхідні види забезпечення учасників. Усе починається з реєстрації. Для її проведення доцільно виділити необхідну кількість людей і заздалегідь підготувати два списки учасників.

Перший – місцеві учасники. Під час реєстрації їм вручають спеціальну “теку учасника публічних дебатів”. У ній належно розкладено роздатковий матеріал. У теці мають бути: програма, регламент, проект підсумкового документа, аналітичні матеріали, витяги із законодавчих актів, тези доповіді, списки учасників і списки робочих груп та інші матеріали, що розкривають тему і предмет дебатів, а також бєдж і запрошення на обід.

Другий список – приїжджі учасники. Під час реєстрації кожному з них вручають “теку учасника публічних дебатів”, уточнюють і вирішують такі питання:

- розміщення в готелі;
- перевезення від готелю до місця проведення дебатів;
- харчування;
- засвідчення відрядження;
- надання змоги використання оргтехніки;
- відшкодування транспортних витрат, пов’язаних з їхньою участю в дебатах.

Презентація представників ЗМІ

Журналістів зустрічає та реєструє комунікатор (особа, визначена відповідальною за зв’язки зі ЗМІ). Після уточнень, які саме ЗМІ та програми представляють

представники мас-медіа, їм вручають прес-реліз, оголошують місце і час проведення прес-конференції та прізвища осіб, які братимуть у ній участь. Список представників ЗМІ передають головному, який після відкриття публічних дебатів має презентувати журналістів учасникам.

Відкриття публічних дебатів, привітання та знайомство учасників, узгодження регламенту роботи

Після завершення реєстрації учасників та їх розміщення в залі до виконання своїх функцій приступає головуючий. Від його вмінь неабияк залежить створення та підтримка доброзичливості, взаємоповаги й толерантності учасників, активність і конструктивність дискусії, ефективність проведення дебатів.

Головуючий починає свою діяльність зі вступної промови, якою відкриває сам процес дебатів. Вона ознайомлює присутніх з предметом обговорення та акцентує його актуальність і проблемність. Основні елементи вступної промови:

- привітання присутніх;
- оголошення теми публічних дебатів;
- представлення предмета обговорення;
- викладення завдань і проблем дебатів;
- оголошення очікувань від публічних дебатів;
- представлення учасників (організації та їхні лідери, експерти, представники ЗМІ) та оголошення про відкриття публічних дебатів.

Узгодження програми та регламенту роботи

Узгодження програми та регламенту роботи – це процедурне питання. Суть його полягає в тому, що після отримання роздаткового матеріалу та ознайомлення з ним в учасників публічних дебатів можуть виникнути і окремі запитання, і пропозиції щодо їх проведення. Колективне узгодження цих проблем спрямовує, конкретизує та забезпечує організованіший характер роботи.

Надалі головуючий діє відповідно до сценарію публічних дебатів. Важливо, щоб у нього були повні тексти документів з проблем, винесених на обговорення, та правки і коментарі до них, проект підсумкового документа та альтернативні пропозиції до нього.

Пленарне засідання

У процесі пленарного засідання головуючий почергово надає слово для доповіді, запитує для уточнення, запрошує та залучає учасників до обговорення порушених проблем. Він не може коментувати доповіді та виступи учасників і висловлювати свою думку щодо них. Водночас він уважно стежить за перебігом подій у залі, за наданням можливості висловити або уточнити свою позицію кожній із сторін дебатів (представникам лівих, правих і центристських партій) і за необхідності може:

- надати уточнювальну інформацію щодо доповіді чи виступу окремих осіб;
- порушити проблемне питання перед аудиторією для активізації дискусії або підтримки висловленої цікавої ідеї чи пропозиції;
- звернутися до всіх учасників з проханням висловлювати критичні зауваги щодо предмета обговорення, ідей і пропозицій, а не конкретних осіб;

- записати до виступу учасника дебатів;
- позбавити слова за некоректність або нетактовність стосовно присутніх чи інших осіб;
- нагадати виступаючому та всім присутнім про необхідність дотримувати встановлений регламент, а в разі потреби – обмежити виступ у часі;
- обмежити в слові учасника, якщо той відхиляється від предмета обговорення.

Головуючий стежить за регламентом, оголошує перерви та продовження роботи пленарного засідання. Він надає слово для пропозицій керівникам секцій (робочих груп), управляє процесом вироблення підсумкового документа та проголошує заключну промову.

Важливий елемент дискусії на пленарному засіданні – експертна оцінка проблем, що обговорюються. Експерти, які заздалегідь готуються до публічних дебатів, мають на науковому рівні оцінити інформацію щодо причин і умов виникнення предмета дебатів і запропонованих організаторами та учасниками дебатів способів вирішення визначених проблем. А також зазначити можливі альтернативи, позитивні та негативні наслідки, зумовлені публічними дебатами. Під науковим рівнем розуміють надання авторської інформації щодо сутності предмета публічних дебатів, науково-теоретичні моделі вирішення питань і суспільно-політичних ситуацій, що зумовлюють виникнення предмета дебатів і пов'язані з ними проблемні питання. Оцінки експертів, з одного боку, розширюють, а з іншого – конкретизують бачення всіма учасниками проблем публічних дебатів, що сприяє розгортанню активної та цілеспрямованої дискусії.

Робота секцій або робочих груп

Перше пленарне засідання завершується після заслуховування основних допові-

дей, виступів представників політичних партій, експертів і дискусії щодо висловлених проблем. Надалі доцільно перенести обговорення в секції або робочі групи. Списки учасників робочих груп (секцій) готують заздалегідь. Зазвичай групи формують за інтересами або функціональною ознакою (представники політичних партій (блоків), представники громадських організацій, влади, бізнесових, бюджетних структур тощо). Кількість учасників обговорення в секціях чи робочих групах – у межах до 15 осіб. Роботу в секціях можна провадити за двома основними формами.

Перша – учасники обговорюють важливі проблеми публічних дебатів, що задаються заздалегідь. У керівника є перелік виступаючих і він по чергово надає слово кожному, хто записався до виступу або хоче взяти участь в обговоренні. Він уважно стежить за дискусією та фіксує цікаві ідеї. Головне завдання робочої групи (секції) – розробити та сформулювати спільні пропозиції для підсумкового документа. Проект такого документа організатори публічних дебатів можуть роздати кожній секції (робочій групі).

Друга форма обговорення – це своєрідний “мозковий штурм”. Учасники робочої групи висловлюють свої думки щодо проблем, які є предметом публічних дебатів (проблеми готують організатори та роздають робочим групам. Вони мають вказувати на причини виникнення проблеми публічних дебатів і пошук шляхів їх вирішення). Основні правила такої роботи:

- це не обговорення;
- кожний представник зацікавлених сторін має висловити свої думки, ідеї, пропозиції;
- ніхто не зупиняє і не критикує виступаючого, якщо він не відхиляється від проблем обговорення;
- запитання можуть бути тільки уточнювальні;
- керівник групи (або його помічник) висловлені думки фіксує на папері та заохочує учасників до активного висловлювання пропозицій щодо всіх проблем, винесених на публічні дебати;
- записані на папері думки, ідеї, пропозиції учасників обговорення керівник уточнює;
- від групи призначають доповідача, який презентує результати роботи групи на пленарному засіданні для всіх учасників публічних дебатів; кожний учасник робочої групи може додатково висловити свою позицію або уточнити висловлену думку доповідача.

Порівняння та докладніший аналіз висловлених думок учасників секцій (робочих груп) здійснюють організатори після закінчення публічних дебатів. Конкретизувавши ці думки, їх подають у звіті.

Підсумковий етап публічних дебатів

Головне завдання підсумкового етапу – формулювання комплексу пропозицій, думок, оцінок і рекомендацій щодо предмета публічних дебатів, висловлених учасниками обговорень, які належить врахувати в подальшому розробленні

партійної політики, її моніторингу та реалізації. До підсумкового етапу публічних дебатів належать дії:

- підсумовування результатів дебатів та ухвалення підсумкового документа;

- оцінювання дебатів їхніми організаторами та учасниками;
- заключна промова головуючого;
- узагальнення результатів публічних дебатів і підготовка звіту;
- розсилання звіту зацікавленим сторонам;
- налагодження зворотного зв'язку;
- розгортання моніторингу змін у партійній політиці, здійснених під впливом результатів публічних дебатів.

Підсумовування результатів починається на черговому пленарному засіданні. Головуючий по черговою надає слово керівникам секцій (робочих груп). Вони інформують усіх учасників про роботу в секціях (групах) і викладають свої пропозиції щодо розроблення підсумкового документа. Усі пропозиції узгоджують і вносять до підсумкового документа. Після узгодження основних пропозицій доцільно затвердити розроблений документ через голосування.

Підсумковий документ можна подати в різній формі, а саме:

- резолюція з баченням і оцінкою учасників публічних дебатів розвитку суспільно-політичної ситуації та формулюванням стратегічних напрямів розвитку партійної політики;
- план дій певних політичних сил і груп інтересів, спрямований на вирішення актуальної проблеми;
- звернення до певних суспільних груп, політичних сил, широкої громадськості про підтримку проведення спеціальних акцій і заходів, спрямованих на реалізацію завдань, визначених під час публічних дебатів;

- рекомендації політичним партіям щодо здійснення заходів, спрямованих на підвищення ефективності партійної політики;
- пропозиції конкретним політичним партіям (блокам) щодо внесення змін до партійної програми або іншого партійного документа (рішення);
- пропозиції законодавчим органам і представникам місцевих органів влади щодо внесення змін до чинного законодавства, нормативно-правових актів або планів соціально-економічного розвитку міста.

Якщо проведення публічних дебатів не передбачає розроблення єдиного підсумкового документа, на пленарному засіданні доповідачі від груп (визначені учасниками робочої групи) презентують результати роботи в групі (секції). Надалі їх узагальнюють організатори публічних дебатів.

Інші учасники публічних дебатів мають можливість ставити запитання та брати участь в їх обговоренні. Така презентація дає змогу публічно оприлюднити та зафіксувати позиції різних груп щодо обговорюваних питань, а організаторам докладно їх проаналізувати під час підготовки звіту та порівняти, наскільки вони збігаються з позицією представників політичних партій, які брали участь у дебатах.

Оцінювання змісту та перебігу публічних дебатів – одне із завдань підсумкового етапу. Серед найпоширеніших методів оцінювання можна зазначити: фокус-групи, інтерв'ю, групові бесіди, опитування учасників, аналізування виступів і розроблених документів. Результати оцінювання частково можна оприлюднити в заключному слові головуючого й повністю висвітлити у звіті.

Після ухвалення підсумкового документа або завершення презентації результатів роботи в секціях (групах) головуючий підсумовує результати обговорення, що є ознакою завершення публічних дебатів.

Заклучна промова головуючого зазвичай містить:

- визначення актуальності та важливості виконаної роботи;
- узагальнення висловлених думок і пропозицій без акцентування переваг одних над іншими;
- висвітлення часткових результатів оцінювання заходу учасниками;
- висловлення подяки всім учасникам та організаторам публічних дебатів за роботу;
- визначення терміну підготовки звіту та контактної особи для підтримки зворотного зв'язку в період реалізації задуму підсумкового документа;
- запрошення взяти участь у наступних дебатах з визначеної проблеми.

Узагальнення результатів публічних дебатів і підготовка звіту

Звіт – основний документ узагальнення результатів проведених публічних дебатів. У звіті в описовій формі подають і віддзеркалюють усі події і заходи, пов'язані з підготовкою та перебігом публічних дебатів. Основні складники звіту:

Вступ або загальна інформація щодо публічних дебатів

У вступній частині звіту розкривають актуальність теми, мету, основні завдання

та очікувані наслідки дебатів. Зазначають також місце проведення, загальну кількість учасників, представників основних груп інтересів і зацікавлених сторін. Подають опис програми публічних дебатів, особливості формування секцій (робочих груп) і проблем, обговорюваних на пленарних засіданнях і в робочих групах. Розкривають особливості, з якими стикалися організатори під час підготовки та проведення публічних дебатів.

Показники ефективності публічних дебатів

Виконання програми (плану):

- рівень зацікавленості учасників в обговоренні проблем та їх розуміння;
- ступінь визначення пріоритетних проблем, що зумовили найширшу дискусію, та встановлення причин їх нагальності;
- рівень активності учасників заходу під час обговорення проблем на пленарному засіданні та в групах;
- рівень узагальнень за результатами обговорень, їх практична спрямованість.

Результати обговорення порушених питань у групах

Узагальнення доцільно зробити за такою формою (див. ТАБЛИЦЮ 20).

Основні пропозиції учасників публічних дебатів

- спільні позиції учасників публічних дебатів;
- порівняння альтернатив різних зацікавлених сторін та їх акцентів;

Таблиця 20. Форма узагальнення результатів обговорення порушених питань у групах

Питання № 1. (назва)			
Зацікавлені сторони			
Учасники робочої групи № 1 (назва групи)	Учасники робочої групи № 2 (назва групи)	Учасники робочої групи № 3 (назва групи)	...
<i>Спільні позиції для всіх груп</i>			
<i>Індивідуальні позиції учасників робочої групи № 1</i>	<i>Індивідуальні позиції учасників робочої групи №2</i>	<i>Індивідуальні позиції учасників робочої групи № 3</i>	...

- критичні зауваги до альтернативних пропозицій;
- особливості, що відрізняють позиції різних груп інтересів або політичних сил.

Оцінювання публічних дебатів

Цей розділ звіту базується на опрацьованих та узагальнених оцінках організаторів, учасників і зовнішніх експертів щодо формату, методики підготовки та організації проведення дебатів, отриманих результатів та їхнього впливу на підвищення ефективності партійної політики. Зміст розділу має відповісти на запитання:

- чи досягнуто поставлених цілей;
- чи забезпечили запропоновані програма, час для обговорення та виділені ресурси ефективно проведення публічних дебатів;
- чи мали експерти достатній фаховий рівень підготовки;

- чи сприяли оцінні судження експертів конкретизації проблем обговорення та розроблення підсумкового документа;
- які позиції доцільно доопрацювати, щоб вдосконалити методику проведення публічних дебатів;
- чи сприятимуть результати обговорення активнішому залученню громадськості до розроблення та аналізу партійної політики;
- чи всі зацікавлені сторони мали рівні можливості висловити свої позиції;
- як співвідносяться очікування та результати публічних дебатів;
- чи всі зацікавлені сторони, що брали участь у дебатах, задоволені їхніми результатами.

Усі негативні оцінки експертів та учасників дебатів необхідно додатково проаналізувати для виявлення причин і можливих наслідків впливу на використання результатів публічних дебатів.

Налагодження та підтримка зворотного зв'язку

Налагодження та підтримка зворотного зв'язку з цільовими групами та групами інтересів відіграють важливу роль у підвищенні впливу громадської організації, що проводила публічні дебати, та сприяють

виконанню ухваленого підсумкового документа. Водночас, розгортаючи зворотний зв'язок, необхідно дотримуватися певних правил.

П'ять правил зворотного зв'язку

- Відведіть певний час, потрібний для вивчення матеріалів публічних дебатів зацікавленими сторонами та представниками інших організацій (політичних сил), яким такі документи надіслано.
- Чітко сформулюйте сподівання, що саме ви очікуєте від політичної партії чи громадської організації, представників влади чи бізнесу. Такі сподівання можна спрямувати на деталізацію ухвалених документів, отримання коментарів за ключовими проблемами дебатів, узгодження думок щодо певних дій, спрямованих на реалізацію підсумкового документа.
- Визначіть ефективніші методи зворотного зв'язку: збирання відгуків, коментарів та інтерв'ю (телефонні, письмові, інтернет), спільні засідання, спільні дії.
- Встановіть терміни збирання інформації, визначення основних напрямів і розроблення планів спільних дій.
- Залучіть засоби масової інформації до розповсюдження матеріалів публічних дебатів та інформації, отриманої в перебігу зворотного зв'язку.

Моніторинг змін у партійній політиці за наслідками впливу публічних дебатів

Щоб оцінити наслідки публічних дебатів, важливо налагодити моніторинг партійної політики. У цей час доцільно:

- простежити дії політичної партії чи політичної сили (як вона поставилася до проблем, обговорюваних на дебатах, та ухваленого підсумкового документа; які зміни внесено до програм-

них документів і партійних рішень; які конкретні заходи проведено та яка їхня спрямованість);

- приділити особливу увагу збиранню матеріалів про всі сфери, що зазнали впливу після дебатів;
- визначити позитивні, а також негативні результати змін для зазначених сфер;
- розробити пропозиції щодо подальших кроків, спрямованих на підвищення ефективності партійної політики;
- постійно інформувати зацікавлені сторони щодо моніторингу партійної політики.

Отже, публічні дебати як захід, в якому відбувається суспільний діалог між зацікавленими сторонами щодо вирішення болючих проблем суспільства та підвищення ефективності партійної політики, охоплює три основні періоди та передбачає обов'язкове розроблення пакета документів, що містить:

- перелік проблем публічних дебатів;
- бланки запрошень до участі в публічних дебатах зацікавлених сторін;
- план підготовки, програма, регламент і сценарій проведення дебатів;
- опис предмета і проблем обговорення;
- формалізовані бланки для оцінювання публічних дебатів;
- загальні списки учасників і складу робочих груп;
- проект підсумкового документа;
- прес-реліз для засобів масової інформації;

- кошторис витрат;
- звіт за результатами публічних дебатів;
- фінансовий звіт;
- роздаткові матеріали (законодавчі акти та нормативно-правові документи; витяги з програм політичних партій; аналітичні довідки, підготовані організаторами та експертами публічних дебатів; програма; матеріали соціологічних досліджень або опитування громадської думки щодо предмета публічних дебатів).

Набір цих документів і виконання основних правил підготовки й проведення публічних дебатів забезпечує їхню ефективність.

Враховуючи вплив навиків організаторів публічних дебатів на їхню ефективність, фахівці МЦПД не тільки розробили методiku, а й провели рольовий семінар-тренінг з проблем підготовки та проведення дебатів. У семінарі взяли участь регіональні координатори, експерти та керівники громадських організацій, партнери МЦПД з реалізації завдань проекту.

Основні результати проведених регіональних публічних дебатів

У вересні та жовтні 2004 року у Вінниці, Донецьку, Коломиї, Миколаєві, Полтаві, Стрию відбулися публічні дебати. На перших – **“Пріоритети розвитку суспільства та їх відображення в партійній політиці”** – для обговорення було визначено такі питання:

- основні проблеми розвитку суспільства та громади міста, що мають відзеркалювати партійні програми;
- перешкоди на шляху визначення та включення до програм політичних партій болючих проблем громадян;
- напрями дій щодо вдосконалення партійних програм і способи підвищення ефективності партійної політики.

Учасники других публічних дебатів – **“Моніторинг та оцінка партійної політики”** – обговорювали такі проблеми:

- основні напрями діяльності партійних організацій і критерії ефективності партійної політики на місцевому рівні;

- перешкоди на шляху активної публічної діяльності організацій політичних партій на місцевому рівні;
- заходи із залучення громадськості до розгортання суспільного діалогу щодо ефективності партійної політики на місцевому рівні.

Усього в дебатах взяли участь представники 29 політичних партій різного ідеологічного спрямування, 79 громадських організацій, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування областей і міст, де відбувалися дебати, структур та установ бізнесу, науки, медицини, культури, засобів масової інформації та інших груп інтересів. Найбільшу активність проявили міські та обласні організації політичних партій, що входили до політичних блоків “Наша Україна” та БЮТ, а також Партії регіонів, СДПУ(о), КПУ, СПУ та НДП. Саме їхні представники репрезентували програмні партійні пріоритети, розповідали про діяльність своїх організацій щодо реалізації окреслених завдань і відповідали на запитання учасників дебатів.

Що об’єднує учасників публічних дебатів?

Головною об’єднавчою темою стали проблеми партійної політики та критерії, що забезпечують її ефективність. Узагальнення висловлених позицій дає змогу сформулювати ці поняття.

Основні критерії ефективності партійної політики:

За підсумками публічних дебатів самі їхні учасники сформулювали критерії партійної політики:

- рівень обґрунтованості стратегічних цілей і пріоритетів щодо розвитку суспільства та територіальних громад;
- ступінь реалізації стратегічного курсу та пріоритетів, визначених у партійних програмах;
- рівень інституційної спроможності партії та її організацій;
- рівень обізнаності громадян щодо програмних цілей і діяльності партії;

- рівень підтримки електоратом партії під час виборів.

Публічні дебати базувалися на результатах роботи регіональних громадських організацій з аналізу й оцінки програм політичних партій і моніторингу діяльності організацій політичних партій, найвпливовіших у визначеному проектом містах.

Проблеми обох публічних дебатів доповнювали одна одну. На перших дебатах його учасники приділили більше уваги

визначенню пріоритетів розвитку суспільства та територіальних громад. Виокремили чотири основні групи таких пріоритетів. Наголосили важливість вибору механізмів, ресурсів, термінів їх реалізації й дійшли висновку: *визначення суспільних пріоритетів та їх декларування в партійних програмах – це тільки перший крок у низці системних заходів*. На других дебатах головним стало визначення: *що зробила та робить політична партія для реалізації програмних положень. Чи підтримують політику партії виборці?*

Порівняльний аналіз основних позицій, висловлених учасниками публічних дебатів з визначених проблем

Спільні позиції учасників дебатів

Аналіз публічних дебатів дає змогу виокремити деякі спільні позиції та розбіжності в судженнях і баченні груп інтересів щодо способів підвищення ефективності партійної політики. А також сформулювати **проблеми розвитку суспільства та громад міста, які мають віддзеркалюватися в партійних програмах**. До основних з них належать:

- забезпечення верховенства права і прав людини, рівності всіх громадян перед законом;
- подолання корупції та обмеження впливу державних органів на політичні процеси;
- прозорість формування та використання місцевого бюджету і взаємодії місцевої влади з центром;
- вивчення та врахування думок громадян під час формування планів і програм розвитку суспільства і регіонів;

- розвиток вітчизняного підприємництва та забезпечення всіх роботою;
- реформування житлово-комунального господарства;
- механізми соціального захисту громадян і реформування пенсійної системи;
- підвищення рівня духовності та боротьба із соціально ганебними явищами;
- вирішення екологічних проблем.

Визначаючи перешкоди на шляху включення болючих проблем громадян до програм політичних партій, представники всіх груп інтересів назвали такі чинники:

- відсутність суспільного діалогу між політичними партіями та громадськістю;
- низька інституційна спроможність політичних партій щодо вивчення громадської думки;

- низький фаховий рівень партійних функціонерів;
- відсутність систем моніторингу та оцінки партійної політики, реалізації партійних програм.

Основними напрямками дій щодо вдосконалення партійних програм і підвищення ефективності партійної політики учасники дебатів вважають:

- відображення в партійних програмах інтересів та очікувань соціальних груп населення;
- перехід від популістських гасел до конкретних механізмів вирішення проблем громадян і пріоритетних завдань партії;
- об'єднання (укрупнення) та створення потужних і впливових політичних партій;
- моніторинг, аналіз та оцінка виконання програмних пріоритетів;
- звітність перед громадськістю партійних органів і лідерів політичних партій про виконання програм і передвиборних обіцянок;
- поліпшення інформування громадськості про діяльність політичних партій.

Публічні дебати **“Моніторинг та оцінка партійної політики”** висвітлили низку спільних позицій зацікавлених сторін. Так, визначаючи *основні напрями діяльності парторганізацій щодо підвищення ефективності партійної політики*, учасники дебатів показали загальне розуміння необхідності розгортання та поширення діалогу між громадськістю і партійними організаціями щодо вирішення проблем місцевої громади. Вони зійшлися на тому, що *пріоритетні напрями дій партійних організацій, що вирішують актуальні проблеми*

громадян і громади, мають обов'язково бути визначені в партійних програмах. Кожна партійна організація має розробити та оприлюднити власну програму соціально-економічного, політичного та духовного розвитку територіальної громади. Така програма повинна доповнювати загальнопартійну. Головний критерій ефективності партійної діяльності, на їхню думку, – кількість голосів виборців, поданих за партію під час виборів до парламенту та органів місцевого самоврядування, рівень вирішення місцевих проблем і підвищення добробуту громадян.

Щодо переходу на шляху активної публічної діяльності місцевих партійних організацій, спільні позиції такі: низька інституційна спроможність (матеріально-технічна та фінансова); низький рівень професійної підготовки партійних функціонерів; суттєвий розрив між центральним керівництвом і місцевими організаціями політичних партій; низька поінформованість громадян про діяльність організацій політичних партій з вирішення нагальних проблем виборців; відсутність сталих механізмів зв'язку партійних організацій з громадськістю.

Такі самі перешкоди впливали на якість моніторингу діяльності міських організацій політичних партій. Результати моніторингу, здійсненого громадськими організаціями, засвідчують, що в роботі місцевих організацій політичних партій відсутня системність дій, спрямованих на реалізацію програмних положень. Партійні заходи здебільшого мають благодійницький характер або приурочені до видатних історичних дат або свят, їх мало висвітлюють місцеві ЗМІ, а спроможності щодо створення та використання власних партійних засобів масової інформації обмежені.

Під час розгляду питання про *заходи із залучення громадськості до розгортання суспільного діалогу щодо ефективності партійної політики на місцевому рівні* було сформовано єдине розуміння всіма учасника-

ми публічних дебатів підходів до вирішення цієї проблеми: проведення різнопланових публічних акцій (круглі столи, дебати, слухання тощо), на яких обговорювати актуальні проблеми та очікування громадян, а також реальне вирішення цих проблем зусиллями місцевих організацій політичних партій, органами місцевого самоврядування та громадськості в цілому. 85 % учасників публічних дебатів, які заповнили анкети оцінки дебатів, вважають, що місцевим партійним організаціям потрібно посилити роботу щодо інформування громадськості про свою діяльність і підвищити професійну підготовку партійних функціонерів.

Розбіжності в оцінних судженнях і баченні учасників публічних дебатів

Аналіз публічних дебатів свідчить про розбіжності в баченні його учасниками напрямів дій щодо вирішення проблем партійної політики.

Бізнесмени, визначаючи основні напрями розвитку суспільства і громади та діяльності місцевих організацій політичних партій, здебільшого акцентували увагу місцевих партійних лідерів на створенні нормальних правових умов для роботи суб'єктів підприємницької діяльності, вдосконаленні податкової системи, вирішенні проблем інвестування, необхідності розробити програми розвитку регіонів.

Представники освіти, культури, медицини, соціальної сфери більше опікувалися проблемами духовного відродження, фінансування установ та заробітної плати працівників бюджетної сфери, якістю послуг та гендерної рівності.

Молодь акцентувала увагу на питаннях сфери освіти та працевлаштування, виховання та боротьби з поширенням куріння, пияцтва, наркоманії, СНІДу, участі молоді в роботі керівних органів політич-

них партій, посиленні контролю за діяльністю партійних осередків.

Представники політичних партій звернули увагу на вдосконалення політичної системи країни, взаємодію партій з органами місцевого самоврядування та виконавчої влади, вивчення проблем різних соціальних груп, вирішення проблем житлово-комунального господарства, посилення правової освіти населення та на зростання партійних лав і осередків партії.

Розгляд *перешкод на шляху підвищення ефективності діяльності місцевих організацій політичних партій* також показав певні розбіжності поглядів учасників дебатів.

Представники малого та середнього бізнесу наголосили на відірваності партій від місцевих проблем і від свого електорату в регіонах, нехтуванні партійних осередків інтересами виборців, захисті корпоративних інтересів політичних партій, великій кількості політичних партій, схожих за своєю ідеологією, та їхнім низьким впливом на вирішення місцевих проблем.

Працівники установ освіти, медицини та соціальних служб зазначили байдужість партій до проблем громадян, обмеженість інформації про діяльність і місцезнаходження політичних партій, недовіру населення до політичних партій і низький рівень політичної культури партій і населення.

Представники молоді та молодіжних організацій вказали на брак інформації щодо партійної діяльності, відсутність у країні виборчої культури та виборчого досвіду, наголосили на "лідерському" підході деяких партій, які намагаються виграти вибори за рахунок популярності свого лідера, а не вдосконалення передвиборної програми партії (блоку), інших практичних заходах.

Лідери місцевих організацій політичних партій вели мову про відсутність системи

співпраці партій з громадськістю, брак досвіду складання програм розвитку громад, формування місцевого бюджету без участі партійних організацій.

Відповіді на питання щодо *вдосконалення партійних програм і способів підвищення ефективності партійної політики* виявили два напрями або дві групи підходів до вирішення проблеми. Вони, з одного боку, альтернативні, а з іншого – можуть доповнювати один одного.

Перший підхід – “законодавчий”. Його висловили та відстоювали представники молоді та молодіжних організацій, а також бізнесмени. Сутність пропозицій полягає в накладенні на політичні партії законодавчих і нормативних обмежень і зобов’язань (як-от: мінімальна чисельність партії, яка прагне стати суб’єктом виборчого процесу, визначення соціальної бази партії, боротьба з примусовим членством у партіях, закріплення порядку і термінів звітності перед громадою), які чітко регламентуватимуть діяльність партій з виконання передвиборних програм.

Другий підхід – “громадський”. Його відстоювали освітяни, представники громад-

ських організацій і політичних партій. Сутність такого підходу полягає в розширенні участі громадськості в розробленні партійної політики та здійсненні контролю за її реалізацією. Мета – забезпечення неодмінного включення до партійних програм нагальних проблем виборців і підвищення відповідальності партій за виконання своїх обіцянок. Це має здійснюватися завдяки діалогу партій з громадськістю, забезпеченню прозорості та звітності партій про свою діяльність з виконання передвиборних обіцянок, підвищенню рівня внутрішньопартійної демократії, укрупнення політичних партій і підвищення їхнього іміджу.

“Законодавчий” підхід опоненти розкрикували як такий, що вже довів свою неефективність (ще раз звернуто увагу на таку актуальну проблему, як дотримання чинного законодавства), проте загалом представники різних груп інтересів, що взяли участь у дебатах, погодилися щодо необхідності комбінування обох груп методів, хоча і з певною пріоритетністю “тиску громадськості” як основної рушійної сили, яка може змусити партії вдосконалити свої програми та піти шляхом підвищення ефективності партійної політики.

Висновок

Проведені публічні дебати підтвердили очікування, що на них поклалися. Вони сприяли реалізації основної мети проекту – залучення громадян і громадських організацій до процесу аналізу, моніторингу та оцінювання партійних програм. Активними учасниками дебатів були близько боо представників різних груп інтересів, а саме: політичних партій, громадсь-

ких організацій, органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, бізнесу та бюджетної сфери. Завдяки висвітленню засобами масової інформації (радіо, телебачення, друковані заасоби та інтернет) проблеми, що обговорювалися під час публічних дебатів, отримали резонанс і викликали інтерес територіальних громад.

Післямова

Впровадження проекту **“Участь громадянськості в суспільному діалозі щодо партійних програм”** відбувалося в період президентської виборчої кампанії 2004 року. Це мало певний вплив на заходи, що провадилися в рамках проекту.

Президентські вибори 2004 року стали потужним чинником політичної активізації населення та позитивних зрушень у суспільних настроях і політичній сфері. Уперше за роки незалежності в Україні виникли реальні умови перетворення демократичного потенціалу нації на рушійну силу національного розвитку. Саме це сприяло залученню до проведення планових проектних заходів представників різних соціальних груп населення.

У рамках проекту успішно проведено: дев'ять засідань експертних робочих груп і два круглі столи з проблем аналізу, моніторингу й оцінювання програм політичних партій України; чотирнадцять презентацій мети і завдань проекту та дві презентації результатів вивчення громадської думки в шести регіонах щодо ставлення до політичних партій та їхніх програм. Проведено також дванадцять публічних дебатів, на яких представники громадськості шести міст України висловили свою позицію щодо пріоритетів розвитку суспільства та територіальних громад, моніторингу й оцінки партійної політики; загальноукраїнську конференцію. У цих заходах брали участь представники 32 політичних партій різного ідеологічного спрямування та близько 100 громадських організацій України.

Політична конкуренція під час виборчого процесу висвітлила неспроможність деяких політичних сил знаходити демократичні шляхи вирішення суспільно важливих проблем і запропонувати громадянам конкурентоспроможні програми та ідеї. Міські організації таких політичних партій з деяким застереженням по-

ставилися до завдань проекту і не брали участі у заходах.

Досвід реалізації проектних цілей і завдань дає змогу зробити деякі висновки:

1. *Реалізація самої ідеї проекту щодо залучення громадянськості до розроблення та моніторингу партійної політики сприяла створенню такої ситуації, коли представники політичних партій різного ідеологічного спрямування, різних груп інтересів громадян змушені були вестити спільний змістовний діалог. Їх об'єднала необхідність пошуку напрямів створення якісно нових партійних програм як чинника ефективного впливу на електорат задля здобуття перемоги на наступних виборах.*
2. *Результати соціологічних досліджень, проведених МЦПД у березні–квітні 2004 року, розбили усталений міф про те, що виборці України не цікавляться партійними програмами. Насправді вони не хочуть читати “порожні” програми, складені з набору гасел, а хочуть знайти в програмах віддзеркалення власних інтересів і спроможність політичних сил вирішувати ці проблеми.*
3. *Розроблена МЦПД Методика аналізу, моніторингу та оцінки програм політичних партій стала реальним механізмом виявлення їхньої якості. Набувши певних навиків на семінарі-тренінгу, представники громадських організацій Вінниці, Донецька, Коломиї, Миколаєва, Полтави та Стрия здійснили аналіз та оцінку програм найвпливовіших у цих містах політичних партій (блоків). Результати роботи отримали схвальну оцінку експертів у всіх шести містах, що засвідчує зростання інституційної спроможності громадських організацій і набуття ними досвіду з аналізу, моніторингу та оцінки партійної політики.*

4. *Публічні дебати створили прецедент формування партійних програм "знизу", від виборців. У процесі суспільного діалогу представники громадських організацій і груп інтересів висловили свої думки та критичні зауваження щодо партійних програм і внесли пропозиції щодо їх удосконалення. На думку учасників суспільного діалогу, партійні програми мають формуватися за участю представників різних груп інтересів і віддзеркалювати:*

- потреби, інтереси та очікування виборців;
- стратегічний курс та основні пріоритети розвитку суспільства і послідовність дій партії щодо їх реалізації;
- конкретні механізми: засоби, ресурси та терміни реалізації визначених у програмі стратегічного курсу і пріоритетів розвитку в основних сферах суспільного життя;
- конкретні показники, за якими можна моніторити та оцінювати реалізацію програмних положень.

Програми однієї політичної партії (основна, передвиборна, програма дій) мають мати єдину наскрізну мету, яка трансформується в змісті кожної з них.

Програми мають бути написані доступно, зрозумілою для пересічних громадян мовою та налаштовувати електорат на підтримку партії в її діях, які призведуть до позитивних змін у суспільно-політичному житті та зростанні добробуту українців.

5. *Моніторинг та оцінка партійної політики громадськими організаціями показали низьку інституційну спроможність біль-*

шості організації політичних партій Вінниці, Донецька, Коломиї, Миколаєва, Полтави та Стрия. Нечисельність, відсутність програм розвитку регіонів, власних офісів, аналітичних центрів, засобів масової інформації та низьке партійне представництво в органах місцевого самоврядування обмежують можливості впливу партійних організацій на вирішення проблем територіальної громади. Накопичення невирішених проблем породжує у громадян недовіру до міських організацій політичних партій і песимізм щодо їхньої дієвості, позбавляє політичні партії підтримки електоратом під час передвиборних кампаній.

6. *Проект отримав розголос у всій Україні, а спираючись на численні запитання веб-сторінок МЦПД щодо проекту англійською мовою, викликав чималий інтерес і за межами України.*

Виходячи з реалій розвитку політичної ситуації в Україні і враховуючи проведення виборів до парламенту України та органів місцевого самоврядування на пропорційній основі (березень 2006 року), доцільне ширше залучення недержавних громадських організацій усіх регіонів України до суспільного діалогу щодо партійних програм та ефективності партійної політики.

Впровадження проекту лише в шести містах не дає змоги осягти загальні тенденції у виробленні та реалізації партійної політики в Україні за участі всіх суб'єктів громадянського суспільства. Це потребує проведення відповідних всеукраїнських соціологічних досліджень і підготовки представників інших громадських організацій і груп інтересів до активного впливу на підвищення ефективності партійної політики.